Några blad ur protestantismens historia

av **D. Alcock** författare till “De spanska bröderna“, “Slagen och dock segrare“ m. fl.

Bemyndigad översättning av **Annie Anderberg**

Stockholm Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Förlags-Expedition

STOCKHOLM NORDISKA BOKINDUSTRI A.-B. 1919

PRIS: Häft. 3:— Kart. 4:—

Nordiska Bokindustri A.-B Stockholm 1919

Förord till den elektroniska utgåvan

Denna bok från 1919 har digitaliserats av Kungliga biblioteket i Stockholm, varifrån de scannade bilderna och OCR-texten i januari 2018 kopierades till Projekt Runeberg för att kunna korrekturläsas.

FÖRORD

»Kommen ihåg den förgångna tiden, då I, sedan ljuset hade kommit till eder, ståndaktigt uthärdaden mången lidandets kamp och dels själva genom smälek och misshandling bleven gjorda till ett skådespel för världen, dels leden med andra, som fingo genomgå sådant. Ty I haven delat de fångnas lidanden och med glädje underkastat eder att bliva berövade edra ägodelar. I visssten nämligen, att I haven en egendom, som är bättre och bliver beståndande.»

Hebr. 10:32—34.

Syftemålet med *Några blad ur protestantismens historia* framgår tydligt av ovan anförda Herrens ord. De vilja bidraga till att vi på ett innerligare sätt måtte söka att lära känna de heligas liv och väg, vilka under ytterst svåra förföljelsetider likväl höllo ut i tron på sin Frälsare och förblevo i orubblig trohet vid Herrens heliga ord.

Det är blott några *Blad* ur denna så omfattande historia. Men vad genom dessa kan inhämtas är ägnat att både förödmjuka oss, som beskärts att få leva och verka under så helt andra förhållanden än dessa våra fäder, och att tillika uppväcka verklig tacksamhet till Gud för allt, som blivit oss givet under hans rika hägn. Må vi ock låta oss stärkas att med allt större omsorg vaka över och trognare vårda det oss ombetrodda arvet, för vilket dessa heliga kämpade och gåvo sina liv.

Må dessa Blad flitigt läsas i våra hem, vid våra ungdomsmöten och vid syföreningsstunderna.

FÖRLÄGGAREN

Kap. 1. Var vi skola söka dess källor.

Skulle det icke vara en fördel, om vi, som fått till vår uppgift att upprätthålla protestantismens sak, ägde en grundlig bekantskap så väl med protestantismens historia som dess betydelse? Då skulle vi fullfölja denna vår uppgift, icke blott emedan vi tycka, att den är till gagn för mänskligheten och i enlighet med Guds vilja, utan emedan vi helt hänföras av den saks ära och härlighet vi arbeta för — emedan vi minnas de mäktiga gärningar,

som blivit utförda av dem, vilka före oss i tider, som flytt, kämpat kampen, och ihågkomma den stora skara vittnen, som överallt omgiver oss.

Det är några brutna fragment av denna historia, som vi nu vilja framställa för eder i romantisk form.

Men först måste vi dock ställa till er en fråga. Vad menas med historia i romantisk form? Jag förmodar, att den vanliga betydelsen av ordet »romantisk» är eller brukar vara — spännande äventyr, underbara räddningshistorier, kraftfulla handlingar, stora faroroch andra fängslande skildringar. Detta är dock icke allt. Allt detta kan finnas, och där kan ändå saknas verklig romantik. Det skulle vara mycket spännande att se en inbrottstjuv hoppa ned från ett högt fönster med en dams juvelskrin under armen — men icke skulle vi kalla det romantiskt? Jag tror det icke. Vi skulle kanske kunna kalla det romantiskt, om en eldsvåda bröt ut i ett hus och någon, som visste, att ett barn sov i översta våningen, störtade in, räddade barnet och hoppade ned från fönstret med barnet i sina armar. Vi skulle i synnerhet kalla det romantiskt, om barnet, utan att räddaren förut visste av det, visade sig vara en nära släkting, t. ex. hans brors eller systers barn. Detta skulle i sanning kunna kallas uppslaget till en romantisk historia.

Vari består nu skillnaden? Består den i de moraliska egenskaper, som nedläggas däri? De spännande äventyren och allt det övriga äro blott yttre prydnader — det är de omständigheter, som Gud begagnar sig av för att röra våra hjärtan och visa oss, att de män och kvinnor, som utförde dem, voro besjälade av den »levande ande», som han skänkte oss vid vår skapelse.

Tag då detta vårt motto som en definition på en romantiserad historia — »alla de högsinta egenskaper, som komma hjärtat att röras» — och våra hjärtan bli verkligen rörda, då vi höra och läsa om dem. Men vilka äro de? »Mod, uthållighet, ädelmod.» Det skulle icke finnas mycken romantik i världen, om vi alla levde var och en för sig själv liksom sandkornen i havet — nära varandra och likväl skilda frånvarandra i tanke och hjärta. Nej, det är de starka och ömma känslor, som människorna hysa för varandra, vilka utgöra den mest tilldragande delen i alla romantiska berättelser. Dit hör även det slags kärlek, som vanligen kallas den romantiska, och kanske ännu mera den djupa tillgivenheten mellan två vänner, mellan broder och broder, mellan föräldrar och barn — och jag vill tillägga ännu en annan känsla, som mycket nära sammanhänger med det ämne vi nu ha oss förelagt — herdens kärlek till sin hjord och hjordens till sin herde. Allt detta medverkar till att skapa verklig romantik, och det finnes till överflöd i skildringarna om den stora strid, vilken, såsom jag säkert tror, kommer att visa sig vara det största drama världen någonsin bevittnat — *tros-* och *samvetsfrihetens strid mot Roms vidskepelse och tyranni.*

Intet hjälper oss så mycket att förklara en sak som bilder. Låt oss taga dessa fyra egenskaper, typiska för den romantiska skildringen: »mod, uthållighet, ädelmod» och »stark, öm tillgivenhet»; och låt oss se efter, om vi kunna finna dem i protestantismens historia. Ja, exemplen därpå äro så talrika — eller rättare så omöjliga att räkna — att det skulle behövas icke en timme utan många för att omtala dem.

Och likväl kan ett enda faktum eller en händelse göra ett starkare intryck än ett stort antal allmänna uppgifter. Tag den första egenskap vi ha nämnt — mod. Där, varest så många ha avlagt det högsta prov på mod, som är möjligt, nämligen att utgiva sitt liv, finnas många att välja på. Vilka av dem skolavi välja? Låt oss lyssna till några få ord av den store historieskrivaren *Motley* om protestantismens martyrer under ett kort tidsskede och i ett litet land i Europa. — »Krönikeböckerna innehålla listor på dessa okända martyrer, men deras namn, som knappast ens nämnas, medan de leva, låta barbariska i våra öron och skola aldrig bäras ut på ryktets vingar. Likväl voro de män, som visade prov på mod och ledo så mycket, som människor kunna lida för den ädlaste sak, som kan röra människornas hjärtan. De voro icke fanatici, om med fanatism menas ett utvärtes sken av något, som icke har motsvarande inre verklighet. För dem var alltsamman en förfärande verklighet. Kejsaren och hans edikt voro verkligheter, och det hjältemod, med vilket männen togo varandras händer och gingo in i lågorna och kvinnorna sjöngo triumfsånger, medan dödgrävaren begrov dem levande — *det* var också verklighet.»

Och det fanns många, som dogo på detta sätt. Men då berättelsen om en enda man, som vi kunna lära känna och leva med, betyder mera för oss än det flyktiga omnämnandet av många, vilja vi tala om *Robert Glover*, en

engelsk martyr. Andra martyrer hade under dessa prövningens dagar gått till bålet med ett leende på läpparna och hjärtat uppfyllt av en djup glädje, emedan de visste, att Kristus var med dem, och att de från lågorna skulle gå direkte till hans möte. Så var det icke med Robert Glover. Djup nedslagenhet hade bemäktigat sig honom. Han tyckte, att Kristus hade vänt bort sitt ansikte frånhonom, och att, fastän han i sin ångest ropade till honom, hörde icke Herren hans bön. Ingen röst, intet svar kom till honom. Allt var mörker. Och likväl gick han med fasta steg och ett hjärta, som icke bävade, in i mörkret för att dö för sin Herre.

En deltagande vän följde honom — *Austen Bernher*, en schweizare och fordom en av *Latimers* tjänare, som hade förvärvat sig den hedrande titeln »martyrernas vän», emedan han ägnade sitt liv åt att trösta, uppmuntra och uppehålla deras mod. Han gick vid sidan av Robert Glover — martyren med de fasta stegen och det stelnade, hopplösa ansiktet. De kommo i sikte av bålet. Då, helt plötsligt, förvandlades hans ansikte, och ett glatt utrop bröt fram över hans läppar: — »Austen, han har kommit». Kristus hade kommit till honom på det egendomliga, hemlighetsfulla sätt, som ingen annan kan erfara utom den, som själv får mottaga undret och fröjden. Icke endast i glädje utan i hänryckning gick han de få återstående stegen. Elden var tänd, och en och en halv minut efter sedan den slutit sig omkring honom fick han se Kristi ansikte. Det var nästan, som om dödsorsaken icke så mycket var eldens kval, som det »att hans hjärta brast av en ny glädje, allt för plötslig och allt för ljuv». Jag anser denne mans *mod* oförlikneligt.

Uthållighet i strävan efter höga mål är en annan av de egenskaper, som vi vänta att höra talas om i en romantisk berättelse. För att få en bild av denna uthållighet vill jag nu icke bedja eder se på sträckbänken eller bålet — endast in i ett litet rum, där en blek kvinna sitter och syr. Jag tror icke, att hongråter, jag tror, att hennes tårar skola flyta först senare. Vad är det hon syr? Endast en skjorta — ja, men hon syr denna skjorta för ett alldeles särskilt ändamål. Hon syr den, emedan hennes make bett henne därom. Han sitter i fängelse och väntar på döden för Kristi skull, och nu har domen fallit, och dagen är bestämd. Under förföljelsen i »den blodiga Marias» förskräckliga dagar kom en klädnad i bruk, som sedan har fått namnet »martyrernas uniform» — en lång vit skjorta, som räckte ända ned till fötterna — vilken martyrerna buro på bålet. Nu hade *Lawrence Saunders* skrivit till sin trogna hustru: »Min hustru, jag önskar, att du skickar mig en sådan skjorta. Du vet, vartill den skall begagnas.» Och hon gjorde det. Detta är i sanning uthållighet i strävan efter höga mål. Tänk, med vilka känslor hon sydde på denna skjorta, då hon hela tiden visste vartill den »skulle begagnas». Och likväl var hon »nöjd och tålig» liksom hustrun till en annan martyr, *John Frith*, om vilken Tyndale skrev: »Er hustru är *helt* nöjd med Guds vilja.» Jag anser, att dessa kvinnors uthållighet under lidandet var till och med större än de mäns, vilka gingo att möta elden på bålet.

Vi fråga nu efter *högsinta* handlingar i protestantismens historia. Låt oss då taga ett exempel från Nederländerna. Under hertigens *av Alba* tyranniska regering blevo hela skaror av martyrer och oskyldiga offer slaktade, ända till dess folket i de stora, städerna, byarna och på landet reste sig för att skaka av sig förtryckets outhärdliga börda. Det vardärför icke att undra på, om de, vilka varit mest verksamma under förföljelsen, nu, då lyckan vände sig, löpte fara att gå samma öde till mötes som deras offer.

Borgmästaren av *Gouda* kade varit synnerligen nitisk i att jaga kättare till döds. Folket sökte därför i sitt raseri få honom i sitt våld, och det hade säkert gått honom illa, om de kade funnit honom. Utom sig av förskräckelse sökte han efter ett gömställe och knackade på dörren till en änkas kus. Hon förde konom till ett hemligt rum — i dessa oroliga tider fanns det sådana i de flesta hus. »Är jag säker här?» frågade han darrande. »Ja, herre», sade hon, ni kan vara alldeles säker här, ty just i detta rum gömde jag min man, då ni sökte efter honom och icke kunde finna honom.»

Ja, men han hade sökt och funnit honom senare. Nu räddade änkan den mans liv, som hade jagat hennes make till döds. Detta är icke den enda berättelse om liknande tilldragelser, som vi kunna finna i protestantismens historia.

Vi ha talat om den plats, som mänsklig tillgivenhet och kärlek upptager i all verklig historia, romantisk eller ej. Hur många strider mellan böjelse och plikt träda icke fram för vårt minne, då vi tänka på den långa historien om

protestantismens strider. Låt oss taga en bild från en tavla — vilken, antingen den framställer en verklig tilldragelse eller icke, med all säkerhet utgör en typ för en oräknelig mängd verkligheter. Många kanske känna till Millais »Hugenotten», åtminstone genomavbildningar. Den giver oss en synlig bild av vad som måste hända om och om igen under tider av förföljelse: kampen mellan den ömmaste jordiska kärlek och kärleken till vår osynlige Herre. Här på tavlan stå de två figurerna — hugenotten med sitt allvarliga, karaktärsfasta ansikte, som ömt ser ned på sin trolovade, medan hennes sköna ansikte lyftes upp mot hans i intensiv, ångestfylld bön. Hon försöker binda ett vitt skärp om hans arm, och han tager bort det igen. Det var det tecken, som bars av katolikerna under Bartolomeinatten, och hon vill, att han skall giva sig ut för att vara katolik för att rädda sitt liv. Nej, nej, icke bara för att rädda sitt eget liv — det betyder icke så mycket — men icke ens för hennes kärleks skull vill han förråda sin tro och övergiva sin Herre.

Alla dessa stora egenskaper är det, som vi finna så fullt upp av i protestantismens historia. Och de utgöra en glädje för vårt hjärta och en hjälpkälla för vårt liv, emedan de föra oss i närmare beröring med honom, vilkens makt och kärlek under gångna tider så helt fyllde mäns och kvinnors hjärtan, att de fingo kraft till att lida och dö för sin Herre.

En annan beskyllning, som riktats mot protestantismen, är, att den skulle vara kall.

De hemliga sammankomster för att fira gudstjänst, som protestanterna höllo under förföljelsens dagar, utgöra en överväldigande vederläggning av anklagelsen för kallsinnighet. Dessa sammankomster voro av många slag och höllos på många olika tider och platser — ofta i större eller mindre städer, innanförstängda dörrar. Men de talrikaste och de viktigaste köllos dock på landsbygden — i bergsklyftor och i skogar, i jordkulor och grottor. Under sextende år- hundradet förekommo många sådana i Holland och Belgien liksom i Bökmen både före och efter denna tid. Men de mest anmärkningsvärda voro dock de, som höllos i Frankrike från tiden för jSTantesiska ediktets upphävande till revolutionens inbrott, då änt- ligen full samvetsfrihet beviljades. A tt bevista så- dana gudstjänster betydde under denna tid att riskera faror, värre än döden, galärerna — *dessa flytande helveten» för män och grymma fängelser för kvin- nor och barn. Likväl hände det i det svåraste väder, i köld, regn och snöyra, att så fort en viskning spreds i trakten, att en gudstjänst skulle hållas på det eller det stället — till och med om det var många mil avlägset och endast kunde uppnås på de besvärligaste, obekvämaste vägar — att de sörjande, förtryckta pro- testanternas hjärtan fylldes av glädje. Yad brydde de sig om köld, hunger, trötthet eller fara, om de endast ännu en gång fingo höra »Guds rena ord», efter vilket deras hjärtan törstade. H anhända också att tillfälle skulle skänkas dem att möta Honom vid hans bord, där i sanning »han blev känd av dem, då de bröto brödet». Längtan efter dessa sammankomster växte mer och mer till och med i de små barnens hjärtan. E n liten gosse var mycket ivrig att få följa med, men hans mor tyckte, att han var allt för liten. N är därför den efterlängtade aftonen kom, väntade hon, till dess han lagt sig och, som hon trodde, somnat, och begavsig därefter på väg tillsamman med sina vänner. Han låg stilla, till dess allting var tyst, och då (hon hade ju icke förbjudit honom) klädde han på sig igen, be- gav sig ut i mörker och köld och sprang, till dess han hunnit fatt de andra. Hans moder blev förfärad. Hon ängslades för vad som skulle kunna inträffa. »O, varför kom du med?» »Moder, du skall gå för att bedja till Gud — jag vet, att du skall göra det», svarade han. »Vill du icke låta mig följa med?» Hon kunde icke skicka honom tillbaka ensam, och som vägen var allt för lång för hans små ben, buro de män, som voro med i sällskapet, honom turvis, och på detta sätt kom han till gudstjänsten. Han hörde bönerna, sången och predikan och gömde allt- samman i sitt hjärta. Vid en annan gudstjänst några år senare rördes han så av vad han fick höra, att han under en stunds tystnad bad högt. Folket märkte, att det var andekraft i hans bön, och sade, att han måste bli präst. A 7id denna tid dömdes varje protestantisk präst i Frankrike, endast därför att han var präst, till galärerna. Och likväl blev denne unge man, Antoine Court, medan han ännu var föga mer än en gosse, högtidligt vigd till präst på ett helt en- kelt sätt utan alla ceremonier. Han var endast nitton år gammal, då den tanken uppkom i hans hjärta att på nytt samla de skingrade franska protestanterna och upprätta ett ordnat styrelsesätt för »öknens kyrka» eller — »Kyrkan under korset», som den så träffande kallades. Kamnet Antoine Court skall all- tid bli ihågkommet såsom namnet på den franskaprotestantismens åternppträttare och återställare efter ediktets upphävande. Detta allt tjänar till att vederlägga ryktet om pro- testantismens brist på eld och värme. Någonting

annat, som ganska allmänt säges om den — är, att den skulle vara negativ, det vill säga huvudsakligen be- stå i negationer, i att avslöja och fördöma misstag. Men protestantismen är till sin innersta kärna icke negativ, utan positiv. Den är först och främst ett vittnesbörd för och icke ett vittnesbörd emot. »Ja» är otvivelaktigt ett bättre ord än »nej» — likväl, om människor vilja tvinga oss till saker, som skulle förstöra vårt »ja», så måste vi säga »nej». Detta är det sätt, på vilket protestantismen är negativ, men också det enda sätt, på vilken den är det. En stor historieskrivare har sagt, då han talar om drottning Maria, som förföljde protestanterna: »Med en förkrossad ande och ett omtöcknat förstånd vände hon sig till himlen för att få tröst, men i stället för himlen sag hon endast taket i sin falska tros bygg- nad malat så, att det skulle likna himlen och ute- stänga den.» Kan man beskriva katolicismen på ett bättre sätt än med dessa ord? Det enda sätt, på vil- ket vi protestanter äro negativa, är, att vi säga »nej» till denna falska himmel. Vi vilja icke veta av den. — Nej, nej, nej. Låt oss riva ned den, riva ned den ända till grunden. Låt oss skåda rakt upp i den här- liga himlen — in i Guds, vår faders, ansikte, i Kristi, vår återlösares, och i den helige Ande, vår heliggörares. Ännu en sak, som stundom säges om protestantis- I^otestantismena Matoria. 2men och vi frukta även tankes, är att den skulle vara prosaisk. Man anser i alla händelser icke, att pro- testantismen i allmänhet framställer saker i ett syn- nerligen poetiskt ljus. Men då vi närmare undersöka detta, finna vi i stället, att motsatsen är förhållan- det. Skalderna ha åtminstone haft denna åsikt. Se på de ädlaste av engelska diktare, Shakespeare och Milton jämte många andra. Låt oss nu gå till vår egen tid. Låt oss betrakta de två stora skalderna under drottning Viktorias regering. De ha nu lämnat oss för att med all säker- het vara hos sin Herre. Det är Robert Browning och Alfred Tennyson, och vi kunna i hela tankegången av deras diktning se, hur kär protestantismen var dem. Tennyson talar i en av sina dikter om »Horns osaliga regemente», och även på andra ställen i hans verk är det lätt att se, vad han tänkte om påvedömet. Många av vår tids mindre kända skalder och för- fattare ha även burit vittnesbörd om den protestan- tiska tron. Om det är någonting, som människor i allmänhet icke sammanställa med poesi, så är det väl dogmer och lärosatser. De anse vanligen, att »läran» är något torrt och abstrakt, som egentligen endast intresserar teologie studerande, och som är vitt skild från vanlig erfarenhet och vanliga känslor. Men detta måste bero på ett missförstånd, ty vad är den sanna läran annat än andliga sanningar, och vad är falsk lära annat än andliga lögner? Och hör icke det, som är andligt, till andelivet — det vill säga till det allra högsta och djupaste inom oss? Då poesien i sin bästa form rör vid det andliga livet, då är deti sanning, som om tva djupa källådror mötte varandra, ock den harmoni, vilken då uppstår, är underbar och härlig. Ja, låt oss såsom kristna erkänna, att poe- sien aldrig är mera sann mot sitt eget innersta väsen, än då den utgjuter sitt guld, sin rökelse och myrra vid Kristi fötter. Inej, vår tro är varken kall, negativ eller prosaisk. Vad åter angår de karaktärer den har format, och de gärningar den har inspirerat — mod, uthållighet, självuppoffring, trofasthet mot himmelsk och jordisk kärlek — så gå och »öppna urkunderna», forska och läs och låt dem tala för sig själva! 0 Kap. 2. Vad är protestantism? (Namnets historia.) »Vad är ett namn?» är en fråga, som ofta fram- ställes men sällan bevaras. E tt namn har stor be- tydelse, ty vad äro namn annat än ord, och vad äro ord annat än tankens tjänare och till och med dess mycket nyttiga och viktiga tjänare. De äro i sanning tankens tjänare, och tanken kan icke ens i inbillningen föreställa sig, hur den skulle kunna reda sig utan ord. Därav följer, att emedan tanken tillhör oss, så äro orden våra tjänare. Men vi be- handla icke alltid dessa värdefulla tjänare med klok- het och välvilja. Vi förvandla dem till slavar, vi missbruka dem, vi plåga dem, tvinga dem att säga det de icke önska säga, stympa och förvränga dem på många sätt. Då, likt andra förtryckta slavar, kan det hända, att de hämna sig och bliva tyranner. Eller också förvärva de sig ett otillbörligt inflytande över oss och göra oss skada. De bedraga oss, de vilse- leda oss och förvirra våra begrepp. Ofta skapa deinom oss orättvisa fördomar. D etta är fallet med det ord vi nu ha fram för oss. Många människor ha all- deles orättvist få tt fördom mot själva saken till följd av namnet protestantism. Namn på kyrkor, samfund, system, partier och så vidare kunna ha antingen en av två källor eller möj- ligen båda. Ibland kunna de vara historiska, ibland be- skrivande — det senare antingen på ett sant eller vilseledande sätt. »Socinianism» till exempel är ett historiskt namn. I sextonde århundradet levde två män, onkel och brorson, vid namn Socinus, vilka för- nekade K risti gudom, och deras efterföljare kallades socinianer. Numera kallas sådana, som förneka samma sanning, vanligtvis unitarier. D etta är ett beskrivande namn, som tjänar till att visa, a tt de tro pa Guds enhet, men icke på Guds treenighet. Det namn, med vilket vi nu ka att göra, hade ett historiskt ursprung, men det har också en be-

skrivande betydelse. Det har dessutom den fördelen att vara ett namn, som kan begagnas lika väl av dem, som äro protestanter, som av dem, vilka icke äro det. De förra kunna bruka det med rättvis stolthet och tillfredsställelse, de senare utan att därigenom för- olämpa någon. V i måste från början fastslå, att den protestantiska tron fanns till, langt innan man kände till namnet protestantism. N är började den protestantiska tron? För att svara på denna fråga, måste vi gå tillbaka till själva den kristna tron. Vi måste gå tillbaka ända till Paulus, vilkens skrifter näst efter de fyra evan- gelierna ha blivit lästa, älskade och tagna till rätte-snöre av alla tiders protestanter, emedan han var den man, som, ledd av den helige Ande, satte i system vår protestantiska tros läror. Icke blott vi prote- stanter själva, utan även somliga av våra upprik- tigaste och intelligentaste motståndare, ha samman- knutit vårt namn med Pauli namn. För icke länge sedan sade en mycket artig munk till en av mina vänner, då han besökte den vackra kyrkan »Tres Fontane», som är tillägnad Paulus: »Paulus, det är edert helgon, Petrus åter är vårt helgon». Ehuru vi visst icke vilja försaka våra anspråk på Petrus, måste vi dock erkänna, att ett synnerligen starkt band knyter oss fast vid hedningarnes apostel. Men fastän den protestantiska tron till själva sitt väsen hade Paulus till grundläggare, erhöll den dock icke namnet protestantism förrän nära 1,500 år se- nare. Yi kunna bestämt påvisa den tidpunkt, då den fick detta namn — året, månaden, till och med dagen och platsen. Yi kunna även nämna den man, som äger rättighet, tekniskt taget, att kallas den förste protestanten. Namnet föddes i staden Speier den 19 april 1529, och den förste man, som fick rättighet att bära det, var Johan den beständige, kurfurste av Sachsen. Martin Luther var en av hans undersåtar. De som känna till något av vår tros historia (det är kanske få av oss, som veta tillräckligt om den), ha säkert även reda på någon liten del av Martin Luthers historia. Låt oss tänka på den fattige gruvarbetarens son, på den hungrige gossen, som sjöng på Eisenachs gator för att få bröd, på hans strider och svårig-heter under senare år, så rörande och fulla av in- tresse. En scen i hans liv vädjar kanske ännu mer än de andra till vår medkänsla. Yi kunna kalla den vändpunkten i hans liv, men den var mer än det — den var vändpunkten i ett helt folks liv, ja, i hela människosläktets. Ingen, som har besökt staden Worms, kan ha und- gått att se och minnas det ståtliga monument, som är upprest åt Martin Luther. Runt omkring foten äro uppresta statyer av hans fyra föregångare, och överst den stora bilden av den hjältemodige munken själv. Där star han, såsom han en gång stod inför kejsar Ivarl V, hans hovmän, kejsardömets alla furstar och magnater, och under stå de ord ingrave- rade, som världen icke frivilligt skall låta dö: »Här står jag och kan icke annat. Gud hjälpe mig. Amen». Han hade blivit kallad till denna riksdag för att stå till svars för sin tro. Han blev dömd här, icke på grund av bevis utan på auktoritetstro, och befalld att avsvärja sina kätte- rier eller underkasta sig följderna. Han svarade, att han kunde icke försynda sig emot Guds befallningar, och avslutade sitt svar med de världsberyktade ord vi just nu ha citerat: »Här står jag och kan icke annat. Gud hjälpe mig. Amen». Och nu hade den stora reformationen börjat. Men varför hade den icke börjat förr? Andra hade ut- talat lika modiga ord. Andra hade också vägrat, till och med i livsfara att övergiva den tro de bekände sig till — särskilt Johan Huss hade gjort det- samma hundra år förut inför rådet i Konstans.Men Johan Huss blev bränd på bålet. Så hade det också gått andra, som uttalat vad man med skäl kan kalla det stora »nejropet». Varför gick det icke på samma sätt med Martin Luther? Emedan reforma- tionen då, mänskligt talat, skulle ha blivit strypt i sin linda. Detta fick dock icke ske. Det var icke Guds vilja, att så skulle ske, men i denna sin värld brukar han utföra sin vilja genom människors händer, stundom genom en enda människas hand. I detta fall bru- kade han en människa för att hålla vid liv den re- formationens lilla gnista, vilkens svaga låga just då tycktes hänga fast vid Luthers liv. Denne man var Sachsens kurfurste, Fredrik, kallad den vise. Han och hans män ha rättighet att erhålla en plats i denna berättelse, och de skola också få den. Vi veta alla, att Tyskland på den tiden bestod av en samling olika stater, somliga stora och somliga små, vilka voro nästan alldeles oberoende och styrde sig själva. De endast erkände alla, att de i kejsaren hade sin herre och vädjade till honom i händelse av behov. Vid varje tronledighet valdes den nye kej- saren av sju de förnämsta bland dessa furstar, vilka på grund härav kallades de sju kurfurstarne. Den kejsare, som regerade på denna tid, var Karl den femte, vilken även var konung av Spanien. Den mest framstående av de sju kurfurstarne var Fredrik av Sachsen. En generation förut hade en av kurfurstarne i Sach- sen varit fader till tvillingar, två gossar, Ernst och Albert. Dessa gossar blevo, medan de ännu lågo i vag-gan, bortstulna av en djärv rövare vid namn Kunz, men räddades genom en tjänares trobet. De växte och trivdes, och vid faderns död delades hans riken mellan dem. Ernst fick Wittenberg till huvudstad och

er- höll på samma gång kurfurstevärdigheten. Albert erhöll vad som då kallades hertigdömet Sachsen, och hans huvudstad var Leipzig. Ernst fick den bästa delen av de två, och genom hans efterträdare Fredriks karaktär och duglighet tillväxte kurfurstendömet i anseende och makt. Var och en av dem blev fader till en lång rad söner, och deras ättlingar regera ännu i dag. De äro båda ännu i dag representerade av krönta huvuden på flera av Europas troner. Kurfursten Fredrik var känd icke blott för sitt förstånd och sin visdom, utan jämväl för sin redbar- het och rättskaffenhet. Han var djupt intresserad av Luthers läror. Han gömde dem i sitt hjärta och tänkte över dem. Men han var en försiktig man, och det dröjde länge, innan han uttalade sina åsikter. Sedan Luther så modigt hade vägrat att återkalla sina ord, hade man tillåtit honom att i säkerhet lämna Worms, emedan kejsaren, mycket till sin heder, icke låtit övertala sig att bryta det lejdebrev han givit honom. Men han var bannlyst av den kejser- liga regeringen, och kurfursten, hans herre, kunde när som helst anmodas och nästan tvingas att ut- lämna honom för att brännas som kättare. Detta ville Fredrik icke göra, fastän han ännu icke kunde besluta sig för att djärvt och tappert uppträda som hans försvarare. Därtill hade fordrats icke blott ett oerhört mod, utan även en fastare övertygelse, änhan då ägde. Vad gjorde han då? Han bortförde Luther med våld — men det var kärleksfullt våld — till det ensliga slottet W artburg, där han kvarhölls i säkerhet och avskildhet, till dess den värsta faran var över. Han beskyddade även Luthers vänner och anhängare. Under de tio månader, som Luther vistades på Wartburg, gjorde han mycket för att gagna reforma- tionens sak. Han skänkte sina landsmän då och för alla tider den ovärderliga gåvan av Nya testamentet på ett språk, som folket kunde förstå. Något senare fullbordade han med tillhjälp av lärda vänner i W it- tenberg, särskilt Melanchton, översättningen av hela bibeln. Men kurfursten hade icke bett om Luthers till- låtelse, då han tog honom i förvar på W artburg, och Luther bad icke heller om kurfurstens tillåtelse att återvända till skådeplatsen för striden, där hans när- varo av många anledningar behövdes. Under vistelsen på W artburg hade hans munk- kåpa och munkhuva tagits från honom. Han gick och gällde där för att vara en lekman och kallades »Junker Georg». Under denna förklädnad lämnade han slottet och begav sig på hemvägen. En vacker berättelse omtalar, hur han på ett värdshus i Jena träffade två unga schweizare, »fattiga studerande», som skulle begiva sig till W ittenberg för att fort- sätta sina studier, lockade dit av de rykten de hört om den nya läran. De unga männen, som voro fattiga, skygga och tillbakadragna, vågade icke sätta sig ned tillsamman med den främmande herrn, men hans vänliga, rättframma väsen gav dem mod, så attde snart kände sig hemmastadda. Han bjöd dem på en god kvällsvard, och med sitt utpräglade sinne för humor njöt han tydligen av att höra dem tala om den hemlighetsfulle doktor Luther, om vilken de hört sa motsägande uppgifter, och som de längtade så mycket att få se. Luther åtnjöt fortfarande kurfurstens beskydd. Men huvudmannen för den andra grenen av furste- huset, hertig Georg av Sachsen, var hans bittraste motståndare. Så häftigt var hans hat mot Luther, att då denne blev ombedd att resa till hans huvud- stad för att hålla en disputation, voro hans vänner mycket ängsliga för hans säkerhet. »Res icke till Leipzig», sade de, »hertig Georg kommer säkert att döda dig.» Luthers svar var: »Jag skulle resa till Leipzig, om det också regnade hertigar i nio dagar och varje hertig var nio gånger så hätsk som hertig Georg». »Lyckligtvis inträffade ingen sådan olycks- händelse», anmärker historieskrivaren torrt. Under tiden och länge efteråt spreds och tillväxte det ord, som han utsådde, och det på många skilda vägar, många olika platser. Det skulle icke vara rättvist att säga, att hela den nya upplysningen här- stammade från den fackla, som Luther så modigt tände. Stundom säga vi dunkelt och dock med en viss sanning: »En sådan tanke eller en sådan rö- relse ligger i luften». Den luft, som under detta märkliga tidevarv blåste in ande i »de torra benen», d. v. s. i den andligen döda kristenheten, var helt säkert fläktar från himmelen. Den medförde åt mänskligheten en ny uppenbarelse av det länge doldaoch försummade gudsordet, sedan detta var uppen- barat först för de lärda genom Erasmi grekiska testa- mente, sedan för den stora massan, vilken — genom Luther för Tyskland, genom Tyndal för England och genom andra översättare för andra länder — nu blev satt i tillfälle att på sitt eget modersmål läsa om Guds underbara gärningar. Men det dröjde icke länge, innan motstånd och för- följelse uppstodo. De hätskaste lidelser vaknade till liv. E tt nytt martyrernas tidevarv började. Redan förut hade det funnits många martyrer för samma sanningar, men nu framträdde reformationens m arty- rer. De första, som fingo lida för sin tro, voro de tre unga augustinermunkarna Esch, Voes och Lambert, vilka brändes i Bryssel år 1523. Deras öde och deras ståndaktighet inspirerade Luther att dikta en härlig lovsång. Ännu en okänd martyr, Leonard Kayser, som mo- digt dog för sin tro, blev av Luther odödliggjord. »Vad är jag»,

sade den store reformatorn. — »Vad är jag, en fattig talare, jämfört med den mäktige man, som handlar?» Till Frankrike hade ljuset kommit tidigt. Dit kom det huvudsakligen genom en professor vid Sorbonne. Paris universitet, vid namn Lefevre. Martyrernas bål tändes snart också här. Den förste, som fick lida martyrdöden, var Jean Lederc, en fårklippare i Meaux. Men hans namn har icke fått någon plats i den reformerta kyrkans martyrhistoria. Han dö- dades, emedan han hade förstört en helgonbild. Han blev icke ens ställd inför valet att rädda sitt liv ge-nom ett återkallande av sin tro. Y i protestanter ha så föga strävat efter att öka listan av våra m artyrer, a tt vi icke ens bland dem upptecknat hans namn. Denna lista är icke desto mindre fulltecknad. A ndra offer följde snabbt efter. Och samma år som protestantismen blev — jag vill icke säga född, men döpt, förekom ett offer, som förtjänar att ihåg- kommas. E n slående motsats till fårklipparen Leclerc utgjorde den begåvade, framstående unge adelsman- nen Louis de Berquin, omgiven som han var av lär- domens gloria och behaget av alla sina talanger. Han var en gunstling hos konungen, Frans den förste av Frankrike, och i synnerhet hos dennes syster, Marga- reta av Valois, som själv hade stora sympatier för re- formationens sak. Dessa båda jämte andra högt upp- satta vänner beskyddade honom under sex långa år mot hans fiender. Men mera varken kunde eller ville de göra. Antagligen ville icke konungen, och prin- sessan M argareta kunde icke. De övergåvo honom, och han vandrade med glädje till bålet, klädd som till en fest, »ty», sade han, »jag skall i dag bliva före- ställd för konungen — icke Frankrikes konung utan konungarnas konung.» Det sades om Louis de Ber- quin, att »han skulle ha blivit en annan Luther, om han i Frans aen förste funnit en annan kurfurste av Sachsen». Men låtom oss återvända till vårt ämne — namnet protestant. Å r 1526 — fem år efter riksdagen i W orms — hölls en annan riksdag i Speier. Vid denna riksdag förekommo många strider om religiösa ting. Det romerska partiet ville, att alla olika tänkandegenast skulle tillintetgöras genom att brännas eller på annat sätt röjas ur vägen. Men som dessa redan hade några av furstarne på sin sida, voro de för starka för att kunna behandlas så, och till sist fingo de även av riksdagen vissa medgivanden. Allt eftersom tiden framskred, ökades emellertid det romerska partiets fientlighet. Kejsar Karl, en oför- dragsam spanjor, delade naturligtvis denna fientliga sinnesstämning, och på samma sätt förhöll det sig med hans broder och tillämnade efterträdare, Ferdinand, som kallades romarnes konung. Efter tre års förlopp befanns det åter nödvändigt att sammankalla en riks- dag, som på nytt hölls i Speier år 1529. Yid denna riksdag gick det illa för det nya partiet. De voro un- derlägsna till antalet, och deras motståndares förföl- jelseanda och hat hade vuxit. Den förra riksdagen, sades det, hade givit dem för stora friheter, och de måste nu behandlas på ett strängare sätt. Kejsar Karl var icke närvarande. Ferdinand, som var en av deras bittraste fiender, var riksdagens ledare, och han be- gagnade allt sitt inflytande för att skada dem. De furstar och medlemmar av riksdagen, som voro gynn- samt stämda mot protestanterna, talade modigt och varmt för deras sak, men förgäves. De voro i minori- teten, och liksom alltid fick även denna gång minori- teten giva vika. E tt påbud utfärdades, som tog från dem största delen av de företrädesrättigheter, vilka de erhållit för tre år sedan. Det var tvivelakitgt, huru- vida de ens skulle få lov att hålla sina gudstjänster, och alldeles säkert, att ingen annan fick vara med om dem. Alla, som för framtiden önskade tillhöra dennya läran, utsatte sig för de gamla förföljelselagarnas oblidkeliga stränghet. Till detta kunde de dock icke samtycka. Fyra av kejsardömets furstar — kurfursten av Sachsen, lant- greven av Hessen, markgreven av Brandenburg och fursten av Anhalt — hade omfattat den nya läran, och utom dessa furstar hade även kanslern i Ltineburg och deputeradena för fjorton fria kejserliga städer slu- tit sig till den. De rådgjorde med varandra. »Vi äro underlägsna till antalet» sade de; »vad skola vi göra? Här kunna vi icke stanna. Vi måste begiva oss hem och beskydda vårt eget folk samt göra oss redo att mottaga de skickelser, som nu skola träffa oss. Må Glud hjälpa oss! Vi vilja dock icke resa härifrån un- der tystnad. Vi vilja protestera mot detta orätt- färdiga påbud.» På detta sätt kom den stora protesten till, och den undertecknades av alla protestanterna. Den förste, som skrev under, var kurfursten Johan av Sachsen, broder och efterträdare till Buthers beskyddare, Fred- rik den vise. Kurfursten Johan blev fördenskull Jen föiste protestanten i detta namns historiska betydelse. Den 19 april 1529 samlades furstarne och de depute- rade i Speiers stora rådhussal och framlade högtidligt ån protest. Det var deras svar till riksdagen, till kej- saren och till världen. Sedan de gjort detta och utan att invänta riksda- gens slut, begåvo de sig av från staden och återvände till sina hem. I denna protest var det två stora huvudprinciper, som gjorde sig gällande. En var Gruds ords suverä-n itet. . . »Vi hava beslutat att genom Q-uds nåd bibe- hålla hans eget ords rena och oförfalskade lära, sådan som den

innehålles i Gamla och Nya testamentets bibliska böcker, utan tillägg av någonting, som kan strida däremot. Detta ord är den enda sanningen, det är det enda säkra rättesnöret för all bekännelse och all lära, och det kan aldrig svika eller bedraga oss.» Om denna princip framställer människans plik- ter mot Gud såsom den, vilken talar till henne genom sitt ord, så framställer den andra principen männi- skans plikt mot sin broder. Nej, protestanterna skulle icke vägra att räcka brodershanden åt dem som hädanefter önskade omfatta samma tro. Gud för- bjud e det. De som undertecknade denna protest, kallades pro- testanter eller de protesterande furstarne och depute- rade. Deras efterföljare och anhängare kallades även protestanter eller protesterande. Med denna protest föddes således det protestantiska namnet. Det var ingen ovärdig början, utan en ädel och hedrande ut- gångspunkt, och vi ha rätt att vara stolta över den. Vi äro nu icke vid berättelsens slut utan blott vid dess början. Protestanterna återvände hem, såsom vi hava sagd — men vilka voro nu deras framtids- utsikter? De hade kastat stridshandsken och hade ingenting att vänta annat än fientligheter. De visste, att deras besittningar, deras makt, deras undersåtar, allt skulle hotas. Men de hade ingen tanke på att draga sig tillbaka eller gömma sig undan. De tänkte endast på att försvara sin tro och leva efter sina grund- satser. Därför följdes nästa år protesten i Speier avAugsburgisha bekännelsen» _ den luterska tros- bekännelsen, vilken de kyrkor, som kalla sig luterska, ännu bibehålla som rättesnöret för sin tro. Bekännelsen upptecknades, den skulle nu underskrivas — vem ville först göra det? K urfursten hade tydligen rättig - het att göra detta, om han ville —- men ville han? Ja, han ville. H an tog pennan i sin hand, men de söm stodo omkring honom, försökte övertala honom att låta bli. »Ni kommer att äventyra eder krona», sade de. Hans svar var: »Gud förbjude, att ni skulle ute- sluta mig. Min krona är icke så dyrbar för mig som K risti kors. Min krona måste jag lämna, då jag dör, men min Mästares kors skall jag föra med mig till himlen.» H an menade vad han sade, och han fick snart till- fälle att bevisa det. N ästa år sammankallades i A ugsburg ännu en stor riksdag. Bekännelsen blev förd dit och framlagd för kejsaren. K ejsar K arl vai en kall, sluten man. H an var dessutom okunnig i främmande språk. I motsats till den berömde diplo- mat, som »kunde tiga på sju språk», så lyckades han, Tysklands behärskare, aldrig lära sig mera än några få ord tyska, och till och med dessa begagnade han mycket sällan. Markgreven av Brandenburg, i sin iver att låta kejsaren förstå, vad bekännelsen betydde för honom, själv, knäböjde vid ett tillfälle för hans fötter och sade: »Hellre än att övergiva Guds ord. skulle jag vilja böja knä inför ers majestät och» — i det han förde sin hand tvärs över strupen — »och få m itt huvud avhugget». Kejsar K arls kalla hjärta Protestantismens historia- „blev rört. Han sträckte ut sin hand för att resa upp honom och sade: »Käre furste, icke huvudet — icke huvudet», och det berättas, att dessa voro de enda ord han yttrade på tyska under hela riksdagen. Under riksdagen gjordes alla möjliga ansträng- ningar och försöktes alla konstgrepp för att bryta de protesterande furstarnes beslut och föra dem åter i romerska kyrkans famn. Inga hotelser om svåra olyckor och förföljelser för dem själva och deras un- dersåtar sparades, icke heller några löften om förde- lar. Men de stodo fasta som. klippor, och i spetsen för dem stod Johan den beständige, vilkens mod och tro intet kunde rubba. Då man hotade honom med förlusten av kurfurstendömet, sade han endast: »Det var Gud, som gjorde mig till kurfurste — mig, som icke var värdig att bli det. Jag kastar mig i hans armar, låt honom göra med mig, vad han finner för gott.» Denne höge furste skulle med glädje ha gått till bålet för sin tro lika väl som hans ringare brö- der, om det fordrats av honom. Hans son och ar- vinge, Johan Fredrik, var lika fast. Om furstarne lämnat Speier kuvade och besegrade, så reste de där- emot hem från Augsburg såsom segrare. De hade vunnit en moralisk seger. De hade bestått provet och i sanning visat sig som »sanna mot sanningen och modiga för sanningens skull.» Men deras fiender voro många och mäktiga, och moln samlade sig snart över deras framtidsutsikter. Då och då samlades de och skingrades igen eller tyck- tes åtminstone skingras. Till slut bildade protestan- terna ett förbund till självförsvar, och detta förbundkallades Sclimalkaldiska förbundet, idftep uå^on tid blev ett krig den oundvikliga följden härav. Förr ellei senare, överallt där protestanterna voro starka nog att strida och likväl icke utgjorde den övervägan- de delen av befolkningen, var det nästan säkert, att »religionskrig», såsom de kallades, uppstodo. Och detta hade ett enda påtagligt skäl. Rom hade blott en enda dom och erkände blott ett enda öde för dem, som lämnade hennes moderfamn och vägrade att åter- vända dit, och det var — utvisning. Icke i den språk- liga betydelsen av ordet, vilken ju endast innebar att de skulle visas bort ur landet, utan i den betydelse det nu hade fått — fullständig och universell utrot- ning. Överallt där den romerska kyrkan utan mot- stånd få tt råda, har hon försökt att åstadkomma detta. På

somliga ställen har hon lyckats, till exem- pel i Spanien. Det ansågs som en avgjord, naturlig sak, att kättare skulle dö — och om möjligt dö pä bålet. I närvarande tid finnes det säkert många flera människor, som betvivla det rätta i att en mördare skall halshuggas, än det då fanns sådana, som betviv- lade, att en kättare borde brännas. Vad skulle under sadana förhallanden kättarne göra, då de väl en gång själva blivit starka och talrika? Det finnes en del goda människor, som fråga: »Är det rä tt att under några förhållanden föra krig?» Säger icke vår Herre: »Stå icke emot det onda.» Ja, men detta säger han till den enskilde, icke till fol- ken. Varje människa har rättighet — och detta är en rättighet, som ofta blir en plikt — att hellre giva all sin egendom, till och med sitt liv, än att stå emotdet onda. Detta gäller, så länge det blott angår henne själv, men har hon också rättighet att uppoffra andra — kanske dem, som stå henne närmast och äro henne kärast — kanske de svaga och hjälplösa, som icke kunna strida för sin egen rätt? Om en stark man blir anfallen, kan han stå emot anfallet eller icke — han kan själv välja. Men om han ser, att en kvinna eller ett barn blir anfallet, vad skall han då göra? Skall han icke då hellre sätta sig till motvärn mot det onda? »Martyrskap», har någon sagt med sanning, »är nog bra för martyrerna, men det är icke mycket hedrande för dem, som stå bredvid och se på, hur stenarna kastas.» Dessa första protestanter kunde icke, ville icke och borde icke stå bredvid och se på, då stenarna kastades eller bålen tändes, när de kände, att de voro starka nog att för- hindra det. Enligt händelsernas naturliga gång åtföljdes där- för Schmalkaldiska förbundet av Schmalkaldiska kri- get. Strax innan det bröt ut, hämtades Martin Luther hem till den eviga vilan. Han dog år 1546. Kurfursten Johan den beständige vilade också i sina förfäders grav, men hans efterträdare Johan Fredrik var en lika ståndaktig protestant som han. Det har sagts om honom, att han var mera lutersk än Luther själv. Liksom hans onkel kallades »den vise» och hans fader »den beständige», så har han vunnit det hedrande tillnamnet »den vidhjärtade». Kurfursten av Sachsen och lantgreven av Hessen voro ledarne av det protestantiska förbundet och gene- ralerna i den protestantiska hären. Det kan dock ickesägas, att någon av dem i fältherreegenskaper var i stånd att tävla med Karl den femte, som kanske var sin tids förnämste krigare. Likväl hade det sanno- likt gått bättre för dem och för deras sak i sin hel- het, om icke en nära släkting till dem båda, som till namnet även var protestant, på ett mycket egendom- ligt sätt bedragit dem. Luthers kraftfulle motstån- dare, hertig Georg, hade dött utan barn och efter- trätts av sin broder Henrik, och denne åter i sin tur av sin son, Maurits, en ung man med stor begåvnin^ och motsvarande ärelystnad. Kurfursten, som hade visat honom stor godhet, överlämnade förtroendefullt åt honom vården av sina ägodelar, då han själv med sm här marscherade mot kejsaren. Men Maurits slöt fred med Karl, och sedan han först själv gjort allt för att förhärja kurfurstendömet, överlämnade han det at kejsaren. Detta tvingade kurfursten att skilja sina trupper från lantgrevens och att vända sig mot hemmet. Hans här mötte kejsarens vid Miihlburg, där en strid utkämpades, i vilken protestanterna ledo ett fullständigt nederlag, och kurfursten sårades och tillfångatogs. Fången fördes till den plats, där kejsar Karl och hans broder Ferdinand, upphetsade över segern,^ stodo och inväntade honom. Tvärt emot alla ridderlighetens lagar mottogo de honom med bittra förebråelser och förolämpningar. Han svarade icke, utan vände sig från dem under tystnad. Dagen var stormig, och just i det ögonblicket genomträngdes luften av en åskknall. Den sårade slagne mannen höjde sina ögon mot himlen: »O du allsmäktige Gud», sade han, »din röst säger mig. att du ännu lever ochicke har övergivit mig.» Nej, Gud hade i sanning icke övergivit honom. Kejsaren marscherade vidare till Wittenberg, kur- furstens huvudstad, vilken han trodde genast skulle överlämna sig åt honom. Men han fann stadsportar- na stängda och folket berett till ett kraftigt motstånd. Detta var kurfurstens hängivna hustru Sybillas verk. Jag förmodar, att det knappast, vare sig i palats eller koja, funnits ett lyckligare par än dessa två. Sybilla var syster till den högst aktningsvärda, men mycket prosaiska Anna av Cleve, Henrik den åttondes från- skilda hustru. Kurfurstinnan Sybilla är en mycket intressantare person än systern och passar bra in i denna bok, om det är sant, att det ligger poesi i all verklig och beständig kärlek. Hon var endast ett barn, icke fullt fjorton år gammal, då kurfurstens av Sachsen son och arvinge gjorde henne till sin brud. Hennes karaktär måste därför ha formats efter hennes giftermål. Hon var en tillgiven hustru och en för- träfflig moder, och det hov, där hon härskade, var ett mönster av dygd. Nu hade hon fattat det fasta be- slutet att strida så länge hon .kunde för protestan- tismens sak och sin makes arv. Därför svarade hon fast och bestämt nej på kejsarens befallning att upp- giva staden. I avsikt att övervinna detta oväntade och ytterst ovälkomna hinder i sina planer, tog Karl ett egen- domligt, för att icke säga upprörande steg. K ur- fursten och lantgreven hade redan blivit bannlysta och

därmed formligen förklarade fredlösa. A tt lik- väl ställa en furste och därtil] kejsardömets för-nämste furste inför krigsrätt samt döma honom till döden var en sak, som aldrig hänt förr, och som före- föll oerhörd. Detta betydde dock intet. K rigsrätten sammanträdde med den ryktbare hertigen av A lba i spetsen, och den utförde det verk, man väntat sig av den. Domen avkunnades — kurfursten skulle dö. H an mottog domen med fullkom ligt lugn. »Jag förstår kejsarens handlingssätt», sade han. »Jag maste dö, emedan W ittenberg icke vill giva sig. Och jag dör villigt för att därmed rädda mina barns arv.» Man måste dock även räkna med Sybilla. Yad kunde man i ett sådant fall som detta vänta av en kvinnas hjärta? Till och med om hennes make befallt henne att öppna portarna, tror jag knappast, att hon hade gjort det. H ur det nu gick till, så öppnades de emellertid, och kejsaren tågade i trium f in i W it- tenberg. Sedan detta var gjort, behandlades den fångne kur- fursten mycket hårt. Han skildes från alla, som han älskade, han förödmjukades och förolämpades och för- des med överallt i den segrande kejsarens släptåg för att vara ett synligt vittnesbörd om dennes trium f. Alla hans besittningar, utom staden Gotha och dess omgivningar, togos från honom och skänktes åt hans förrädiske kusin, Maurits. Denne blev även tilldelad kurfurstevärdigheten i den rättm ätige kurfurstens åsyn, ty tillfället fogade det så, att fönsterna i den- nes fängelse vette åt det torg. på vilket högtidlig- heten försiggick. Men intet av allt detta förmådde rubba hans sinneslugn. Guds frid bodde inom honom, och hans egna ord vittna om hemligheten till detlugna och värdiga uppförande, vilket gjorde intryck på alla, som omgåvo honom, till och med på de spanska fångvaktarne. Han tröstade Sybilla i hen- nes hjärtslitande sorg med de orden: »Allt vad jag nu får lida, kommer till mig genom Guds vilja, ge- nom den Gud, som jag tjänar och tillhör.» Åter och åter skrev han: »Levande eller död, i fängelse eller fri, är jag allt jämt hans. Jag är återlöst genom Kristi dyra blod, och icke ett hår på mitt huvud kan falla till marken utan hans vilja.» Denna tanke, »jag är hans» hjälpte honom att bibehålla sitt lugn mitt under prövningar, vilka för andra män skulle ha varit svårare att uthärda än döden själv. »Min krona är icke så dyrbar för mig som Kristi kors», hade fadern sagt, och sonen, som avstod kronan för att kunna behålla korset, fann, att han gjort ett gott val. Fången fick dock tröst och glädje under en kort tid av sin fångenskap. Lucas Cranach, den konstnär, som vi ha att tacka för porträtt av Luther, Melanch- ton och andra kända personligheter, som levde under denna tid, och vilken varit en medlem av kurfurstens hov, begärde tillåtelse att dela hans fångenskap och tyckes även ha erhållit denna tillåtelse, åtminstone för någon tid. Efter sin seger försökte kejsaren att i alla religiösa frågor påtvinga riket sin vilja. Han utfärdade på- bud, att alla skulle rätta sig efter ett system, som han själv uppfunnit, och vilket innebar bibehållandet av de flesta katolska läror och ceremonier, till dess ett råd kunde hinna sammankallas, som skulle haatt bestämma över varje särskilt fall. Detta system kallades Interimsystemet, emedan det endast hade be- stämmanderätt under en mellantid (Interim). Åter- upptagandet av de katolska ceremonierna framkallade motstånd hos de mera nitiska och upplysta protestan- terna, men många av de mindre avgjorda och mindre uppriktiga underkastade sig kejsarens myndighet. Kejsar Karl var mycket ivrig att vinna på sin sida den fångne kurfursten — som nu icke längre var kur- furste utan endast hertig av Sachsen Coburg-Gotha. Han erbjöd honom friheten, om han endast ville ut- trycka sitt gillande av interimsystemet. Men Johan Fredrik visste, att detta skulle innebära otrohet mot den Herre han tillhörde och ville tjäna. Därför vägrade han. Till följd av denna vägran ökades strängheten i hans fängelsestraff. Karl gick till och med så långt, att han berövade honom de få böcker, som vaiit hans tröst under de mörka fängelsedagarna. Under tiden hade hans trogna hustru Sybilla dra- git sig tillbaka till Sachsen-TFeimar med sin lilla krets av vänner och släktingar. Där bosatte hon sig och tillbragte sin tid med att bedja och göra gott mot alla, med vilka hon kom i beröring. Så ofta hon kunde, korresponderade hon med sin fångne gemål. Hon sjöng dagligen Luthers psalmer, och från hen- nes hjärta uppsteg ofta den bönen: »O Herre, vänd bort min olycka.» Gud hörde hennes bön och det på ett mycket underbart sätt. Den samme Maurits, som förut uppfört sig som förrädare och varit nära att göra om intet protestanternas sak, vände sig nu mot kejsaren, sin herre, och tilldelade honom ett förkros-sande slag. Sedan han i hemlighet förberett en fient- lig expedition, marscherade han plötsligt mot K arl och överföll denne oförberett, så att kejsaren blev tvungen att fly från Innsbruck, där han för tillfället befann sig. Detta var det enda sätt, på vilket han kunde rädda sig från fångenskap. N ågra av M aurits’ anhängare yrkade på, att han skulle skynda efter för att tillfångataga kejsaren, men han svarade helt för- siktigt: »Jag har ingen bur stor nog för en sådan fågel.» Fastän kejsaren flydde i så stor hast, fann han lik- väl tid att återgiva friheten åt Johan Fredrik, som befann sig i

hans sällskap. Om han icke hade gjort detta, skulle Maurits ha gjort det, så fort han anlänt till platsen. Men vi kunna icke förvåna oss över, att Johan Fredrik, ehuru han förlät sin förrädiske släk- ting, likväl föredrog att m ottaga frihetens gåva ur andra händer. Högst av allt önskade han dock att få. mottaga den på tyska regeringens uttryckliga befall- ning, och för detta ändamål åtföljde han kejsaren på dennes flykt så långt som till Augsburg. D är åter- upprättades snart freden, och han försattes i frihet. Hans sista samtal med kejsaren var mycket vänligt. A^änliga ord uttalades å ömse sidor, ty K arl hade lärt sig både att högakta och älska sin fånge. Hertigen reste till W eimar, till sitt nya hem. Över- allt på sin resa blev han välkomnad med glädje. Barn mötte honom och sjöngo psalmer. Blommor ströddes på hans väg, och folket från städerna kommo emot ho- nom med hedersbetygelser. Det var ett verkligt trium ftåg. Den besegrade blev överallt bemött, somom han varit segrare. H an kunde icke förstå det. Med tårar i ögonen sade han: »Vem är jag, att Gud så vill hedra mig.» Vi kunna lätt föreställa oss Sybillas glädje. I bör- jan var det dock allt för mycket för hennes svaga hälsa, och hon svimmade vid det länge efterlängtade mötet. Det var emellertid blott under en helt kort tid som dessa två, vilka hade blivit åtskilda av så smärtsamma förhallanden, fingo vara tillsamman här på jorden. Sybillas hälsa hade varit vacklande, och Johan Fredrik, fastän blott några och femtio år gammal, var i förtid bruten och åldrad. Jäm t ader- ton fridfulla manader fingo de tillbringa med varand- ra. Det var som en lugn, vacker solnedgång efter en stormig dag. D ärefter fingo de båda hembud. Fastän han själv var sjuk och svag, kunde han dock behålla sin plats vid hennes sida ända till slutet. H an fick vara vittne till den heliga glädje, med vilken hon väl- komnade sin Herres kallelse, ty hon visste, »att det endast var en resa till det himmelska landet.» Tolv- dagar senare följde han henne. På detta sätt fingo de följa varandra i döden. Den ädle Johan Fredrik kunde icke få en bättre minnesruna på sin grav än de få ord, med vilka Ro- ger Ascham, lady Jane Grays lärare, sammanfattade hans karaktär: »Under hela sin livstid var han vördad av sina fiender, efterlängtad av sina vänner och älskad av alla.» Om oss alla är det ju sant, att vi hava två ansikten, ett, som vi vända mot världen, och ett, som är vänt mot det osynliga, och vilket ingen annan än Gud ser.På båda dessa ansikten har livet ristat en inskrift. Om på den sidan, som är vänd mot Ond, den inskrif- ten kan läsas »Jag är hans», så tänker jag mig, att man på den andra sidan, den som är vänd mot värl- den, kan läsa en annan inskrift, en inskrift, som skild- rar en karaktär, lik den Roger Ascham beskrivit. Kap. 3. Vad är protestantism ? (Namnets betydelse.) Vi ha omtalat de händelser, som ledde till antagan- det — eller snarare emottagandet — av namnet pro- testant. Vi vilja nn tala om själva namnets inne- börd. E tt namn, vilket till sitt ursprung är histo- riskt, har vanligen icke någon bestämd betydelse vid sidan av den rent historiska, under det att namn, som antingen givas eller antagas för sin betydelses skull, ofta äro synnerligen olämpliga. Vi se icke, att meto- dister äro särskilt metodiska, eller att kväkare ut- märka sig för att vara bävande och rädda, vilket ordet egentligen betyder. Vad namnet protestant angår, är dock förhållandet ett annat. Vi ha erfarit, att dess historia är sådan, att vi kunna se tillbaka på den med tacksamhet, och jag tror, att vi skola finna, att detta namns innebörd är både lämplig och hedrande. Det är i sanning ett ädelt namn. Vi våga säga, att det finns endast ett, som är högre och större. Detta namn är också både historiskt och betecknande. Detär det bästa och dyrbaraste namn, vid vilket någon kan kallas — namnet kristen. V i fordra en plats för namnet protestant, en plats i våra hjärtan och på värå läppar, som icke står efter något annat namn än det kristna. Utan tvivel vet du redan, att namnet protestant betyder vittne. Det härstammar från det latinska or- det testis — ett vittne. Testare betyder att vittna. En protestant är därför ett vittne eller en person, som vittnar. Det är ett ord, som ofta förekommer i den Heliga skrift. D är ordet »vittne» förekommer i den engelska eller den latinska översättningen, som begag- nas av katolikerna, är det ord, som begagnas därför testis. Det är det namn, som gives åt apostlarne, K risti första vittnen — åt Stefanus, åt hela den stora skaran vittnen, åt Herren K ristus själv i Uppenbarelsebokens första kapitel och även längre fram i ett skriftställe, som är ytterst viktigt för oss, det nämligen som talar om de hemlighetsfulla »två vittnena», vilka profe- tians röst beskriver för oss. Men det finnes en stavel- se före ordets stam. Vi kalla oss icke testanter, utan protestanter. H är är ett exempel på något, som under tidernas lopp ofta händer med ord. Den van- liga populära betydelsen har så småningom avlägs- nat sig från den ursprungliga och härledda. »Om »mannen från gatan», vilken numera tycks vara den, som stiftar lagar för språkets uttryck, bleve till- frågad: »Vad är en protestant», skulle han antagligen svara: »En person, som protesterar mot den katolska läran», eller »mot den påviska villfarelsen» i enlig- het med sin egen ståndpunkt. Det är även sant tillen viss grad, men det är på intet

sätt hela sanningen eller ens största delen av sanningen. Prefixet pro betyder icke mot utan för. Under sydafrikanska kri- get hörde man mycket talas om ett visst slags folk, som kallades pro-boers. Icke var väl detta sådana, som särskilt utm ärkte sig för fiendskap mot boerna? Och då vi tala om en saks »pro» och »con», antaga vi vanligen, att »pro» äro de saker, som tala för det ifrågavarande föremålet, och »con» de, som tala där- emot. A tt protestera betyder därför enligt både bok- stav och härledning att vittna för någonting. Likväl är det icke svårt att se, hur ordet både i dess vanliga innebörd och i den särskilda mening det nu användes i den allmänna uppfattningen har kom- mit att ändra betydelse. Om vi taga. oss för att vittna mot någonting, göra vi det vanligen, emedan detta någonting sätter sig emot eller står i vägen för det. som vi värdera. Yi intressera oss endast för att v itt- na emot det, som gör motstånd mot det, som vi vittna för. Men allt eftersom tiden går, komma vi ofta att tänka högre och högre om det som vi vittna mot, och lägre och lägre om det som vi vittna för — ett för- hållande, som är mycket beklagligt. — Det rmre av gagn för oss att söka leda ordet pro- testant tillbaka till dess ursprungliga betydelse och fästa våra tankar vid de ämnen, som vi äro satta till att vittna för, i stället för de vilka vi böra vittna mot. Vems vittnen äro vi? Guds vittnen. Och för vad? För mycket, för många ändamål. Vi skola först nämna det, åt vilket historiens första protestanter gåvo den främ sta platsen i sinprotest — Guds ord. »Vi veta», sade de, »att med undantag av Guds ord finnes det intet säkert rätte- snöre för lära ock liv.» Protestanterna äro således kallade att vittna för Guds ords inspiration och auk- toritet. Hela den protestantiska kyrkans lära talar tydligt och utan tvekan om denna uppgift. Den sjätte artikeln i denna läras bekännelse förklarar, att vi icke äro skyldiga att tro någonting, som icke kan bevisas av den Heliga skrift, och att den Heliga skrift skall vara måttstocken både för vår förkunnel- se och för vårt liv. E n sak, som vi ytterligare äro kallade att vittna för, är — sanningen. Arad mena vi med sanning? Vi kunna giva två tolkningar åt detta ord. Då vi vilja fullt korrekt uttrycka vår mening, tala vi om objektiv och subjektiv sanning. Men då vi begagna oss av vardagsspråk, säga vi helt enkelt: »Sanning är det som är sant.» D etta är den objektiva san- ningen. A llt, som möter oss i verkligheten, måste vi undersöka och se, om det representerar verkliga värden och fakta — om det är sanning och icke lögn. Men ibland säga vi till oss själva ungefär så här: »Då vi ha funnit sanningen, måste vi vara sanna mot den.» Detta är den subjektiva sanningen. Vi måste icke endast tro på det som är sant, utan också vara sanna mot vad vi tro på. Dessa två ämnen låta mycket lika, men de äro dock icke alldeles detsamma. Då Galilei kom till tro på att jorden vände sig om- kring solen, hade han funnit sanningen objektivt. Han kände till ett faktum, sådant det var. Men då han under inkvisitionens fasor förnekade detta fak-tum och sade, att solen vände sig kring jorden, talade han icke sanning och var icke själv sann mot den sanning han upptäckt. På dessa två sätt — genom att ärligt söka upp- täcka vad som är sanning och, sedan man har fun- nit den, i ord och handling vara sann däremot — här protestantismen vittnesbörd om sanningen. Det finnes en legend om en av martyrerna, den helige Danys, som halshöggs, att han efter döden tog upp huvudet med sina händer och promenerade om- kring med det. Katolikerna säga: »Antingen detta verkligen inträffade eller icke, är det mycket bra för människor att tro därpå.» Vi säga: »In- träffade detta verkligen? Gick denne man verkligen bort med huvudet i sina händer? Vi äro säkra på att han icke gjorde det, detta är sanningen, därför vilja vi icke tro motsatsen.» Och sedan vi försökt upp- täcka, vad som är sant, vilja vi också försöka, om Gud giver oss nåd till det, att vara sanna mot den sanning vi hava upptäckt. Det är i sanning under- bart, hur Gud giver nåd och kraft åt män och kvin- nor, ja, till och med åt barn att trots fruktan för straff, trots hopp om ära och belöning vägra att säga med läpparna det, som de icke kunna tro på i sitt hjärta. Vi äro även vittnen — just till följd av att vi äro protestanter — om ännu någonting annat, nämligen om friheten. Var och en, som har studerat historien med ett något så när opartiskt sinne, måste erkänna de oerhört stora tjänster protestantismen har gjort frihetens sak. Betrakta Europas nationer så som de Protestantumc?is historia- 4nu te sig och se, vad protestantismen har gjort för dem för att göra dem fria, för att göra dem stora och framgångsrika. Se också, vad de nationer ha gått miste om, som förkastat den. Skälet till denna fram- gång är påtagligt, ty den principen: »vi vilja söka efter sanningen, vi vilja finna sanningen, och vi vilja hålla fast vid sanningen», planterar i den människas liv, som mottager henne, ett frihetens livsfrö. Den ingjuter en kraft, som alla tyranners makt icke kan övervinna. Låt oss taga fram ett av de många exem- pel, som finnas på detta. Palissy, den hugenottiske krukomakaren, var en snillrik man, och han gav sitt yrke ett uppsving, som varar ännu i dag. Frukterna av hans arbete fortleva ännu, och hans livs historia kan läsas med glädje och

stolthet av alla protestanter. Ty han var en man, som fruktade Gud, och som icke kunde ens under förföljelsens mörkaste stunder rubbas från den sanning han omfattat. Under Bar- tolomeinattens blodbad skonades han, sannolikt på konungens befallning, emedan denne beundrade hans arbete och tyckte om honom personligen. Han blev dock satt i fängelse, där likväl konungen själv besökte honom och försökte övertala honom att byta religion. »Om ni icke vill bli katolik», sade konungen, »så gör det mig mycket ont, ty jag blir då tvungen att låta edra fiender taga eder ifrån mig.» »Då är jag starkare än eders majestät», genmälte den tappre hugenotten, »emedan ingen människa i världen, icke ens ni, kan tvinga mig till någonting. Jag vill icke byta religion.»D et kan med sanning sägas: »Den som fö rstår att dö, kan icke tvingas a tt göra något m ot sin vilja.» I varje land, där den protestantiska tron ä r den radande, har en stam av kärnfolk uppstått, vilka, ju st emedan de förstodo a tt dö, icke kunde tvingas. D et är genom dem, som folkets frihet vunnits eller åtm instone upprätthållits. . äro således vittnen för sanning och frihet. Men vi få icke stanna endast vid detta. Om vi blott hade kam pat för abstrakta begrepp, h u r stora och dyrbara dessa an aro, skulle vi icke vunnit seger i våra stri- cer. Protestantism ens kärna är icke en princip, icke en m akt, icke en lära, utan en person. I sitt innersta vasen ä r protestantism en ett vittnesbörd om K ristus. L å t oss aldrig glöm m a detta, lå t oss öppna våra h jartan för det och bevara det för alltid. V i äro vittnen for K ristus, för K risti m akt, för K risti k ä r- lek, for K risti krav på vår lydnad, vår hängivenhet och v år kärlek. Ingen — intet— bör få stå mellan oss och honom — ingen m änniska, h u r m ycket vi an vardera henne, intet system , h u r fö rträfflig t det än är, ingen organisation, den m å vara än så gam m al och ärevördig. I all synnerhet böra vi bära vittnes- börd om K risti, vår Frälsares, fullbordade verk. V i veta, a tt det som vanligen anses vara protestantis- mens huvudsak, är läran om rättfärdiggörelse genom tro. D et var denna lära, för vilken L uther käm pade, och det var detta, som han kallade »den bekännelse, med vilken en försam ling står eller faller». Men vad m enas nu med detta? V i bliva i sanning frälsta genom tro, men tron i sig själv äger icke någon m aktatt frälsa. Den är endast ett band, som förenar oss med bonom, vilken ensam kan frälsa. Rättfärdig- görelse genom tro betyder rättfärdiggörelse genom Kristus — genom att lita, på honom, följa honom, tillhöra honom. Tro i sig själv är ingenting — Kris- tus är allt. Detta är innebörden av protestantismen — Kristus är allt. Därför ropade en av våra mar- tyrer mitt i lågorna åter och åter under ångest och nöd: »Ingen annan än Kristus!» »Ingen annan än Kristus!» Detta är protestantismens centrala begrepp — »Ingen annan än Kristus!» Så länge som vi fast- hålla vid detta, leva vi, väsa till och triumfera. Om vi släppa taget här, förlora vi allt. Det är ännu en sak, som vi vilja tillägga rörande ordet protestant. Vi ha talat om dess härledning frän det latinska ordet »testis», vilket betyder vittne. Men vad är dess motsvarighet på grekiska? Det tror jag, att vi alla känna till. Martyr är det grekiska ordet för vittne, överallt i Nya testamentet, där vi begagna ordet vittne, är det ursprungliga grekis- ka ordet »martyr». Där detta ord förekommer i vårt moderna språk, har det fått en särskild och egendomlig betydelse. Denna daterar sig nära på lika långt tillbaka som kyrkans historia. Det tillhör de vittnen, som ha givit sina liv för sin tro och beseglat sitt vittnesbörd med sitt blod. Denna betydelse förbinder det på ett all- deles särskilt sätt med vårt ämne. Protestantismen har i all synnerhet blivit martyrernas tro. Detta är ett faktum, vilket icke är på långt när så allmänt känt, som det borde vara.De flesta av oss, om vi någon gång tänka på m ar- tyrerna, vända instinktm ässigt tillbaka till de första kristna. D etta är mycket naturligt. Kämparne för var tro, de som höllo denna vid liv under de första tidevarven, m itt ibland bedendomens mörker, borde i sanning ofta ibågkommas av oss, som efterträtt dem i deras livsuppgift. V i ära deras namn, och vi bevara berättelserna om deras tro och tålamod. Jag undrar, vilken av dessa m artyrers historia som mest har värm t ditt hjärta? Den som är mig kärast, är den härliga berättelsen om den gamle Polykarpus. Då han blev befalld att förneka K ristus eller dö, mmns du, vad han svarade: »I åttiosex år har jag tjänat honom, och han har aldrig varit orättvis mot mig. V arför skulle jag då nu förneka min konung, som har frälsat mig.» Mästaren sade till tjänaren i »Var trofast.» Tjänaren svarade: »Hur skulle jag kunna vara annat än trofast mot min trofaste Herre.» Vi kunna känna oss övertygade om, att Herren mot- tog honom med de härliga orden: »Väl gjort, du gode och trogne tjänare.» Sköna berättelser liknande dessa finna vi i den första kristna kyrkans historia. Men vi måste komma ihåg, att efter endast tre hundra år blev kristen- domen det romerska kejsardömets religion, och — med undantag av det korta återfallet i hedendom tmder Julianus — de hedniska förföljelserna upp- hörde alldeles. Under dessa tre århundraden kunna vi redogöra för tio olika förföljelseperioder, fastän somliga blott voro helt korta och endast förspordes i vissa delar av

landet.Men för var och en, som tager sig före det arbetet — allt för länge försummat — att forska i den protestantiska martyrhistoriens långa register, väser an- talet av vittnen, det växer allt jämt, till dess det blir alldeles överväldigande. De äro bokstavligen »talrika som stjärnorna på himmeln», icke blott som de stjärnor vi se med vårt blotta öga, utan som alla de stjärnor teleskopet visar oss. Och när du har av- skilt alla de stjärnor du kan avskilja, så finner du likväl, att det stora himlavalvet fortfarande gäckar dina ansträngningar. Det är svårt att redogöra fullständigt och utför- ligt för denna stora skara vittnen. Men vi vilja dock göra vårt bästa och fortsätta därför liknelsen om stjärnorna, i det vi ihågkomma, att »en stjärna är den andra olik i härlighet». Astronomerna säga, att de skilja sig från varandra i »storlek», men denna stor- lek är skenbar, icke verklig. Vi höra talas om stjärnor av första, andra och tredje storleken och så vidare. Men detta betyder icke, att de, som se störst och klarast ut för våra ögon, också äro det i verkligheten, utan endast att de synas så, emedan vi kunna se dem tydligare. Även här är liknelsen träffande. Vi kunna icke säga, vilka av martyrerna som i verkligheten äro »de största i himmelriket» — endast Gud kan göra det. Men vi kunna icke undgå att iakttaga de olika grader av klarhet, med vilka de lysa ned på oss genom det förflutnas dunkel. Av den första storleken finnes det några få stjär- nor, vilkas namn var och en känner eller borde känna. Det har även funnits några få martyrer, som skulleha varit stora män i varje fall, och som ha skaffat sig en plats i historien, till och med i vad vi kalla den världsliga historien. I England skola namnen Cranmer, Ridley och Latimer alltid ihågkommas. Ännu ett annat namn vill jag nämna i detta sam- manhang med den djupaste vördnad, ett namn, som borde vara känt av alla, bade män, kvinnor och barn, som läsa den engelska bibeln, nämligen namnet WilUam Tyndale, dess översättare, en man med snil- lets gåva, vilket bäst visar sig i hans oförlikneliga tolkning av den Heliga skrifts oförlikneliga ord. E huiu det icke är hans översättning vi nu begagna, så har dock vår auktoriserade översättning, som har hans arbete till grundval, bibehållit mycket av hans sprak och erhållit ett djupt intryck av hans begåv- ning. Genom detta härliga verk har han utövat in- flytande på oss alla, och mer än det, på alla dem som läsa och älska sin bibel. Honom kunna vi i sanning kalla en stjärna av första storleken. Det finnes många andra av protestantismens m ar- tyrer, om vilkas liv, fastän de i världslig mening knappast kunna kallas stora män, vi likväl känna till ganska mycket och just sådant, som är av utom- ordentligt stort intresse. Bland dessa finnas många m artyrer från olika länder. Yi känna till deras böc- ker, deras brev, manga händelser, som röra deras liv, stundom till och med små detaljer ur deras vardagsliv —- karaktärsdrag — vi ha porträtt av dem, och allt detta gör dem till levande varelser för oss och icke blott skuggor. Ofta ha vi också fullständiga och utförliga berättelser om deras död.Den man, som jag nu skall taga såsom exempel, John Frith, har i sanning vunnit stor ryktbarhet, men han blev tidigt bortryckt. Han tillbragte precis så många år här på jorden som vår Frälsare — trettiotre. Men hans liv var så löftesrikt, att om han fått leva, han utan tvivel blivit en ryktbar man. Sådan var dock icke Guds skickelse. Han hann likväl att bistå Tjmdale med översättningen av Nya testa- mentet, och vad som är av ännu mera värde, ett spår av hans hand lever ännu kvar i den engelska bön- boken. Avslutningsorden i nattvardsritualen leda sitt ursprung från John Friths penna. Yi komma nu till dem, som vi vilja kalla stjärnor av tredje ordningen, om vilkas liv vi icke veta myc- ket, ehuru vi hava ganska fullständiga, ofta mycket fullständiga berättelser om deras död. Yi hämta då vårt ämne ur Frankrikes martyrhistoria. Här ut- 1stodo många martyrdöden mycket sent — senare än man skulle ha skäl att antaga., att någon över huvud taget lidit den — i mitten av adertonde år- hundradet, det så kallade upplysningens och förstån- dets århundrade. Likväl var det till och med under detta århundrade i Frankrike ett oerhört brott att vara protestantisk präst, att döpa och viga eller ut- dela den heliga nattvarden i enlighet med någon annan ritual än den romerska kyrkans. Yarje präst mottog sitt ämbete med risken av sitt liv. Själva prästvigningen var en dödsdom. Och dock fanns det en stor skara vigda protestantiska präster; och män, som voro villiga att inträda i detta ämbete, fattades aldrig. En av dessa präster, Majal Desubas, var enhelt ung' man, full av nit och kärlek och följakt- ligen mycket älskad. Hans förkunnelse gjorde ett mäktigt intryck pa alla, som hörde honom. Vid tjugosex års ålder blev han fängslad och förstod na- turligtvis, att han skulle bli dömd att dö. Han skulle föras från sin fäderneby till ett avlägset ställe, Mont- pellier, för att förhöras och dömas. Men hans för- samling älskade honom med den intensiva och lidel- sefulla kärlek, som vi talade om i början av denna berättelse. De upprördes i djupet av sina hjärtan — de kunde helt enkelt icke låta honom dö. De voro starka och tappra män, och de avlade ett löfte, att de skulle rädda honom. De kunde göra det, ty i detta distrikt voro de

talrikare än katolikerna, för att icke nämna gendarmerna och soldaterna. De omringade Varnoux, den stad där han hölls fången, och gjorde ett misslyckat försök att befria honom, vilket kostade flera av dem livet. De blevo dock icke modfällda, utan beslöto att försöka å nyo. Han hörde talas om det och vägrade att taga emot deras offer. Drån sitt fängel- se fann han tillfälle att skriva till sina vänner och bad dem uppgiva planerna på att befria honom. Han sade, att »han kände sig mycket lugn och var fullt besluten att göra Guds vilja». Detta brev utförde sitt verk med tillhjälp av två andra förföljda protestantiska präster, som förklädda vistades bland folket. Intet mera blod utgöts ytter- ligare, och Desubas gick döden till mötes med glädje. Det säges, att domaren — en sträng, allvarlig man, som var mycket fientlig mot protestanterna, icke kunde hålla tillbaka sina tårar, då han uttaladedödsdomen. Och då Desubas på schavotten »gick de sista stegen, som skilde honom från den levande, odöd- lige Kristus», gräto både protestanter och katoliker. Historieskrivarne tillägga, att katolikerna lyckönskade protestanterna till den ära, med vilken deras m artyr överhöljde deras sak. Hans egna landsmän dyrkade hans namn och bevarade hans historia åt eftervärl- den i konstlösa poetiska sånger, som gingo från mun till mun och från hjärta till hjärta och ännu fortleva i folkets minne. Men vi måste skynda vidare. H är finnas stjär- nor av ännu mindre storlek — mindre kanske dock endast, emedan vi icke känna till så mycket om dem. De utgöra en stor skara, som är mycket talrikare, ojämförligt mycket talrikare än de m artyrer, vilkas historia vi känna till. Om dessa veta vi intet annat än deras namn, och många äro de, vilkas namn även äro för oss okända. Det är sant, att förföljelsen förde dem till himmelen, men det stod icke i förföljelsens makt att giva dem ett namn och en historia på jor- den. R yktet har icke plats på sin tavla för så stora skaror. Och dock faller här och där en stråle av ljus på några av dessa dunkla namn och lyser upp dem — liksom då man betraktar ett avlägset fält och ser en solstråle glittra på en bit sönderbrutet glas och kommer det att se ut som en stjärna. Låtom oss taga ett eller två exempel. E n av de kvinnliga martj^rerna i Erankrike — och i detta land funnos många sådana — skulle gå till bålet. En skara fattiga och nödställda, som hon brakat hjälpa, följde henne gråtande. E n stackars kvinna snyftade:»Aldrig mera kommer ni att giva mig allmosor». »Jo, ännu en gång skall jag göra det», sade m ar- tyren, böjde sig ned, tog av sina skor och gav dem åt kvinnan. Se bär ett annat exempel. Det handlar om ännu en protestantismens m artyr i Spanien, Francesco Romano, ett offer för inkvisitionen. Han stod bun- den vid balet. Elden var tänd, och flammorna om- gavo honom. I sista ögonblicket trodde de, som om- gåvo honom, att han gjorde ett tecken för att åter- kalla sin bekännelse, och försökte, ledda av missför- stådd välvilja, att rycka honom ut ur lågorna. »Av- undas ni mig min lycka», sade han. — Ingenting är mera underbart an den lycka —- den glädje — som Gud skänkte åt dessa sina vittnen m itt under lidan- det. Å ter och ater fa vi se detta ofta på det under- baraste sätt. E n fransk m artyr, en gammal man på sjuttiotvå år, blev sönderkrossad av ett hjul — ett egendomligt, förfärligt dödssätt, som tog mycket läng- re tid och förorsakade mycket långvarigare plågor än döden på bålet. Hans hustru, en modig kvinna, stod bredvid honom. Han betraktade henne och sade: »Fastän du ser mina ben krossas sönder till smulor, är likväl m itt hjärta fy llt av outsäglig glädje». A rbetet med att söka upp och studera de talrika berättelserna om de människor, som ha lidit för K ristus, måste medföra smärta, mycken smärta, från vilken våra mildare, vekare känslor skygga tillbaka. Men denna smärta uppväges mer än väl av de under- bara bilder, som utvecklas för oss, av den kraft och kärlek, som uppehöll m artyrerna under alla pröv-ningar. Vilken lijälp är det icke för oss att betrakta dem, dessa trons hjältar, då vi själva lida under sorger, strider och svårigheter. Vi kunna säga till våra hjärtan: »Jesus bistod dem under sådana för- färliga prövningar, skulle han icke även kunna hjälpa mig under mitt livs mycket ringare bekymmer». Men även vid sidan av vad vi skulle kunna kalla stjärnhimmeln, finnes det en stor skara vittnen för Kristus, vilkas namn icke ens blivit bevarade. Det återstår hela den stora skara, som förgicks i blod- baden — dessa blodbad, av vilka Bartolomeinatten är det ryktbaraste, ehuru visst icke det enda. Vi våga icke giva alla dessa tusentals vittnen det heliga nam- net av martyrer. Det skulle vara att förringa nam- net, kanske till och med att profanera det. Ty det är tron, som gör en människa till martyr. Och ingen annan än Gud kan veta, hur många bland dessa ska- ror slagna, vilka så plötsligt mötte döden, villigt gingo den till mötes för hans skull. Några av dem gjorde det. Amiral Coligny till exempel var säkert en martyr både i vilja och gärning. Ännu mindre skulle vi kunna tänka på att räkna dem, som föllo i striderna för protestantismens sak. De komma icke med i räkningen som martyrer, ehuru ett stort antal av dem kunna få plats på de listor över hjältar, som utmärkte sig för tapperhet i kam- pen mot de fientliga härskarorna.

Bland dessa är Gustaf Adolf, lejonet från Norden, den mest be- märkte. Och några strålar av den sanna m artyr-anden hava lyst emot oss till och med på slagfältet. Det kostar på, då man omtalar dessa härliga be-rättelser om tro och tålamod, att påträffa motståndar- nes och även stundom likgiltiga vänners invänd- ningar och tvivel. De fram hålla för oss, att grym - heten och ofördragsamheten icke alltid ha varit på den ena sidan och hjältemodet och uthålligheten på den andra. Stundom höra vi, ja, vi till och med läsa sådana uttalanden som dessa: »O, ja, katoliker ha bränt protestanter, och protestanter ha bränt kato- liker.» A tt protestanter ha varit med om att döda katoliker är omöjligt att förneka. A tt de ha dödat dem under krigstider, faller ju av sig självt, och den synden får stå för deras räkning, som började kriget. De ha även dödat dem under fredstider, stundom som en rättfärdig vedergällning för uppenbara brott eller i självförsvar, stundom även emedan protestanterna ocksa varit bristfulla människor, av hämnd eller rädsla -— ofta en förfäran, som haft mycket goda skäl för sig. Stundom har det nog också händt, då ju bland alla de miljoner människor, som kalla sig protestanter, det naturligen även funnits sådana, som icke varit goda människor — av låga bevekelsegrun- der och till följd av lidelser, vilka i alla tider lett till dylika brott. Men sådana fall äro mycket sällsynta, då katoliker med vett och vilja och avsiktligt blivit brända på bål av protestanter. Under alla dessa år, då jag studerat protestantismens historia, har jag för- gäves sökt att upptäcka dem. H är kanske någon invänder — jag har ofta fått höra denna fråga och givit akt på den avgörande, trium ferande ton, i vilken den uttalats — : »Vem brän- de Servet?» V i böja våra huvuden och bekänna ossskyldiga till denna synd. Dock var det långt ifrån så, som det vanligen omtalas, att Calvin bär skulden för detta brott. Tvärt om bönföll Calvin om mildring i domen. Likväl kan det icke förnekas, att det var protestanter, som brände honom och gjorde det för religionens skull. Men han var icke katolik, han var unitarian och värre än det, han var panteist. Han bekände öppet sin tro, att allt, som fanns till i värl- den — till och med det onda — var en del av Gud. Han hade faktiskt blivit dömd av inkvisitionen i Wien att för sina kätterier brännas vid sakta eld, men han lyckades rymma till Geneve. Inkvisitionens utskickade förföljde honom dit och begärde, att han skulle utlämnas. Magistraten i- Geneve gav honom valet att antingen resa tillbaka till Frankrike eller kvarstanna hos dem och dömas av deras lagar. Han valde det senare. Protestanterna utförde således en- dast under något mildare former den dom., som redan fällts av den katolska inkvisitionen. Icke desto mindre var detta ett brott, vilket ingen protestant i världen nu försöker att förneka. Yi er- känna det och sörja däröver. Protestanter ha helt nyligen i själva den stad, som var vittne till detta brott, upprest en vacker minnesvård åt Michael Servet med en inskription, i vilken de bekänna och beklaga sina förfäders synd. Och likväl är det med tacksamhet som vi prote- stanter nämna namnet Michael Servet. Yi tacka icke Gud för hans öde, men vi tacka Gud av allt vårt hjärta för hans rykte. Som vi redan ha nämnt, kan icke förföljelsen, icke ens martyrskapet, skapa ettrykte åt alla katolicismens otaliga offer. Vem kar dock icke hört talas om Michael Servet, den man, som protestanterna brände i Geneve? Hans sorgliga ryktbarhet är vårt försvar. Om protestantismens offer hade varit talrikare, skulle de icke ha blivit så väl bevarade i minnet. Till slut blir allting en fråga om en saks relativa förhållande till andra saker. E n dräkt, som redan är svart, kan du doppa i bläck utan att förändra dess utseende. Men om en enda droppe bläck faller pä en vit diäkt, sa kommer var och en, som ser den, att utropa: »O, vilken förfärlig fläck».Men i själva verket är det den svarta dräktens hemska färg, som är så förskräcklig — så upprörande. Ingen, som icke har gått på djupet i dessa ting, kan gissa, vil- ken skräck som griper en, hur denna skräck växer och fördjupas i själen, allt eftersom den långa raden skildringar upprullas, den ena hemskare än den andra, till dess ens fantasi tyckes uttömd och man ropar: »Sluta upp, sluta upp! V ar det människor, som u t- förde allt detta, eller var det onda andar?» Nej, de voro icke onda andar — åtminstoneicke alla. Ibland — ty värr, dock allt för sällan — upplyses mörkret av en ljusstråle, nagot drag av barm härtig- het, en antyaan om att vi dock alla ha mänskliga känslor. E fter Bartolomeinatten fanns det en man, och han var en av de ivrigaste katolikerna, som icke kunde överleva de fasor, till vilka han varit vittne. Och deras namn, som vågade vara olydiga mot den kungliga befallningen att även i andra delar av riket upprepa Bartoloineinattens fasor, skola alltid nämnasmed vördnad. Ännu ädlare exempel kunna vi näm na. Mer än en gång har en av förföljarne i likhet med Paulus övergått till den tro, som han försökte för- störa. Och andra fall finnas, där det visserligen icke har gått så långt, att den ånger, som fört till ett nytt liv, framkallats, men där likväl uppriktiga samvets- kval och till och med djupa samvetskval, blivit följ- den. Alla ha vi hört talas om den ångest och de skräckfyllda syner och drömmar, som den olycklige konungen fick

utstå, vilken, fastän han visst icke var den mest brottslige i Bartolomeinattens fasor, likväl var den, som utfärdade påbudet därom. Och dock finns även i detta mörker en stråle av ljus. Konungen hade en gammal sköterska, Philippe Richarde, som vårdat honom i hans barndom, och vid vilken han var mycket fästad. H an hade utfärdat särskilda befallningar, att hon skulle skyddas under blodbadet, och hon var hos honom ända till slutet av hans korta, olyckliga liv. Det berättas, att hon fann honom en natt uppfylld av ångest och samvets- kval, klagande och i förtvivlan utropande: »Mord, mord, blodsdåd! Jag är förlorad, jag är förlorad!» Hon talade m ilt till honom, tröstade honom och sade, att om han ångrade sina synder, skulle Gud betäcka dem med sin Sons rättfärdighets mantel och icke till- räkna honom dem. Då han en stund senare hade m ottagit den sista smörjelsen och hans trötta, synd- fulla själ var nära att lämna sitt jordiska omhölje, såg det ut, som om han tänkte på detta barm härtig- hetens budskap, ty de som omgåvo honom, hörde ho- nom mumla: »Om Jesus, min Frälsare, vill räknamig bland sina återlöstas? Tre gånger efter var- andra sade han detta, och det var hans sista ord. Ghid ensam vet svaret. I hans händer vilar alla människo- själars öde, och han är stor i nåd och barmhärtighet. Xiåt oss alltid ha våra ögon riktade mot honom, och låt oss alltid ihågkomma vår höga uppgift att vara hans vittnen. Vi skola bära vittnesbörd mot allt, som är falskt, mot allt, som vanärar hans namn. förvränger hans sanning och förnedrar hans tjänst. Men vårt vittnesbörd mot det onda blir kraftigt och vinner seger endast i samma mån som det är resul- tatet av vårt vittnesbörd för det goda. Det är såsom vittnen för Guds ord, för sanning, för frihet och fram för allt annat för Ivristus, som vi hädanefter skola övervinna världen och bliva delaktiga av den glädje i Herren, som under alla tidsåldrar har varit hans sanna vittnens, hans trogna m artyrers styrka. P ro testa n tism en s h isto ria . V ad historien har att förtälja oss. A llt vad historien har att förtälja oss, sett från den synpunkt vi nu önska fram hålla, är svårt att i korthet sammanfatta. Vi vilja nu närmast lyssna till de röster, som ljuda genom tidsåldrarna, och likväl förekommer .det oss, som om det icke alls fanns några röster a tt lyssna till, eller åtminstone som om dessa röster vore mycket få och svaga. Men om vi tåligt fortsätta att lyssna, så är det icke ty st- naden, som vi skola finna så förvånande. Det är det mångahanda bullret, som börjar att trycka ned oss, de höga och låga röster, sorgsna röster — ja, och även glada röster — suckar av smärta, ångestrop, böner, fulla av lidande, trium fsånger — allt, allt tränger in på oss, till dess vi komma att tänka på George Elliots ord om »det buller, som ligger på andra sidan om tystnaden». På andra sidan om vår okunnighets och vår glömskas tystnad finna vi detta buller från det förflutnas värld. Reformationens historia är icke protestantismenshistoria, ehuru den stundom förblandas därmed. Den är blott ett enda kapitel av protestantismens historia, fastän ett mycket avgörande och viktigt sådant. Det som innehålles i protestantismens namn, fanns till, så- som vi redan ha nämnt, långt innan namnet existerade och har icke nått sitt slut ännu — eller ens nära det än pa mycket länge. Om vi taga ordet efter den gre- kiska formen »vittne intill döden», så började pro- testantismens m artyrer långt före reformationen och fortsatte långt efter den. Vi ha alla hört katoliker- nas vanliga smädeord: »Var fanns eder kyrka, innan Luther föddes», och jag fruktar, att vi icke äro all- deles färdiga att giva svar därpå. Icke desto mindre skulle vi lä tt kunna giva ett dussin svar; ett är dock tillräckligt för det närvarande. Medan ännu L uther låg i sin vagga — ja, långt innan han föddes — fanns det redan i Europa två protesterande kyrkor — två synliga kyrkor, där »Guds rena ord predikades och sakramentet vär- digt utdelades» — två protesterande kyrkor, men icke två reformerande kyrkor. En av dem är den gamla Valdensiska kyrkan, som protesterade men icke var reformerad, den andra är den reformerade och protesterande församling, som bestod av de förena- de »Bröderna från Böhmen och Mähren». De finnas båda kvar ännu i dag. N är började egentligen detta arbete att protestera emot den katolska kyrkans allt mera tilltagande vill- farelser och vidskepelse? Det är en fråga, som vi ha svårt att besvara. Och dessutom finns det enannan, som vi först måste taga upp. Vi kunna icke se stjärnorna, förrän dagsljuset börjat taga av — när började den apostoliska förkunnelsens klara ljus att minskas i den kristna kyrkan? Vi veta, att det skedde så småningom. Sedan den apostoliska solen gått ned, dröjde ännu den långa skymningen kvat, medan helt oförmärkt mörkret blev allt djupare. Här och där, då' och då, allt eftersom villfarelserna och vidskepelsen slogo djupa rötter, uppreste sig goda män och protesterade. Enstaka vittnen ha funnits sedan mycket långt till- baka. Men det ser ut, som om det första organiserade motståndet mot den katolska kyrkans allt mera till- tagande villfarelser gjordes av en sekt, som kallades paulicianer. Denna sekt uppkom i österlandets och icke i västerlandets kyrka. Omkring 653 efter Kristus återvann en syrisk diakon, som suttit fängslad, sin frihet

och begav sig till sitt hemland. Han passerade genom staden Samosata, där en armenier vid namn Konstantin mottog honom i sitt hus och visade honom välvilja. Han var tacksam, och då de skildes, gav han Konstantin den enda skatt han ägde, Mya testamentet. Konstantin hade aldrig sett denna bok förr. Han studerade den girigt, och snart bröt ett nytt ljus in i hans själ. Pauli brev synas ha varit den förnämsta ljuskällan för honom. Så vitt vi kunna döma av de få underrättelser, som vi ha kunnat samla från hans fiender, ser det ut, som om han banat sig väg fram till vår protestantiska tro. Han lärde sina vänner vad han själv trodde, och de mottogo med glädje det nya ljuset. De voro sähängivna P au li lärdom ar, a tt de kallade sig efter hans följeslagare Silvanus och Tim oteus. P å detta sätt var det, som så väl deras vänner som deras fiender snart gåvo dem nam net paulicianer. Deras lära spreds och utbredde sig, och därpå började förföljel- serna. E fte r nagon tid blev K onstantin fängslad, förhörd och dömd att stenas för sina kätterier. D etta hände under den byzantinske kejsarens tid, vilken sände en högt uppsatt officer a tt övervaka hans av- rättning. Men då denne officer, vilkens nam n var Simeon, fick se m artyrens tro och tålam od och hörde talas om hans lära, önskade han a tt få veta mera därom. Följden blev den, att han själv trädde i K onstantins fotspår och blev paulicianernas andre ledare. D et berättas om Simeon, a tt han under tjugosju år fortsatte a tt predika och evangelisera, uppfylld av n it och en brinnande tro. D ärefter fick även han lida m artyrdöden, och hans bal restes på samma plats, där K onstantin hade undergått sitt straff. Men hans anhängareskara växte och m ångdubb- lades. U nder tidens lopp blevo de så talrika, a tt de vid förföljelsernas utb ro tt samlade sig och stredo för a tt försvara sig. R esultatet blev, a tt en blodig fejd uppkom , i vilken de ledo nederlag. De blevo till sist alldeles nedgjorda och förskingrade. De existerade icke längre som grupp, men m ånga av de överlevande tyckas ha kom m it undan. D essa vandrade genom E uropa, förkunnade de läror de lärt av N y a testa- m entet, och i synnerhet av P au li epistlar. R äknat från denna tid uppstodo i skilda länder av E uropa en-skilda individer eller små enstaka grupper, vilka pro- testerade mot den katolska kyrkans växande förfall. Yi måste dock ihågkomma, att den katolska k y r- kan icke med ens lämnade sin urgamla ära och det ljus den spritt i världen. Inom liennes m urar fun- nos ännu kvar många goda ocli heliga män. Å t- minstone de mest. upplysta av dessa sökte, så långt det var dem möjligt, att hejda den växande floden av ondska och vidskepelse. Det råder intet tvivel om, att de med K risti hjälp och i enlighet med den kunskap de ägde, gjorde det huvudsakligaste, som väntades av dem. De lärde folket att tro på K ristus och tjäna honom. E n av de märkligaste bland dessa förträffliga män var Claude, biskop av Turin, en man med stor be- gåvning och en sant kristlig karaktär, kunskaper och nitälskan. Han levde i det nionde århundradet lik- som den store och gode konung Alfred av England. Men de voro icke samtida, emedan A lfred levde i den senare delen av detta århundrade och Claude i den förra. Hans inflytande, som var mycket stort, sträckte sig även till andra länder än hans eget, i synnerhet till Frankrike. Han hade i detta land en mycket god vän, som hade samma sinne som han själv, Agobardus, biskop av Lyon, vilken härskade över ett stort och viktigt biskopsdöme i södra Frankrike. Claudes eget biskopsdöme var Turin, huvudstaden i Piemont. Jag antager, att ni nu alla gissa vad jag skall berätta. I detta stift ligga Piemonts dalsänk- ningar, där från denna dag till närvarande tidden protestantiska tron har funnit sin tillflykt och skydd. Dessa dalars kyrka eller valdenser- kyrkun är en av de två protestantiska kyrkor, som bildades före reformationen och existera ännu i dag. Dess valspråk är »Lux lucet in tenebris» (ljuset lyser i mörker) — och dess barn ha troget levat i enlighet därmed. Deras kyrka är, såsom de själva säga, en protestantisk kyrka men icke en reformerad kyrka. De fasthålla vid, att de aldrig emottogo den katolska kyrkans fördärvliga läror och fördenskull icke behövde befrias från dem. Den enkla trosbekännelse, som de ännu under Claudes tid hade bibehållit, blev stadfäst genom hans förkunnelse, och de ha kvarblivit i den ända till närvarande tid. Det är en lång, obruten kedja. Deras kyrkas författning är mycket enkel. I bör- jan hade de biskopar, och de ha alltid haft presbyter eller pastorer, som blivit omsorgsfullt utbildade och prövade samt invigda genom händers påläggning. Dessa invigningar ägde icke rum i någon stor dom- kyrka, utan mitt ibland bergen i en naturlig klipp- borg, som kallades Pra-del-Tor. Protestanterna ha alltid trivts väl bland klippor och berg. Under den ena generationen efter den andra, om- givna av klippor och berg, fortsatte valdenserna att leva för sin tro. De utgjorde icke endast en försam- ling, som vittnade om Kristus, de voro även mis- sionärer. De präster, som blivit utbildade bland klipporna och de otillgängliga bergsklyftorna, ar- betade icke endast inom de tretton kyrkor, som till- hörde de tretton valdensiska församlingarna, utan despriddes ut över hela Europa. Där mörker rådde, bringade dessa

oförskräckta missionärer ljus, ofta på bekostnad av sitt eget liv och nästan alltid med fara för det. Vanligen voro de förklädda till gårdfari- handlare — men de varor de sålde voro Guds ord, Kristi löften och hoppet om evigt liv. Dessa präster kallades av sitt eget folk »Barbes» — ett ord, som be- tyder »onkel» och begagnas som ett tecken av akt- ning och tillgivenhet. Det finnes ännu kvar hos negrerna i denna betydelse, såsom vi finna, då vi läsa till exempel »Onkel Toms stuga». De ägde böcker, och de hade bibeln på sitt eget språk. Även andra religiösa skrifter hade de förstått att förskaffa sig, till och med katekeser. En av deras mest kända skrifter kallades -»Nobla Leycon» eller »Den ädla lärdomen». Den säges ha blivit författad i tolvte århundradet och innehåller ord, sådana som dessa: »Om det finnes en man, som icke vill ljuga eller stjäla, icke vill begå äktenskaps- brott, bedraga eller synda mot sin nästa, så säga de, att han är en valdenser, och att han bör straffas». Således var även vid denna tidiga period i den kristna kyrkans historia vittnena för sanningen detsamma som vittnena för rättfärdighet. På vilket språk skrevs »Kobla Leycon»? Den är varken skriven på italienska, franska eller spanska, utan den skrevs på ett språk, som nu icke längre finnes till, något mitt emellan det gamla latinet oeh den moderna franskan och italienskan. Det kallades romaunt eller romans-språket och var det språk, vil- ket de första protestanterna i Piemont och i södraFrankrike talade och skrevo. Men det var icke en- dast genom sina religiösa begrepp, som folket i Pro- vence och Languedoc testam enterat åt oss namnet romans. Språket romaunt var deras modersmål __ stundom kallades det även »Langue d'oc» — »oc» betydde i södra Frankrike »ja», liksom i norra Frankrike »oui» ännu i dag betyder »ja». D ärifrån härstammade namnet Languedoc. Och Languedoc med dess närliggande landskap var trubadurernas eller mästersångarnes land. Det är dessa trubadurer, som ha skapat den moderna skaldekonsten, och vilka först uttalade och sjöngo för oss, nyare tiders männi- skor, de gamla och likväl alltid nya berättelserna om kärlek och krig, om högsinta, ädla handlingar, inspi- rerade och utförda i den gamla ridderlighetens anda. Trubadurernas land var ock Albigensernas land. denna andra grupp av den äldsta tidens protestanter, vilkas namn härstammade från staden Albi, sanno- likt emedan de voro mycket talrika i denna stad och dess närhet. Våra underrättelser om dem äro mycket svävande, och vi ha dem, liksom då frågan var om paulicianerna, uteslutande från deras fien- der. Men det ser ut, som om de protesterat mot katolicismen redan sa tidigt som i elvte århundra- det. Det antages, att de i det följande århundradet stå i stor tacksamhetsskuld till Peter Waldo, vilkens liv och verksamhet gjorde mycket till för att u t- breda deras sekt. H an var köpman i Lyon, och hans staty har fått en plats på piedestalen i det stora Luthermonumentet i W onns, såsom en av den store reformatorns föregångare. Waldos anhängare,vilka äro kända under namnet »De fattiga männen från Lyon» voro mycket verksamma att sprida den rena. enkla tron på Kristus. Han gav till alla, som kunde läsa romauntspråket, den ovärderliga gåvan av bibeln på deras eget språk — icke så att han själv översatte den, men han övertalade andra att göra det under hans överinseende. En egendomlig historia, som berättas om honom, kan tjäna till att giva mera bestämdhet åt gestalten av en man, som för de flesta av oss endast är ett namn. Den rike köpmannen tyckte det var hans plikt att taga Jesu ord efter bokstaven och sälja allt vad han ägde och giva det åt de fattiga. Innan han gjorde detta, hade han ordnat för hustru och barn, så att de icke skulle lida någon nöd, men sitt eget bröd skaffade han sig genom att gå från dörr till dörr och tigga. Hans hustru var mycket bedrövad över detta, och beklagade sig under tårar för ärkebiskopen av Lyon. Denne skickade efter AValdo och förbjöd honom allvarligt att hädanefter bedja nå- gon annan än sin egen hustru om allmosor. Det ser ut, som om AValdo hade ly tt honom. H an hade icke brutit med sin tids kyrkliga ordning, men så små- ningom började likväl förföljelse mot honom. Den romerska kyrkan med all sin m akt väpnade sig för att krossa albigenserna och alla, som sympatiserade med dem. I den äldsta kristna kyrkans historia, då goterna och vandalerna hade besegrat Roms kejsar- döme och läm nat allt efter sig ödelagt och förvildat, hade Roms biskopar utövat ett stort och gott infly- tande. De voro då det enda fasta, varaktiga elemen-tet i den allmänna oredan och ödeläggelsen, och de hade sammanhållit kyrkan och den sociala ordningen och hjälpt till att bevara kunskaper och civilisation. Men så småningom och ty värr allt för snart hade en förändring inträtt. Den otrogne tjänaren började säga i sitt hjärta: »Min Herre dröjer med att komma», och han började att »slå de andra tjänarne och äta och dricka med drinkarne». Många av de första på- varne hade varit K risti sanna tjänare. Många av de senare pavarne ha varit — vad alla opartiska historieskrivare säga om dem, men vad jag icke vill upprepa. Påven styrde prästerna, och prästerna styrde konungarne. Vi ha hört talas om en präst, en konungs biktfader, som under en senare och mycket

mera upplyst tid yttrade: »Med min Gud i min hand och min konung på knä framför mig är jag större än någon härskare på jorden». Och blott allt för ofta hände det, att konungarne på prästernas be- fallning förtryckte och tyranniserade folket. Vad Uppenbarelseboken säger om kvinnan, som var klädd i scharlakansrött, låter mera som historia än som pro- fetia. Hon sitter på ett vilddjur, sinnebilden av världslig makt och myndighet, liksom kvinnan är en sinnebild av kyrkan, vare sig man därmed menar den sanna eller den avfälliga. Som vi veta, styr ryttaren vilddjuret efter sin vilja och antingen driver på det eller leder det. Det kom en tid, då kyrkan, ledd av sitt huvud påven, organiserade en allmän förföljelse eller - — för att begagna hennes egna ord, ett korståg mot albigenserna med den öppet erkända avsikten att förgöra dem. Denne påve hette Innocentius dentredje, och den värdesättning han gjorde av sitt äm- bete, kan bäst karaktäriseras med hans egna ord. Han kallar sig: »hans ställföreträdare, som hade skrivit på sin midja och sitt lår 'konungars konung och herrars herre'. Jag ensam har den fullkomliga makten, på det att andra skola kunna säga om mig 'av hans fullhet hava vi fått'.» Det var egentligen två sätt, på vilka Innocentius utövade denna »fullkomliga makt», som han skröt av. Han kommer alltid att bliva ihågkommen som inkvisitionens fader. Denna institution grundläde han med tillhjälp av munken St. Dominikus. Det andra sätt, på vilket han gjort sitt namn odödligt, är såsom södra Frankrikes obarmhärtige ödeläggare. Dessa landskap, vilka förut voro lika en vacker, blomstrande trädgård, gynnade med naturens bästa gåvor, väl od- lade, fruktbärande och bebodda av en civiliserad, musikalisk, konstälskande befolkning, blevo genom honom lika en öken, och det tog århundraden, innan de återhämtade sig från de olyckor han bragte över dem. Intet annat land, icke ens Holland, har så rikligt vattnats av martyrernas blod som södra Frankrike. Ni kommer säkert ihåg de rörande berättelserna om martyrerna i Lyon och Vienna under de första reli- gionsförföljelserna. Detta hände i det andra århund- radet. I början av det trettonde århundradet inträf- fade ett annat sorgespel, som denna gång tog ett myc- ket vidsträcktare omfång. Innocentius sammankallade ett allmänt möte för de ledande männen inom kyrka och stat från helaEuropa a tt M llas i Rom. H an öppnade samman- komsterna med en predikan, vilkens text utgjordes av dessa ord: »Jag har högeligen åstundat äta detta påskalamm med eder.» O, vilken förfärlig hädelse! A tt taga dessa heliga ord, som vår Frälsare uttalade med kärleksfull röst, helt kort innan han utgöt sitt blod för människorna, för att därmed inviga en plan, som hade till ändamål tusentals oskyldiga mäns, kvinnors och barns undergång. Han förkunnade ett korståg. Y i ha alla hört talas om korståg mot saracenerna, vilka syftat till att driva tit dem ur det heliga landet. Standaret restes, och detta standar var korset — K risti kors. Alla, som ville det, inbjödos att följa korset och fingo löftet icke blott att komma in i himmelriket, om de föllo i strid, utan ävén, om de levde, att alla deras brott skulle bli förlåtna. A lla deras skulder skulle över- korsas, och de skulle hädanefter bli fria män. Man kan lätt förstå vad slags stridsmän på detta sätt samlades ihop. Det är lätt att tänka sig, vilken samling förtvivlade män, brottslingar, vagabonder och landsvägsriddare som från hela Europa skulle översvämma de leende, fredliga, fruktbara provin- serna i södra Frankrike. De som härskade i detta dömda land, måste ha haft något slags förkänsla av den kommande syndafloden och ha varit åtminstone till någon grad beredda på den. Men fastän det bland dem fanns flera mäktiga furstar, hade de varken styrka eller tillräckliga medel a tt stå emot hela Europas anfall. Furstarne själva voro antagligen alla katoliker, deras undersåtar vorodels katoliker, dels albigenser. Det ser ut, som om i vissa delar av landet dessa senare utgjorde majori- teten, i andra åter voro katolikerna talrikare. Den förnämste av dessa furstar var Raymond, greve av Toulouse. Han blev ytterligt förskräckt ock underkastade sig korsfararne samt bönföll om fred, vilket också beviljades honom, ehuru på mycket hårda, förödmjukande villkor. Men hans brorson, unge Raymond Roger, greve av Beziers, hade en annan åsikt. »Nej», sade han, »jag vill icke underkasta mig. •Jag vill icke överlämna mina underlydande åt eld, svärd och plundring. Jag har svurit att beskydda dem, och med Guds hjälp skall jag hålla mitt ord.» Då hans farbroder yrkade på, att han skulle under- kasta sig och rädda sig från säker undergång, svarade han: »Tror ni, att de skola skona oss, emedan vi äro katoliker? Visst icke. Det är vårt rike och våra ägo- delar de vilja ha, och vi måste strida för dem. Men i vilket fall som helst, så kommer jag aldrig att över- giva mina underhavande.» Han samlade fördenskull tillhopa den lilla truppstyrka han kunde förfoga över, och gjorde ett tappert motstånd mot inkräktarne. Den förnämsta staden inom sitt område, Beziers, be- fäste han, så gott han kunde, och därpå intog han tillika med några av sina riddare en försvarsställning i fästningen Carcassonne, där han beslöt att hålla ut i det längsta. Korsfararne anlände till

Beziers i stort antal och stormade det. De frågade abboten av Citeaux, som åtföljde dem: »Hur skola vi kunna skilja katolikerna från kättarne, så att vi kunna rädda de förra?»»Döda dem allasamman», blev svaret, »döda dem alla. H erren Iränner dem, som tillhöra honom.» De gjorde så, och slaktandet blev förfärligt. D ärefter kommo de till Carcassonne. Men då de där funno ett bestämt motstånd, försökte de underhandla med Raymond Roger. »Kom ut till oss», sade de, »med alla edra riddare och alla katoliker, och vi skola låta eder ga fria. Men ni maste överlämna åt oss alla kät- tarne.» - —- »Jag vill hellre bli hudflängd levande, än jag läm nar ut en enda av dem till eder barm härtig- het», var Raymond Rogers svar. De försvarade sig sa tappert, att korsfararne blevo trötta, och började knota. Påvens legat sände en annan budbärare till Raj^mond. »Kom ut och underhandla med oss, ni och edra riddare», sade han denna gång; »ni skola både få komma och gå i trygghet under stilleståndet.» Olyckligtvis trodde Raymond honom och begav sig ut, Legaten lyssnade lugnt, då han bönföll honom om att rädda hans undersåtar; därpå sade han till honom: »Vad ert folk angår, kunna de göra som de behaga, men ni själv och edra riddare äro våra fångar.» Så slutade den unge Rajunond Rogers korta, men ärofulla levnadsbana. Han satt först fängslad i sitt eget furstliga slott, men strax därefter befriades han av döden. Det är knappast tvivel underkastat, att han dog av gift. »Han utförde intet befrielseverk på jorden» - — han endast försökte göra det och misslyckades. Men, säger en stor förfat- tare: »Himlen är till för dem, som ha misslyckats på jorden — som på detta sätt ha misslyckats.» Korsfararne intogo utan svårighet Carcassonne. Mentill sin bestörtning funno de ingen där. Från staden ledde en hemlig gång till en avlägsen plats, och denna hemlighet var känd av några av stadsboarne. Genom denna gång hade de alla räddat sig. Det är sannolikt, att åtminstone nagra av dem överlevde de faror de måste ha gått till mötes, och lyckades rädda sig samt fly till andra länder. Men deras eget land var ödelagt. Korsfararne över- svämmade det som en förtärande flod och bortsopade för alltid bland annat trubadurerna eller mäster- sångame, vilka diktade det moderna Europas första sånger och sammanflätade dess första romantiska skildringar. Albigenserna, såsom ett folk betraktat, upphörde att existera. Men några av dem flydde till andra länder — somliga till Böhmen och somliga till Piemont, där de funno bröder i tron. Av de två ljus, som tändes i dessa protestantismens första tider, ut- släcktes det ena snart. Men det andra brann allt jämt, och det brinner fortfarande. Det finnes så mycket att berätta om valdenserna i Piemont, att vi endast kunna omtala ett eller två exempel. Genom nästan hela deras sorgliga och dock ärofulla historia löpa de dubbla trådarna av förföljelse och blodbad, blodbad och förföljelse, omväxlande med korta, ojämna ljusglimtar av fred och fördragsamhet. Det första organiserade försöket att på allvar ut- rota dem gjordes i det femtonde århundradet, och dess anstiftare var en annan påve med samma namn Inno- centius den åttonde. Han anordnade också ett kors- tåg, och en blandad här från många olika länder strömmade in i Piemonts dalar liksom fordom översödra Frankrikes slätter. Förskräckliga saker inträf- fade, som jag icke kan upprepa ock icke utkärda att ens tänka på. »Människor finnas, som icke våga omtala, vad andra människor våga utföra.» Nästan i alla redogörelser för katolska förföljelser överflödar det av dylika ting. V i som forska i källskrifter ock arkiv, måste läsa om dem — cck vi kunna icke glömma dem. Gud kar givit oss förmåga att minnas, men kan kar icke givit oss den gåvan att genom någon kand- ling av vår vilja kunna glömma. Ofta skulle vi önska, att kan kade gjort det. Under detta korstag sag det i början ut, som om inkräktarne skulle vinna seger med ens. Men invå- narne i Vaudois, fastän de vanligen voro lugna ock fredliga, reste sig nu till ett kraftigt motstånd. F aldskandlingar, tortyr ock kränkningar förändrade dessa enkla bergsboar, dessa alpernas herdar ock jägare till hjältar ock krigare. Deras vapen utgjordes av svärd ock lansar samt bagar ock pilar, som de själva förfärdigade. De buro sköldar, betäckta med djur- skinn. Men de kade en fördel fram för sina motstån- dare . De kände väl till sina kullar ock sina berg, ock i dessa naturliga befästningar försvarade de modigt och tappert sina hem och sina liv. E n gång såg det ut, som om deras säkrast befästa post pa höjderna av San Giovanni, invid bergen Ang- rogna, tycktes nära att bliva intagen. Korsfararne, som hade klättrat upp för bergen, hade så småningom nått ända fram till det naturliga bålverk, bakom vilket valdenserna kade fört sina familjer i säkerhet. De klättrade upp på själva klippan — en stark beslut- «sam skara, ledd av en av deras vildaste anförare, ocli beslutna att nu till sist göra ett slut på de uppstud- siga kättarne. Kvinnorna och barnen sågo dem komma nära, närmare och ändå närmare. De föllo på knä och ropade högt i sin ångest: »O Herre, rädda oss. O Gud, rädda oss.» Fienden hånade dem, och anföraren, som var den förste a tt klättra upp för klipporna, drog upp sitt hjälm galler för att kunna bättre driva

gäck med dem. »Ni skola bli frälsta och det grundligt», ropade han. Då spände en ung val- denser sin båge och sköt. Pilen träffade anföraren, alldeles som stenen träffade Goliat, och han föll död ned på klippan. D etta nedslog korsfararnes mod och uppm untrade valdenserna, som fortsatte att skjuta. En panik uppstod, och den anfallande skaran flydde hastigt ned för klipporna. Vid ett annat tillfälle, då valdenserna voro i en för- skräcklig fara, uppsteg plötsligt en av de täta dim- mor, som äro så vanliga i dessa trakter. E ller \ i kunna kanske utan att brista i vördnad säga som en av de gamla troende männen i Skottland, att Gud »skickade ned en flik av sin kappa för att skydda sitt förföljda folk». Dimman gjorde valdenserna ingen skada, ty de kände till varje tum av sitt eget land, men för fienden var det döden. På de ojämna klipp- stigarna och i bergskrevorna föllo de omkull och för- lorade fotfästet, medan valdenserna sköto på dem med sina pilar. De omkommo så fullstänligt, att endast en enda man överlevde de andra, och det var fanbära- ren. Han gömde sig i en bergsklyfta, där han kvar- stannade i två dagar. D ärefter sade han till sig själv:»Jag kan lika väl låta döda mig av kättarue som stanna här och dö av hunger». D ärför lämnade han sitt gömställe, men till hans stora förvåning dödade icke kättarne honom. De gåvo honom mat och skydd under natten och skickade honom därefter hem till hans eget land. Det var han, som sedan omtalade kam raternas öde. Sedan det korståg, då alla dessa tilldragelser in- träffade, var slut, ser det icke ut, som om på lång tid något nytt försök hade gjorts att utrota valden- serna från deras hemlands dalar, ehuru de ständigt voro utsatta för förföljelser av olika slag. Många voro de m artyrer, som fingo lida för sin tro. V i skola taga på m åfå från de övernilla listorna en enda berättelse som exempel. Vanligtvis förstå vi bättre och känna mera en enda mans lidanden än en stor skaras. Geoffrey Varaille var präst i den valdensiska kyrkan, ehuru han icke var född och uppfostrad i denna kyrka. Tvärt om var han son till en av de vilda krigare, som tagit en verksam del i det förfärliga korståget mot dem. Han var en mycket begåvad gosse, ägnade sig åt studier, blev katolsk präst samt slog sig ned i en liten stad i Piemont nära valdensernas dalar. Han skulle ha tyckt om att omvända alla kättarne i dessa dalar — hellre dock genom bevisföring och övertalning än genom de medel hans fader begagnat sig av. Snart fick han ett stort och gott rykte för nit, vältalighet och lär- dom, och så småningom blev han av sina förmän in- bjuden till predikoresor i Italien. H är växte hans rykte, och lysande utsikter öppnade sig för honom.Men han glömde icke de stackars förlorade kättarne, vilka han längtade att få föra tillbaka i kyrkans sköte. Tillsamman med tolv likasinnade kamrater, vilka han samlade omkring sig, började han allvarligt och tvivelsutan under bön att studera skillnaden mel- lan de två religionerna. D etta ledde till forskningar, vilka delades av hans kam rater, och efter någon tid blevo de alla m isstänkta för kätteri. De blevo fängs- lade och sutto i fängelse i fyra eller fem år. Men efter denna tid blev Varaille frigiven, vi veta icke varför eller på vad sätt. Ännu hade han icke fattat något beslut och reste därför med påvens utskickade till Rom. H är fick han höra talas om de grymma blodbaden på de valdensiska nybyggarne i de franska distrikten Merindol och Cabriéres, om vilka F rank- rikes konung Ludvig den tolvte sade: »De äro bättre kristna än vi.» Denna hemska tilldragelse blev den avgörande vändpunkten i hans liv. Men vid denna tid var det ljus, som invånarne i Piemonts dalar så modigt hållit vid liv, icke längre det enda evangeliska ljuset i världen. Reformationen var redan i full gång. Varaille reste till Geneve för att rådgöra med Calvin och kom tillbaka till Piemont för att låta inviga sig i Pra-del-Tor som en ringa pastor i den valdensiska kyrkan. Han var nu nära femtio år gammal, men den tro — som, fastän den är så gammal som världen, likväl alltid är ung —- föryngrade honom på nytt. Han predikade och under- visade flitigt och ivrigt, och hans kunskap om italiens- ka språket visade sig vara till stor nytta. Till slut blev han gripen och fängslad under ett besök i siniödelsestad. i början behandlades han med mildhet, på grund av den vördnad man hyste för hans karak- tär och begåvning. Han skulle ha kunnat fly, men nekade att göra det, emedan han givit sitt ord. Men slutligen skickades han, smidd i bojor, till Turin, där han blev förhörd och dömd att brännas. Då hans dom avkunnades, sade han till sina domare: »Varen förvissade, mina herrar, att ni skola förr sakna ved till våra bål än män, som äro redo att bestiga dem för att besegla sin tro. De bliva allt fler och fler för varje dag, som går, och Guds ord varar i evighet.» Detta var Geoffrey Varailles sista ord till den katolska kyr- kan och till världen. Han dog utan plågor, emedan han, på grund av att bödeln kände medlidande med honom, blev strypt på bålet. Ä nnu en berättelse om valdenserna måste vi om- tala. Den rör sig om den händelse, som i historien kallas »Da glorieuse rentrée» eller valdensernas äro- fulla återtåg till sitt hem bland alperna. Men då måste vi först omtala, varför och huru de någonsin kommo att lämna detta hem. Vi kunna vara förvissade om att de icke gjorde det av egen Iri

vilja. De skulle snarare ha stannat där för att dö och färgat jorden med sitt blod, såsom ge- neration efter generation av deras förfäder gjort: »för Guds heliga ords skull och för att vittna om Jesus Kristus.» Förföljelse och blodbad — blodbad och förföljelse — .så fortsattes det århundrade efter århundrade. Det sjuttonde århundradet var kanhända värre än nå- got av de föregående. Man minnes, hur Oliver Crom-well i England så ädelt grep in l'ör att hjälpa de förtryckta, och minnes också den odödliga dikt, som hans sekreterare, skalden John Milton, skrev härom. Omkring trettio år senare utbröt en ännu häftigare storm i valdenserdalarna. Då inträffade det, att de som lyckats rädda sig från döden för svärdet — eller från andra ännu grymmare dödssätt — drevos från sina hem i bergen, och dessa förstördes samt överläm- nades åt ödeläggelse. I valdensernas dalar fanns det nu icke längre några valdenser. De rättmätiga ägarne förbjödos vid dödsstraff att återvända och funno en tillflykt, varhelst de kunde i främmande länder. Men de maktägande, som hade utfört denna grymma politiska bragd av mord och landsförvis- ning, ville icke, att de rika och fruktbara dalarna skulle övergivas. De försökte för den skull att kolo- nisera dem. Elera gånger gjorde de försök utan att lyckas. Den rätta sortens nybyggare ville icke in- finna sig eller ville icke stanna där, och olämpliga personer gjorde mera skada än nytta. Slutligen ut- bjödo de dessa dalar på auktion. Men även detta mislyckades. Under den största delen av denna pe- riod voro de alldeles övergivna — vingårdarna för- stördes, fälten blevo överväxta med ogräs, husen föllo sönder. Bland de landsflyktiga fanns det en hugenott- pastor, vilken, sedan han av förföljelsen fördrivits från Dauphiné, fortsatt sitt arbete bland valdenserna i Piemont, till dess han tvingades att dela deras lands- flykt. Henri Arnaud sörjde och grubblade över öde- läggelsen av de dalar han älskade, till dess den tan-ken bemäktigade sig honom, a tt deras rättm ätige in- nehavare skulle kunna återfå dem. Helt visst borde de försöka, och Gud skulle nog hjälpa dem. Han åt- minstone vore beredd att våga sitt liv på försöket. Nästan alla människor försökte avråda honom däri- från. »Vad kunde en hemlös landsflykting — eller en handfull hemlösa landsflyktiga — alldeles oer- farna i krigskonst, göra mot Frankrikes och Savoyens förenade härar. Det var blott en fåfäng dröm. Det var ju omöjligt.» Men »tron ler åt omöjligheter». Med en tro sådan som Gideons samlade Henri Arnaud ihop en liten trupp pa atta hundra man, de flesta av dem lands- flyktingar från valdenserdalarna, de övriga hugenot- ter som han själv. De kommo tillsamman under natten i Geneve, gingo ned till en liten undangömd plats invid sjön och satte sig i besittning av några fiskarebåtar, som sannolikt lämnats kvar där för än- damålet. De seglade tvärs över sjön till det landom- råde, som lyder under Savoyen. H är voro invånarne ytterst fientliga, och franska och savoyardiska trup- per stodo färdiga att bekämpa dem, vart de vände sig. Det kom till ett regelbundet slag. Valdenserna måste tåga genom ett trångt pass och därefter på en bro över den lilla floden Dore. En savoyardisk här ba- kom dem öppnade en förfärlig eld, under det att en stark fransk trupp fram för bevakade bron. Arnaud befallde dem att lägga sig ned på marken med ansik- tet nedåt, medan han och tre av hans tappra kam rater försvarade dem mot en avdelning soldater, som an-föllo dem i ryggen. De befunno sig likväl i stor fara och kunde varken komma fram eller tillbaka. Plötsligt utropade en röst: »Mod, bron tillhör oss». Vid detta ord reste sig de åtta hundra tappra valden- serna, störtade fram med oemotståndlig kraft och trängde undan allt, som var i vägen. Bron hade de nu vunnit. Därpå marscherade de vidare till sina älskade dalar, under det att de med glädje och jubel sjöngo sin na- tionalsång. Ännu åtta månaders strid med en överlägsen fiende återstod dem — och jag önskar, att jag hade tillräck- lig plats att här redogöra för den. Men de segrade dock till sist. De bosatte sig åter i sitt gamla hem, och deras avkomlingar bo där ännu i denna tid. Och måtte Gud beskydda dem där och hjälpa dem, så att de förbliva trogna och. renhjärtade vittnen för Kristus och hans sanning ända till den dag, då han återkommer i härlighet. Men då vi nu redogöra för tidevarvens långa hi- storia, måste vi nödvändigtvis fråga oss själva: »Un- der vilka år hände allt detta»? Det år, då valden- serna fullbordade det ärofulla återtåget till sitt land, var 1689. Precis fjorton år förut såg den odödlige drömmaren, författaren till »Kristens resa», bland sina uppenbarelser och syner »en grotta, där två jättar, Påve och Hedning, bodde för mycket länge sedan. »Hedning», säger han, »har varit död i många år, medan den andre jätten, fastän han ännu lever, dock icke kan göra stort annat än sitta vid ingången till sin grotta och visa tänderna åt förbigående pilgri-mer, då han icke kan göra dem något annat ont.» Hur litet han visste .om vad som redan då sattes i gång, och vad som ännu skulle komma att göras på . instiftan av samma jätte, påven! Ännu medan han skrev, fingo valdenserna i Piemont lida förföljelser, som vida övergingo allt vad Trogen hade att genomgå på Fåfängans paarknad. Vid denna tid var det också som en av de värsta förföljelser,

världen haft att uppvisa, förbereddes och planerades. Med sanning har en av historiens mest begåvade skildrare benämnt återlcallelsen av Nantesiska ediktet »Frankrikes och alla tiders historias skräckbild». Samme man, på vilkens befallning — påverkad av Romochjesui- terna - detta skräckvälde kom till stånd, var också drivkraften i de piemontska blodbaden och tortyr- domarna. Och likväl kallades Iiudvig den fjortonde i historien Ludvig den store, Ludvig den högsinte. Han överlämnade sitt hjärta åt jesuiterna, och de togo emot gåvan. Hen officiella återkallelsen av ediktet i Nantes ägde rum 1685, men förföljelsen hade börjat redan nagon tid förut, och den räckte — veta ni, huru länge? Hen lag, som dömde protestantiska pastorer till döden, emedan de utövade sitt ämbete, fanns ännu kvar i den franska grundlagen till några få år före revolu- tionen. Icke heller är det länge sedan tidsandan och allmänna opinionen lyckats förvandla lagen till en död bokstav. Vi ha redan nämnt en av deras martyrpastorer, Majal Hesubas. En vän till oss hade den glädjen att under ett besök, som hon nyligen gjorde i Frankrike, se och tala med en släkting tillhonom. Icke ens denne martyr var den siste, som på schavotten och inför världen fick försvara prote- stanternas rätt att bära detta namn. Den nuvarande biskopens av Durham fader åt middag år 1850 till-, samman med en gammal dam, som i sin tidiga ungdom blivit förd över till England av sin fader för att undkomma förföljelsen i Frankrike. Hon var tolv år gammal, då Francois Rochette. den siste av den långa ärofulla raden martyrer, dog på schavotten. Ehuru han var den siste, som fick dö för denna sak »mitt på dagen och i folkets åsyn», så ha vi dock anledning att tro, att han långt ifrån var den siste, som dödades eller blev jagad till döds genom Roms intriger. Italien under den hatade konung Bombas regering erbjuder många exempel därpå. Många människor tyckas tro, att reformationens martyrer och protestantismens martyrer äro alldeles liktydiga begrepp. Vi hoppas, att vår ofullständiga och ofullkomliga skildring har givit dem en svag antydan om den stora skara, som kom före, och den skara, som följde efter detta betydelsefulla skede i kyrkans historia. En skildring av segrar. (Hollands historia.) Bland de idéer, om vilka protestantismen burit vittnesbörd, ba vi redan nämnt, och vi ha all rätt a tt nämna — frihetens stora. idé. Den är icke det största i världen, men den är icke desto mindre mycket stor. A'i ha vågat säga, att ingen, som studerat historia något så när opartiskt, kan förneka de tjänster, som protestantismen gjort frihetens sak. D etta kunna vi läsa i inånga länders historia. AB skola taga ett a.v dem som exempel, Holland, det minsta landet i Europa. Detta land var icke såsom valdensernas hem ett land av dalar ocn berg, där det jagade folket kunde taga sin tillflykt till naturliga grottor och fästningar. I detta land finnas inga berg, knappast några få kullar. Det är lågt, slätt och ligger i jämnhöjd med havet, från vilket också en stor del därav blivit rövat genom invånarnes energi, skicklighet och be- slutsamhet. Dessa invånare visade redan tidigt, attde ägde egenskaper, av vilka man gör män, starka, tappra män. Denna lilla nation, som nnder genera- tioner stritt med havet om äganderätten till sitt land, stridde i det sextonde århundradet med Spanien, som då var Europas största rike, om en ännu ädlare be- sittning • — och vann den. Betrakta Spanien på kartan och betrakta Holland! Skillnaden i storlek slår eder genast. Men detta kan dock icke giva eder en föreställning om skillnaden i makt mellan dessa två riken på den tiden, då Hol- land stridde med Spanien. Ty Spanien i det sextonde århundradet var icke detsamma som Spanien i det tjugonde, det var då den förnämsta stormakten i Europa. De flesta människor skulle ha kunnat om- tala för eder, att framtiden låg i dess händer, och att det var bestämt till att intaga den främsta och ärofullaste platsen i sin tids historia. Spanien tycktes på denna tid vara de andra natio- nernas föredöme, den nation, som höll morgondagen i sin hand. Dess härskare, under vilkens regering det stora sorgespelet i Nederländerna började, var till- lika kejsare av Tyskland, densamme Karl den femte, som var ordförande vid riksdagen i Worms, som be- segrade sin rival, Frans den förste, och krossade Schmalkaldiska förbundet. Han betraktades vid denna tid såsom efterträdaren till de gamla kejsarne i Bom. Hans son, Filip den andre, vilken efterträdde honom som konung i Spanien, ehuru icke som Tysklands kejsare, ärvde också alla hans övriga besittningar, däribland Nederländerna. Filip hade utom alla sina övriga förmåner en nästan outtömlig källa till rike-dom. Hela den nya världens skatter lågo för hans fötter. Peru och Mexiko överlämnade åt honom sina oerhörda rikedomar i silver och guld. Det var intet tomt skryt, då den spanske ambassadören svarade dem, som inför honom omtalade Frankrikes alla in- komstkällor: »Min herres skattkammare har ingen botten.» Likväl hade invånarne i det lilla landet Holland mod att taga upp striden med honom, lyckades be- segra honom och vunno sin frihet trots hans mot- strävighet. Om ett land vill återvinna sin frihet, är det tre ting det måste ha, och får det dem, kan det nästan vara övertygat om att friheten följer med. Dessa tre ting äro: några män, som

förstå att dö, många män, som kunna strida, en man, som kan härska. Holland ägde allt' detta. A T i vilja berätta dess historia i ordningsföljd. Några män, som förstå att dö. Dessa äro det slags män protestantismen alltid har frambragt överallt, där den har vunnit inträde. Yi komma väl ihåg ord- språket: »Den som kan dö, kan icke tvingas till något», och överallt, där det finnes människor, som icke kunna tvingas, finnes en jordmån, där frihetens outplånliga säde slår rot. I Nederländerna, vilket inbegrep det, som vi nu kalla Holland och Belgien, vann den protestan- tiska tron snart fast fot. Reformationens första mar- tyrer tillhörde Nederländerna, och från dess början, år 1523, rann martyrernas blod ganska ymnigt. Antagligen kan ingen del av Europa räkna så många martyrer, om icke möjligen Frankrike. För-fattaren till »Familjen Schönberg-Cotta» har fram- ställt detta på ett målande sätt. »Yilken som helst som vill ha en relik, kan taga upp en handfull jord från marken i Holland och vara ganska säker på, att den innehåller stoftet aA' någon martyr.» Vi kunna i sanning kalla dessa martyrer icke blott tal- rika, utan oräkneliga. I gamla, till hälften glömda berättelser finna vi en mängd namn, men ofta äro namnen allt vad vi finna, och ännu oftare äro icke ens namnen omta- lade. Det kan sägas om dem som om de hjältar, vilka levde före Homerus — »de diktade och dogo». Ingen sjöng deras lov, ingen omtalade deras lidandes och deras äras historia. De påbud, för vilkas skull de fingo lida, utgingo först från kejsar Karl och stadfästes och förstärktes därefter av hans trångbröstade och fanatiske son, Filip den andre. Om något namn i historien för- tjänar att avskys av hela. mänskligheten, så är det Filip den andres. Dessa påbud om förföljelser mot kättarne voro fullt ut lika stränga som den spanska inkvisitionens lagar. Hollands män med sitt fria sinne och hjärta beklagade sig ständigt, att Spanien ville tvinga på dem inkvisitionen. Konungen av Spanien brukade svara dem: »Hej, det är icke inkvi- sitionen», därmed menande, att det icke var den spanska inkvisitionen — men i själva verket var det dock en inkvisition. I vissa avseenden var det något ännu värre, om det är möjligt att tänka ut något värre. För att riskera att bliva bränd på bålet be- hövde en man endast bekänna sig till Luthers ellerGalvins läror, endast läsa några kapitel ur bibeln i sitt eget hus och för sin egen familj. Han behövde endast äga en bok av Luther, även om han skaffat sig den blott av nyfikenhet. Han behövde endast av- hålla sig från att besöka mässan, han behövde endast y ttra några få deltagande ord till de kättare, som voro på väg till bålet, för att själv falla under samma förfärliga dom. Hör att giva en klarare bild av denna stora här av vittnen, vilja, vi utvälja ett eller två individuella fall. E n man, en skollärare, blev förd inför en synner- ligen nitisk inkvisitor vid namn Titelman. Han bön- föll att få sin sak behandlad inför en vanlig dom- stol, men inkvisitorn svarade: »Nej, du är min fånge, och av mig, endast av mig måste du förhöras. Du har hustru och barn, har du då intet medlidande med dem? Ä lskar du icke dem?» »Om jag älskar hustru och barn?» sade martyren. »Gud vet, att om hela världen bestode av guld, skulle jag giva alltsamman för att få vara tillsamman med dem, även om vi skulle leva på vatten och bröd eller gå i landsflykt.» »Ni får behålla dem, om ni endast vill förneka edra villfarelser», svarade inkvisitorn. »Varken för hustru eller barn eller för hela världen vill jag förneka min Gud och sanningen», blev svaret. Han dömdes att dö på bålet. Stundom fingo hela familjer undergå samma öde. En man vid namn Roger Ogier fördes med hustru och två söner inför domarne på grund av den anklagelsen, att ingen av dem bevistade mässan, utan läste bibelnoch bad i sitt eget hem. De bekände sitt brott och tillfrågades, vilken ritual de begagnade vid guds- tjänsterna i hemmet. E n av sönerna, som endast var en liten gosse, svarade med barnslig enkelhet: »Vi knäböja och bedja till Gud, vi bedja honom upplysa våra hjärtan och förlåta oss våra synder. V i bedja också för konungen och för överheten, att Gud måtte beskydda och uppehålla dem.» Domarne blevo rörda, några till och med fällde tårar. Men både fader och son blevo lika fullt dömda till döden. Då de kommo till avrättsplatsen, bad gossen: »Evige Fader, mot- tag offret av våra liv i din älskade Sons namn.» Och då lågorna höjde sig omkring dem, ropade han högt till sin fader: »Se, min far, hela himlen öppnar sig, och jag ser tio hundra tusen änglar, som fröjda sig över oss. Låtom oss vara glada, ty vi dö för san- ningens skull.» Å tta dagar senare fördes modern och de yngre sönerna ut för att brännas. »På detta sätt», berättar historieskrivaren, »slutade hela familjen». Vid ett annat tillfälle blevo en man vid namn John Swarte med hustru och tre barn överraskade med att läsa bibeln och bedja i sitt eget hem. Tillsamman med dem voro två nygifta par och två andra personer. Alla blevo de förda inför domstolen, dömdes till döden och brändes på samma bål. Birh W M emzoons historia förtjänar att omtalas, om också endast för de rörande poetiska skildringar, som sammanhänga därmed. Willemzoon var en pro- testant, som räddade sig undan sina förföljare m itt i vintern över en frusen sjö. Förföljarne voro helt nära honom, då isen

brast och den av rättvisans tjä- *nare, som var främst, föll i vattnet. Den jagade mannen, som hörde hans nödrop, vände sig om, drog upp honom och ställde honom på säker is. N är han gjort detta, hade emellertid de övriga hunnit upp dem. Trots svaga protester från den man han hade räddat, blev D irk Willemzoon fängslad, förd tillhaka och dömd. H an dömdes att dö på ett sätt, som var mer än vanligt plågsamt och långvarigt. Detta var den belöning man gav honom för hans självförsakande, hjältemodiga handling. E n sak, som vi behöva lära oss inse, är, hur ofant- ligt stort dessa m artyrers antal är. De av Neder- ländernas män, som kunde dö, voro icke allenast några få utan många, många. Men fastän det är sant, att »martyrernas blod är kyrkans utsäde», så är det till- lika sant, att det är ett prov på folkets nationella halt. Vi tro, att tiden så småningom kommer att visa, att så som folken hava behandlat Guds vittnen, sä har Gud behandlat dem — så ha de blivit lyckliga eller olyckliga i de tider, som följt.. I somliga länder gillade folkmedvetandet m artyrernas död, det betrak- tade den med en viss allvarlig tillfredsställelse såsom ett rättvist och värdefullt offer åt Gud. Så var det till exempel i Spanien. E ller — vilket var ännu värre — det betraktade den med en vild glädje och tyckte, att det var ett intressant skådespel. Så var det i Frankrike. Men i andra länder åter blev folkmed- vetandet upprört — rört till medlidande. Det vaknade upp, och folket sade till de maktägande: »Sluta upp med detta.. Vi tycka icke om det. Ni måste sluta upp därmed, eller skola vi tvinga er.» Så var det i Skott- Protestantismens historia. 7land, där människor sade om reformationens förste martyr, Patrik Hamilton, att »gnistorna från hans hål kommo varje fläck, där de föllo, att flamma upp». Så var det även i England, ehuru det behövdes flera martyrer och längre tid för att åstadkomma samma resultat. Så var det i Holland och de närliggande provinserna. Det tog tid att väcka dem, men till slut vaknade de dock. Efter denna period kom »Tiggarnes förening» med den ryktbara påsen och bägaren som symbol och kännetecken. Hela dess händelserika historia är levande skildrad i Motleys glänsande berättelse: »Den holländska republikens uppkomst?» På åtskil- liga platser reste sig folket i uppror och försökte att rädda offren. Efter detta kom ikonoklasterna — för- störarne av gudabilder — vilka revo ned katedraler och kyrkor och bröto sönder heliga bilder och tavlor. Detta var dock icke ett verk av de reformerta som en grupp; det var endast några få fanatici, som av förföljelserna blivit halvt vansinniga och slagit sig tillsamman med de stora städernas slödder för att tillfredsställa sin ondska eller sin girighet. Det värsta, av allt var dock — så sade deras fiender — »att de noga aktade sig för att på något sätt skada de levande gudarne». Men allt detta visade, att tiden var inne för de många män, som verkligen kunde strida, att taga saken i sin hand, vilket de även gjorde. Då motståndet mot tyranniet tog sin början, vidtog man först alla möjliga m ått och steg för att slå ned det, och fosterlandsvännernas utsikter sågo i sanningmörka ut. Å r 1568 utfördes i Spanien av inkvisi- tionsdomstolen en handling, som var så oerhörd, att man knappt kan sätta tro till den i våra dagar. V ilket tror ni är den vidsträcktaste dödsdom, som någonsin uttalats i världen? Utan tvivel är det den jag nu nämner. Inkvisitionen dömde nämligen till döden hela det holländska landets befolkning — män, kvinnor och barn — tillsamman tre miljoner män- niskor. Tre miljoner människor dömda till döden på tre rader! Endast några få undantag gjordes till namnet. Tio dagar senare bekräftade Filip med sin kungliga underskrift denna oerhörda dödsdom. Och för att visa, att det icke var en tom hotelse, intet skrämskott för att tvinga de upproriska till lydnad, skickade han en krigshär för att utföra domen. Denna krigshär stod under kommando av den grymme her- tigen av Alba, vilkens namn är bekant för oss alla. Under fem förfärliga år höll han sina järnfingrar om folkets strupe, och berättelsen om dessa år är »skriven med sorg, ångest och klagan så väl i det yttre som det inre livets historia». Fasorna under de föregående åren hade varit förskräckliga, men dessa fem år över- gingo dem alla. Det var en karneval av våld, orättvisor och grym - het, men det tog dock ett slut och det snart — emedan Gud skänkte åt folket icke endast några män, som kunde dö, och många män, som kunde strida, utan även det tredje villkoret, som fordrades — en man, som kunde härska. V ill ni nu en liten stund låta edra tankar gå till- baka omkring femton år till det överraskande ochstorartade skådespel i det stora rådhuset i Bryssel, då kejsar Karl den femte av fri vilja lägger ned den tunga bördan av sitt dubbla härskarevälde. Där star han, en gammal och bruten man, ehuru han endast är femtiofem år, för att säga sitt avskedsord och ut- föra den högtidliga tronavsägelsen. På hans högra sida står hans son, Filip, arvvingen till det spanska riket _ som icke alls liknar en spanjor — blek och ljus som han är, och ännu mindre liknar han en konung, liten och undersätsig med ett simpelt uttryck i an- siktet, utan ädel hållning och med denna fula, häng- ande underläpp och utstående haka, som karakteri- serar hans ras. På kejsarens vänstra

sida står en ung man på tjugotvå ar, pa vars arm han stöder sig. Lång, ovanligt vacker, med ädel hållning, mörk som en spanjor och praktfullt klädd sag han mera ut att vara skapad för Spaniens krona än Filip. Helt olika Filips skulle dock hans öde bli, ty denne unge man var Vilhelm av Nassau, prins av Oranien. Men vid denna tid förstod han det icke. Livet hade nyss börjat för honom och visat honom hittills endast sin ljusaste sida. Pik, begåvad, ärelysten och med lysande yttre egenskaper åtnjöt han redan kejsarens synnerliga ynnest. Ända sedan sin barndom hade han varit hans page. Karl, som var en stor människo- kännare, brukade tillåta honom, då han endast var femton år, att vara närvarande vid hans hemligaste rådslag, ty han förstod redan vid denna tid, att man kunde blint lita på honom. Pedan då förstod han konsten att tiga — en egenskap, som senare skänkte honom namnet Vilhelm den tyste — vilket dock ickcbör tydas så, som om han var tyst i sällskap. Tvärt om säges det, att han var ovanligt glad, språksam och hjärtlig. I sin ungdom ägnade han sig med liv och lust åt uppfyllandet av sina ärelystna drömmar, åt sin ålders vanliga nöjen och tycktes mest av allt önska att njuta av livet i så hög grad som möjligt. Men den Herre, som han då icke kände, kände honom och hade andra uppdrag att giva honom. Några år efter kejsarens tronavsägelse, då fred var sluten mellan Frankrike och Spanien, sändes Vilhelm till Frankrike som gisslan tillika med den förskräck- lige hertigen av Alba. Under hans vistelse där ut- tänkte konungen av Frankrike, Henrik den andre, tillsamman med sin forne fiende Filip av Spanien en hemlig plan för att förgöra protestanterna i båda länderna. Som vi redan ha sagt, betydde detta ingen- ting mindre än deras fullständiga utrotande. Alba fick del av hemligheten, men det fanns skäl för att den icke skulle anförtros åt Vilhelm av Oranien. En dag, då Henrik under en jakt i skogen vid Vin- cennes befann sig ensam med Vilhelm, började han tala med honom om komplotten. Han antingen glömde eller visste icke av, att Vilhelm hållits i okunnighet om den. Vad han nu fick höra, upprörde i högsta grad den unge mannens hjärta. Han var icke protestant utan katolik liksom hela sin omgivning, men som han själv sade efteråt: »tanken på att så många och så förträffliga människor skulle dödas, upprörde mitt hjärta med en känsla av fasa». Han var dock så för- siktig, att han icke allenast teg, medan Henrik utveck- lade sina planer för honom, utan behöll alltsammauför sig själv tills långt efteråt. Det säges, att det är denna händelse, som gav honom namnet Vilhelm den tyste. Den gjorde änmi mera, ty den väckte i hans starka och ädla hjärta ett fast heslut att hjälpa och rädda de förföljda protestanterna, varhelst han kunde och i synnerhet i provinserna Holland, Zeeland och Utrecht, där han var ståthållare. Holland var den största och mäktigaste av dessa provinser, och därför har den givit sitt namn icke endast åt de andra, utan även åt de sju, vilka under Vilhelms beskydd lycka- des eröfra sitt oberoende och nu utgöra konungariket Holland. Då hertigen av Alba kom dit, lämnade Vilhelm landet. Om han icke gjort det, hade han säkert icke fått leva för att arbeta för dess frihet. Hans vänner Egmont och Horn valde, trots hans ivriga böner, att stanna kvar, litande på sin oskuld, och båda fingo dö på schavotten. Men han lämnade icke landet för alltid. Han hop- samlade i Tyskland en liten här av frivilliga, och med denna skyndade han tillbaka för att hjälpa det tappra folk, som redan börjat kämpa för sin tro och frihet. Redan hade »Havets tiggare», såsom de kallades — de vilda sjörövare, till hälften tjuvar, till hälften fosterlandsvänner, vilka voro efterföljare och anhäng- are till den ryktbara tiggareligan — tagit hamnen vid Brill. Mindre städer här och där reste sig nu mot Spaniens förtryck. Dock var företaget nästan för- tvivlat. Vilhelms tyska vänner frågade honom, medan han ännu höll på med förberedelserna till denna expe- dition: »Men vilka förbindelser har du då? Vilkakonungar ock furstar stå på din sida? H ur ämnar du få medel till detta krig?» Vilhelms svar visade, att stora tankar arbetade inom honom. Mycket hade förändrats i hans inre, sedan kejsaren stödde sig på hans arm i Bryssel, och även sedan konung Henrik samtalade med honom i skogen i Vincennes. »Innan jag tog upp de förtryckta kristnas sak i dessa provinser», sade han, »hade jag ingått förhund med konungarnas konung, och jag är fast övertygad om att alla, som sätta sin lit till ho- nom, skola frälsas av hans allsmäktiga hand.» Sant, men de som sätta sin lit till honom, måste vänta på hans frälsning — och få stundom, synes det oss, vänta mycket länge på den. Två gånger besegrades hans lilla här, och han själv blev utdriven ur landet av de övermäktiga spanska trupperna. Men han kom tillbaka ännu en tredje gång, och denna gång kom han för att stanna. Då någon frågade honom, vad han skulle göra, om han blev besegrad, svarade han: »Jag skall dö och begravas i den sista graven.» Berättelsen om det långa och förtvivlade krig, som nu följde, överflödar av upprörande scener och till- dragelser och bör i rikt m ått ersätta mödan av ett uppm ärksamt studium. V i kunna icke återgiva dess historia här. Vi vilja endast framdraga en episod som ett exempel på det

hela — belägringen av Leyden. Denna stad ligger omkring femton mil från havs- kusten. Dessa landsträckor ha till största delen räd- dats från havsvattnet genom invånarnes mod och ihärdighet. Havet hålles tillbaka av en underbar ochkonstrik anordning av dammar och. utgrävningar. Men vid den tid, då kriget bröt ut, voro dessa femton mil ett leende landskap, väl vattnat, fullt av god säd och andra jordens frukter. Leyden hade redan undergått en kort och obetydlig belägring, vilken uppstått däri- genom att greve Ludvig av Nassau, broder till Vil- helm, hade kommit till Frankrike för att understödja den goda saken. Spanjorerna hade tvingats att över- giva belägringen och marschera för att möta honom, så att för denna gång var staden befriad. Vilhelm hade fyra bröder, vilka alla voro sanna vänner till Holland och protestantismen. Tre av dem dogo i strid, endast en lämnades kvar hos honom till slutet för att vara hans trofaste vän och rådgivare. De hade en god moder, som ännu levde vid denna tid, en verk- ligt kristen kvinna, som bistod dem med sina råd och sina böner. Det var i mars 1574 som den första belägringen av Leyden tog sin början. Men i maj, efter Ludvigs av Nassau nederlag och död kommo spanjorerna till- baka med en stor truppstyrka, och staden belägrades på nytt. Olyckligtvis trodde folket, när den första faran gått över, att de voro i säkerhet, och att allt skulle gå bra. Därför försummade de att förse sig med tillräcklig proviant, och spanjorerna funno dem oförberedda. Likväl berodde oerhört mycket på, att de skulle hålla stånd, dels för hela landets skull, emedan Leyden kunde anses som nyckeln därtill, dels för stadens egen skull. Ty överallt, där spanjorerna intogo en stad, begingo de de förfärligaste grymheter mot de försvarslösa invånarne. Så var det till exempeli Haarlem, där invånarne gjorde ett tappert motstånd, och där kvinnor och barn stredo på fästningsvallarna vid sidan av männen, men vilken stad till slut kapi- tulerade under det högtidliga villkoret, att alla män- niskoliv skulle sparas. Detta löfte köllo spanjorerna så, att 2,300 människor dödades på det grymmaste sätt. Detta var en varning icke allenast för Leyden, utan för hela landet. Den 26 maj började belägringen. Stadens invånare hade skickat följande bud till Vilhelm av Oranien: 5Vi skola hålla ut en månad med bröd och ännu en månad utan bröd.» I själva verket förhöll det sig så, att de endast hade bröd för en månad i staden, och detta endast på det sätt, att de förminskade vars och ens brödranson till hälften av vad den brukade vara. Då den första månaden var slut, var även brödet slut, och under ännu en månad levde de på maltkakor. Likväl fanns ännu inga utsikter till und- sättning. Med tillhjälp av brevduvor kunde de med- dela sig med sina vänner utanför stadsmurarna och underrätta dem om, hur de hade det, samt mottaga bud från dem. Vilhelm och hans lilla otillräckliga krigshär brann av längtan att få befria dem, men vad kunde han göra? Till slut, överansträngd av ar- bete, sorg och oro, blev han farligt sjuk och svävade en tid mellan liv och död. Under hela tiden fort- satte han dock att uppmuntra, giva råd åt och hjälpa Leydens invånare. Han gav befallning, att de icke skulle få veta, att han var sjuk, emedan det sanno- likt skulle drivit dem till förtvivlan. På hans befall- ning samlade den holländske generalen ihop en flotta,vilken kan förde till närmaste havskust, som var fem- ton mil avlägsen. Men där måste den stanna, ty skepp kunna ju icke gå på land. Då fattade Yilhelm det hjältemodiga heslutet att taga bort alla fördämning- arna, så att havet skulle översvämma landet och föra skeppen med sig till stadsportarna. Detta innebar naturligtvis, att alla åkerfält, frukter och allt, som växte på marken, förstördes, och att ett helt distrikt ruinerades. Men Yilhelm sade: »Bättre fördränka landet än förlora det», och därpå brötos fördämning- arna med ägarnes tillåtelse sönder. Men detta var en svår sak, som tog lång tid. Så skickligt och så in- vecklat var det system, med vilket de lyckats undan- tränga vattnet, att det visst icke var en lätt sak att släppa in det igen, till och med då invånarne själva önskade det. Och nu då de icke längre hade något bröd, icke ens maltkakor, vad skulle Leydens invånare göra? De började äta allt vad de kunde få tag på. Alla träd, som växte i staden, berövades snart sina blad. Och allt eftersom nöden växte, åto de mycket värre saker — förskräckliga, motbjudande saker. E tt fåtal kor hade bevarats för de sjuka och de små barnen, och några av dessa slaktades nu varje dag, och deras kött delades ut i mycket små stycken. Yarenda blod- droppe brukades, och till och med hudarna kokades och förtärdes. Lika skuggor smögo sig de olyckliga, invånarne omkring i staden. Ibland föllo de ned döda på gatorna. Barn och gamla människor dogo som flugor. Fina, eleganta damer brukade gå och söka på gödselhögarna, om de kunde finna något att äta.Hundar och kattor, råttor och möss ansågos som läc- kerheter. Under tiden försökte belägrarne, som visste, vad de belägrade måste lida, och började förstå, hur svårt det skulle bli att övervinna dem, att förmå dem att giva sig. De skulle skona deras liv, behandla dem mycket milt och giva dem de mest fördelaktiga vill- kor — om de endast ville överlämna staden åt dem. Svaret blev detta: »Ni kalla

oss hund- och kattätare. Nåväl, så länge som ni höra en hund skälla eller en katt jama i denna stad, skola ni veta, att vi icke tänka övergiva den. Och när allt annat tagit slut, skola vi äta våra vänstra armar och behålla de högra för att strida för vårt land, vår konung, vår tro och vår Gud. Och till sist, om vi bliva tvungna att dö, skola vi tända eld på staden och dö i lågorna.» Detta var i sanning män, som visste, hur de skulle dö. Och även kvinnorna voro tappra, stundom tapp- rare än männen. Hela denna tid låg flottan i öppna havet, fördäm- ningarna voro sönderbrutna, landet översvämmat och ruinerat, men vattnet ville icke stiga tillräckligt, för att skeppen skulle kunna segla vidare. Invånarne i Leyden brukade i sin ångest klättra upp på spetsen av det höga tornet av St. Paneras, varifrån de kunde se skeppen, lastade med livsmedel, medan de svulto och deras sorg så småningom övergick till förtvivlan. "Vi kunna icke förutsätta, att alla stadens invånare hade en hjältes eller en martyrs sinne, och därför kunna vi icke heller "undra på, att åtskilliga av in- vånarne, till hälften vansinniga av hunger, sade till108 sig själva, då de sågo sina kära lida med dem: »Vad tjänar det till att längre göra motstånd. Spanjorerna måste doek till slut taga oss. Bättre ju förr dess hellre. Döden kommer då så mycket förr.» Men borgmästaren van der W erf var en hjälte. Med tillhjälp av van der Does, kommendanten, som hade samma sinnelag, hade han ordnat försvaret och uppehållit ordningen i staden, modigt och tappert uppmuntrande folket och stärkande deras mod. Men till sist utbröt dock uppror. En vredgad hop samlade sig omkring honom på stora torget och ropade högt — i ett raseri, som till hälften utgjordes av förtvivlan: »Vi kunna icke längre uthärda detta. Ni måste uppgiva staden — ni måste uppgiva den — eller också skola vi tvinga er till det. Vi hungra efter bröd.» Van der W erf tog av sig den bredskärmade hatten och viftade med den för att begära tystnad. Därpå sade han: »Bröder och medborgare, jag skulle giva eder mat, om jag kunde, men jag kan icke. Jag är lika hungrig som ni. Men det vet jag och säger eder det: Jag har svurit inför Gud, att jag skall hålla denna stad, och jag ämnar icke bryta min ed. Jag kommer icke att uppgiva den. Jag frågar icke efter mitt eget liv. Döda mig, slit mig i stycken och dela ut dessa stycken till de hungriga bland eder. Men jag vill icke uppgiva staden.» Djupt rörda lovade nu folket att stå honom bi in- till det sista — och de höllo sitt löfte. Deras lidan- den blevo svårare och svårare. Vid denna tid var det även så olyckligt, att det endast blåste ostliga vin-dar, så att vinden blåste vattnet bort från land i stället för att föra det mot land. De förtvivlade in- vånarne, som stodo på utkik i St. Pancras-tornet, kunde endast med möda fästa sina matta ögon på de avlägsna skeppen och tänka på, att de måste dö av hunger, med hjälp och livsmedel inom synhåll. Omkring fem mil från staden fanns en stark för- dämning, som kallades Landscheidung. De soldater, som voro i frihet utanför staden, hade med ansträng- ande av sina yttersta krafter satt sig i besittning av denna fördämning och brutit sönder den. Men oak- tat allt detta ville vattnet icke stiga, och fienden stod utanför stadsmurarna. Ännu en svårighet bestod däruti, att spanjorerna hade uppbyggt fästningar helt nära staden — i synnerhet ett starkt fäste, som kallades Lammenfästet — från vilket det skulle bli mycket svårt att fördriva dem, även om vattnet steg. På alla sidor syntes tillståndet hopplöst. Då kom natten till den första oktober. Denna natt slog vinden om. De bedrövade invånarne i Leyden tackade Gud, då de hade klättrat upp i St. Pancras- tornet, och, försvagade som de voro av hunger, funno de, att de knappt kunde stå i den friska vinden, som denna gång blåste från väster. Den blev allt starkare och starkare, till dess den steg till verklig storm, som drev vattnet mot dem — det välkomna vattnet, det välsignade vattnet, befrielsens vatten — på vilket flottan, lastad med livsmedel, kom emot dem. Men ty värr fanns där allt jämt det där fästet, som stod mitt i vägen för befriarne. Hur skulle de kunna pas- sera det.En ny dag följde, och därpå kom andra dagens natt. Under denna natt hördes plötsligt ett förfärligt huller, vilket ännu mer ökade invånarnes fasa och förskräckelse, i synnerhet som de i det djupa mörkret icke kunde gissa vad det var. Men i daggryningen kom en liten gosse till borgmästaren och sade: »Herre, jag måste tala om för eder, att då jag stod på fäst- ningsvallen och blickade hort mot Lammenfästet, fick jag se en mängd ljus — en lång rad ljus — som rörde sig i procession hort från fästningen. Herre, jag tror, att spanjorerna ha begivit sig hort.» »Det är omöjligt», sade van der Werf. »Du kunna icke ha övergivit sin viktigaste fästning på detta sätt. Det är omöjligt.» »Men jag är säker på det, herre», framhärdade gossen. »Om ni ger mig er tillåtelse, så skall jag gå ut och se.» »Nej», blev svaret, »du får icke gå, ty de skulle säkert döda dig. Det skulle bara vara att kasta hort ditt liv.» »Jag måste dö i alla fall», envisades gossen, »ty jag håller på att svälta ihjäl. O herre, jag ber er, låt mig gå.» Borgmästaren lät honom gå. En liten stund senare sågo vakterna på fästningsvallen en gosse, som stod på toppen av Lammenfästet och viftade ivrigt med sin mössa. Det var verkligen sant. Fästningen var

övergiven. Det hemlighetsfulla bullret under natten — som i själva verket förorsakats av att en del av stadsmuren fallit omkull — hade åstadkommit en panik hland garnisonen, som redan blivit förskräcktgenom vattnets stigande. De tyckte det var bäst att icke stanna kvar och vänta på att drunkna. En man, som vadade i vattnet ända till bröstet, förde den gläd- jande underrättelsen till flottan, som nu hade börjat att röra på sig. Det sista hindret för att den skulle kunna komma fram, var nu undanröjt. I den övergivna fästningen fann gossen en gryta, fylld med grönsaker — morötter, rovor och lök __ vilka några av de spanska soldaterna hade gjort i ordning till en sen kvällsvard eller en tidig frukost. Han tog upp grytan och förde den med sig tillbaka till staden. Dessa voro de första livsmedel, som efter belägringen kommo in i staden. Grytan förvaras ännu i Leydens museum. Befolkningen, som nu var full av hopp, skyndade ned till hamnen. Nu då solen steg upp, mötte dem där en ännu härligare syn — befriarnes skepp, som seg- lade fram på vattnet, det sköna välsignade vattnet. Vilka ord kunna beskriva en sådan syn! Innan ännu skeppen hunnit in i hamnen, kastade männen ombord ut mat bröd och sill — till det uthungrade folket. Då de hunno in i hamnen, var den förste, som steg i land, amiral Boisot. På kajen stod den hjältemodige borgmästaren van der W erf och väntade honom, och dessa två — amiralen, en gammal vithårig man, och borgmästaren, som visserligen icke var gammal, men utmärglad och tärd av lidande och omsorger — föllo i varandras armar och snyftade högt. De som sågo dem, kunde icke återhålla sina tårar. Och nu var folkets första tanke att tacka Gud för hjälpen. Be- friarne och de befriade tillsamman strömmade avegen ingivelse till den största kyrkan i staden, som bar aposteln Petrus' namn. Pastorn läste en tacksä- gelsebön — därpå höjde folkmassan sina röster och sjöngo — sannolikt Luthers odödliga psalm, reforma- tionens frihetssång — »Vår Gud är oss en väldig borg». Psalmen slutades aldrig. Hela församlingen föll på knä och grät som barn. Men utan tvivel kunde han, till vilken de vände sig så väl i sin glädje som i sin sorg, urskilja tacksamhetens toner genom tårarna. Detta hände den tredje oktober 1574. Ännu i när- varande tid firas denna dag i Leyden som en festdag och en fridag. I så många hem, som kunna åstad- komma det, laga de till en rätt av morötter och andra grönsaker till minne av de första livsmedel, som för- des in i staden efter belägringen. Och vad som är ännu betydelsefullare, alla gå till kyrkan och tacka Gud för hans barmhärtighet. Det är gott för oss alla att kunna säga: »O, Gud vi ha hört med våra öron, och våra fäder ha omtalat för oss de barmhärtighetens gärningar du har gjort med dem och deras fäder före dem.» Leydens motstånd och andra händelser under kri- get, vilka ådagalade samma okuvliga ande hos folket i Nederländerna, tyckas ha övertygat Filip den andre av Spanien, att det icke skulle bli så lätt att utföra den ryktbara dödsdomen, och att det på det hela taget skulle vara fördelaktigare att komma till någon upp- görelse med de brottsliga protestanterna. Till följd härav lät han kungöra en amnesti, i vilken han nådigt lovade att förlåta dem alla deras synder och överträ-delser, på det enda villkoret att de återvände i katols- ka kyrkans sköte. Han meddelade dem, hur ofta han hade längtat efter att taga dem under sitt beskydd, »som en höna samlar kycklingarna under sina vingar». Denna amnesti visade sig dock vara ett misslyckat försök. Dosterlandsvännerna betraktade den med förakt. Icke för att vinna någonting, som han kunde giva dem, eller undvika något, som han kunde hota dem med, ville de handla mot sitt samvete eller övergiva sin religion. Sedan Leyden blivit befriat, kommo dock mörka dagar tillbaka, och deras tro prövades länge och svårt. Vilhelm av Oranien var deras stöd och hjälp under alla deras bekymmer. H an hade nu öppet inträtt i de reformertas led och var hädanefter med själ och hjärta en anhängare till deras sak. Nu hade han bli- vit, vad han med all säkerhet icke var i sin ungdom, en djupt religiös man. Men fastän han kände, att varken han eller hans meningsfränder någonsin skulle giva vika, kommo dock stunder, då han fruktade, att de måste dö för sin tro. Kom ihåg, att nu var den enda, oöverstigliga mu- ren mellan dem och Filip skillnaden i religion. Om de ville bliva katoliker, skulle han giva efter i allting annat. Men »om icke», ja, då väntade dem samma öde, som vi läsa om i Daniels bok. Det svar, som 'Vilhelm av Oranien och Hollands invånare skickade konungen av Spanien, var nästan lika hjältemodigt som det, vilket Sadrak, Mesak och Abednego gåvo Babylons konung: »Hellre än att övergiva vår tro, skola vi öppna alla fördämningarna i vårt land — de Proleetantismens historia. gfördämningar, som våra förfäder mödade sig med att uppföra — och skänka åter till havet, vad som rövats från det. Och vi själva skola med hustrur och barn fylla alla de skepp, som vi kunna finna, och fara bort till Nya Världen för att där söka en plats, varest vi kunna dyrka vår Gud i frihet och i fred.» Har någonsin ett folk fattat ett ädlare beslut än detta? Men de behövde icke sätta sitt beslut i verk- ställighet. Gud återgav dem deras land och även de- ras

frihet. Hur de till slut vunno den, kunna vi läsa på andra ställen. Det lilla utrymme, som återstår oss, måste ägnas åt den ende man, vilken, emedan han kunde härska, hjälpte de många, som kunde strida, att vinna seger. Filip, som icke kunde övervinna honom, bann- lyste honom, det ville i själva verket säga, att han landsförviste honom, ehuru Vilhelm av Oranien var en suverän furste liksom han själv. Han gjorde ännu mera, han satte ett pris på hans huvud. I detta offentliga påbud, som kungjordes överallt, lovade han, att vem som helst som dödade Vilhelm av Nassau, skulle erhålla en belöning av tjugofemtusen kronor i guld. Konungen tilläde: »Och skulle han ha begått något brott, hur svart det än må vara, så lova vi ho- nom förlåtelse därför. Och om han icke redan är adelsman, så skola vi adla honom för hans mod.» Detta var ingenting mindre än en uppmaning till alla skurkar i hans rike och i så gott som hela Europa att beväpna sig för att taga en ensam mans liv och där- igenom förtjäna en kunglig belöning. Filips egen general och släkting, prinsen av Parma, anmärkte be-tydelsefullt: »Jag fruktar, att världen kommer att säga om oss, att då vi voro ur stånd att övervinna prin- sen av Oranien, så läto vi mörda honom.» Två mordförsök gjordes mot prinsen. Första gången fick han ett skott i huvudet, men efter en lång och farlig sjukdom och mycket lidande tillfrisk- nade han. Det är en sak, som rör denna händelse, och vilken är väl värd, att man ihågkommer den, emedan den tydligt belyser Vilhelms karaktär och även kastar ljus över mycket annat. Ofantligt mycket berodde i dessa tider på konungars och furstars liv, så att det är icke un- derligt, att dessa ständigt voro i fara, och att stora skaror av fanatici och banditer väpnade sig mot dem. De måste ha levat i en ständig fruktan att bli mör- dade, vilket just icke bidrog till att göra deras liv an- genämt. Livet hade naturligtvis lika mycket värde för dem som för vanliga dödliga, därför iakttogo de vanligen stora försiktighetsmått för att skydda sig. och vem kan klandra dem för det. E tt av dessa försiktighetsmått bestod uti att mycket illa behandla alla, som gjorde det allra minsta försök att skada dem, då de någon gång lyckades få dem fast. Redogörelserna för de straff, som pålades dem, vilka försökte mörda någon framstående person- lighet, utgöra ytterst smärtsamma skildringar. Och likväl, då två av de missdådare, som planerat mordet mot Vilhelm, blevo arresterade, gav han befallning, att deras förhör skulle ske på fullt lagligt sätt, och att'ingen tortyr skulle få användas. Sedan de blivit dömda, skrev han från sjukbädden, som varit nära attbliva hans dödsbädd, och bönföll som en personlig ynnest, att de icke skulle dömas till en plågsam död, utan blott hängas som vanliga mördare. Då man ta- ger i betraktande tidsläget och den ytterliga och stän- diga fara för lönnmord, i vilken han levde, så var detta en hjältemodig handling. Den har också ett sär- skilt sammanhang med det ämne vi nu behandla. Vi finna nämligen, att det var i protestantiska länder som bruket att genom tortyr framdraga vittnesbörd först upphörde och även att genom liknande medel försvåra dödsdomarna. Men vi gå vidare till de sista dagarna av Vilhelms liv. Kanske några av våra läsare ha sett det rum i Delft, där han dog? Han hade ätit middag med sin familj och språkat vänligt och glatt med dem, som han brukade. Han hade just lämnat matrummet och skulle gå upp för trappan till ett rum i övre våningen. Då han satte foten på det tredje trappsteget sköt en man, som stått gömd i en mörk alkov, tre skott mot honom. Han fördes tillbaka till matrummet och lades på en soffa. Hans hustru och hans syster voro hos honom. »Gud, var barmhärtig mot mig», sade han. »Gud, Lav barmhärtighet med min själ och med detta olyckliga folk.» Så vandrade hans tankar i hans sista stund till det folk, för vilket han levat, och för vilket han nu dog. Hans hustru — amiral Colignys dotter — överväldigades av sorg och förskräckelse, men hans syster böjde sig över honom och frågade: »Befaller du din själ åt Jesus Kristus?» Han viskade: »Ja», och det var hans sista ord. Så dog Vilhelm av Oranien, grundläggaren av denholländska republiken. I den »försvarsskrifts, som han skickade till Filip av Spanien såsom svar på den bannlysningsbulla denne sänt honom, hade han skri- vit: »Gud i sin barmhärtighet skall uppehålla min oskuld och min heder under min livstid och under kommande dagar. Mitt liv och alla mina ägodelar har jag för länge sedan ägnat åt hans tjänst. Han skall göra vad han behagar med båda för sin äras skull och till min frälsning.» Gud har bevarat hans ära och hans oskuld — så väl under hans egen livstid, »då han var en stor nations hjärta och själ, så att vid hans död till och med de små barnen gräto på gatorna» — som långt efteråt. Likaså hade han sörjt för sitt eftermäle i historien, ty överallt i hela världen, där sanning, rättfärdighet och mod vinna ära och beundran, är hans namn känt och värderat. I hans eget land kallas han ännu med tacksam vördnad: »Fader Vilhelm.» Kap. 6. En skildring av nederlag. (Böhmens historia.) Vi ha i det föregående sagt, att den reformerta kyrkan i Böhmen vär en av de två protestantiska kyrkor, som existerade före reformationen. Det är den äldsta reformerta kyrkan, ehuru icke den äldsta protestantiska kyrkan. Jag har

nyligen haft ett hrev från en framstående präst i denna kyrka. Han hade rest till W orms för att bevista en evangelisk konferens. Då han anlände till denna stad- var det första han tänkte på, att få se Luther-monu- mentet, och det första han gjorde, att med ett älskan- de, vördnadsfullt hjärta besöka det. Men det var icke till den stora figuren i mitten, som han såg upp med den djupaste kärleken och vördnaden. Mycket närmare hans hjärta stod en av de fyra män, som voro grupperade runt omkring piedestalen — W aldo, W ycliffe, Huss och Savonarola. Eram för bilden av Huss stod han mycket länge i ty st beundran — och denna bild är verkligen mycket vacker. A nsiktet —sorgset men likväl lugnt och fullt av frid — är med den djupaste tillbedjan och kärlek böjt över ett kruci- fix, vilket bildhuggaren satt i hans hand som en symbol av K ristus. Min vän skrev till mig: »Den bildhuggare, som har avbildat Johan Huss på Luther- monumentet, har med denna bild skrivit vår kyrkas historia. Se här en bild av vår kyrkas historia — ett ansikte, fårat av smärta och sorg, men ögat med ett uttryck av orubblig tillgivenhet fästat på den kors- fäste — »fastän det bär mot döden, vill jag dock icke släppa honom.» D etta var i sanning roten och grund- valen till Huss' eget liv, och hans efterföljare levde därefter, ädelt och självförsakande, i de två kyrkor, vilka han visserligen icke själv grundläde, men vilka dock räknade honom som sin fader — den nuvarande reformerta kyrkan i Böhmen och den »fruktbara gren», vilken ännu grönskar och frodas i Brödraförsamlingens kyrka i Böhmen och Mähren. Kärlek till K ristus och tillit till honom var vad Huss levde och dog för. Han kunde ha sagt som en annan av histo- riens hjältar: »Jag har blott en passion, och det är K ristus och Kristus allena.» Sammanhängande med denna passion för K ristus var ett av dess resultat — en passion för sanningen. »Du trogne K risti strids- man», sade han, »sök sanningen, lyssna till san- ningen och försvara sanningen ända in i döden.» D etta kunde ha varit hans eget livs valspråk. Men han råkade att leva i onda tider — i mycket onda tider både för den värld, som kallade sig »världen», och ännu mera för den värld, som kallades kyrkan. Vi måste ihågkomma, att det finns ännu ensida av kärleken. Om vi älska, måste våra hjärtan uppröras av ovilja mot dem, som vilja skada eller förstöra det föremål, som vi älska. Det var kärlekens apostel, som även kallades »tordönets son». Johan Huss »hatade den synd, som hindrar kär leken», och han kom i en värld ooh en kyrka, sorn var djupt sjunken i synd. H an levde i den senare hälften av det fjortonde århundradet och början av det femtonde, omkring en generation före det stora uppvaknande av konst och lärdom, som kallas re- nässansen, och mer än ett århundrade före reforma- tionen. Renässansen medförde icke moralisk renhet och förnyelse, utan den förgyllde otvivelaktigt synden och gav den en viss ytlig glans och skönhet. Om vi läsa Brownings stora dikt: »Biskopen inreder sin grav i St. Praxeds domkyrka», så skola vi få en underbar tavla av renässansen — med dess konst, dess lär- dom, dess lyx, men också dess orenhet, dess girighet och dess vanära. Före renässansen fanns mycket av denna synd, men den saknade förgyllningen. Den allmänna osäkerhet, som rådde under denna tid, för- värrades av den stora schism inom påvedömet, i vil- ken först två påvar, sedan tre, tvistade om påvestolen, och alla tre kallade sig »Kristi ställföreträdare» och krävde »de trognas lydnad». Lyckligtvis behöva vi icke redogöra för dessa strider, då det är protestan- tismens historia vi ha åtagit oss att omtala och detta icke på något sätt hör dit. Det var mot tidens fördärvande moral som Hnss huvudsakligen kämpade, mot »den synd, som utgör ett hinder för kärleken». Till att börja med syssel-satte han sig icke mycket med lärofrågor, icke heller kom han någonsin att hålla mycket hårt fast vid de bestämda läropunkter, som vi kalla de protestantiska. Han kom aldrig så långt, ty han fick icke tid. Men han höll fast vid Kristus, medelpunkten för alla läror. Han fasthöll också Guds ord såsom rättesnöret för sitt handlingssätt, och han förkunnade vars och ens plikt att själv söka sanningen och, då han har funnit den, bevara den. Och likväl var hans budskap till sin tids kristna icke så mycket detta: »ni förkunna villfarelser, sluta upp därmed i Guds namn», som: »ni handla ogudaktigt, sluta upp därmed i Guds namn». Endast en enstaka händelse har meddelats oss om det ungdomsliv, som den fattiga änkans son från Husseniz förde. Den fattige studenten vid universi- tetet i Prag förtjänade sannolikt sitt bröd antingen genom att sjunga på gatorna, såsom Luther gjorde, eller genom styvt kroppsarbete. En vinterafton sutto några unga studenter tillsamman vid aftonbrasan (vid denna tid skickades gossar till universitetet näs- tan lika tidigt, som de nu skickas till de offentliga skolorna), och utan tvivel språkade de med varandra, och skrattade, som pojkar bruka göra. Men en av dem satt tyst för sig själv, fördjupad i en bok, som handlade om St. Laurentii martyrskap. Helt plöts- ligt sträckte han ut sin hand, lade den i elden och kvarhöll den där. De övriga stirrade på honom i be- störtning, till dess en av dem hade nog sinnesnärvaro att fatta tag i hans arm och draga bort den. »önskar du taga

livet av dig, John av Husseniz?» frågade han.»Jag försökte endast, om jag kunde bära något litet av vad denne helige man uthärdade för K risti skull», blev svaret. Den ivrige, varm hjärtade gossen, som var så fort färdig att bevisa sin tro och sin kärlek, växte till och blev man. H an blev präst och blev snart känd som en framstående predikant. Det är flera omständigheter, som vi måste giva akt på, om vi vilja söka förstå hans livsverk. Y i måste studera hans nationalitet, hans föregångare, hans lärare, hans vänner och hans fiender. I första rum - met var Johan Huss en böhmare och tillhörde Böhmen. Människor, som icke tänka så noga på saken, tro helt enkelt, att Böhmen är en provins i Tyskland. Det skulle varit roligt att se Johan H uss' ansikte, om någon hade kallat honom en tysk. Befolkningen i Böhmen tillhör en helt annan ras, de äro icke teuto- ner, utan slaver. De äro släkt med ryssarne och po- lackarne, icke med tyskarnc och oss. De hade och ha ännu i denna dag en mycket intressant och starkt utpräglad nationalitetskänsla. AT få stundom se i tidningarna namnet »tjech» eller »det tjeckiska par- tiet». Detta är namnet på de böhmare, som söka be- vara eller återfå sina ursprungliga nationella rättig- heter. På H uss' tid var Böhmen ett fritt folk och en stark, fram gångsrik nation. Det hade skänkt Tysk- land flera kejsare. Folket hade icke emottagit sin kristendom från Rom utan från österlandet, därför tillhörde den snarare en grekisk än en romersk typ. I den grekiska kyrkan få lekmännen ännu i dag mot- taga både brödet och vinet i nattvarden, och befolk-ningen i Böhmen fortsatte därmed, ända tills långt efter det de underkastat sig påvens herravälde. Rom förbjöd det dock till sist lika väl som andra tecken till andlig frigörelse — men kärleken till friheten levde kvar. Böhmarne hade också en begynnande nationell litteratur av stort intresse. Universitetet i Prag var mycket berömt, och många främlingar ström- made dit. Huss var en tid rektor vid detta univer- sitet. Han tog verksam del i utvecklingen av landets litterära och språkliga resurser. Då vi betrakta Huss, såsom vi nu göra, i ljuset av reformationens framsteg och som en föregångare till Luther, kan det kanske överraska oss att höra-, att han själv hade föregångare. Under skydd av den böh- miska kyrkans jämförelsevis stora frihet hade det, helt kort innan Huss föddes, växt upp en grupp goda män och kvinnor, vilka tyckas ha varit upphov till ett slags religiös väckelse. Utan att medvetet av- lägsna sig från den härskande kyrkan blåste de upp de slocknande kolen av det andliga liv, som fanns inom denna, och strävade efter att återföra männi- skorna till en verklig tro på Kristus och sann guds- fruktan. En av dessa, en köpman och därtill en myc- ket rik man, byggde en stor kyrka i Prag, som han kallade Betlehemskyrkan efter vår Frälsares födelse- stad. Denna blev Huss' kyrka, i vilken han predikade, då han befann sig i Prag, och där uppmärksamma skaror trängdes omkring honom för att lyssna — icke till några nya läror, utan till det rena evangelii budskap. Hans predikan och hela hans förkunnelse gjorde ett mäktigt intryck på alla, som hörde honom.antingen han fördömde den rådande ogudaktigheten eller kärleksfullt talade med dem om Kristi kärlek och ömhet. Varifrån fick han den kunskap, som han på detta sätt meddelade andra? Huvudsakligen från Guds ord, vilket han ständigt studerade under Guds Andes led- ning. Delvis också utan tvivel från dem av hans gud- fruktiga landsmän, som gått före honom. Den förste engelske reformatorn, John Wycliffe, inverkade också på honom genom sina skrifter. Han dog år 1384, då Huss ännu var nästan ett barn, men fastän Huss aldrig fick lära känna honom personligen, läste han dock hans skrifter. Det berättas, att dessa fördes till Prag av en av Wycliffes vänner, om vilken vi ännu en gång skola höra talas, nämligen Hieronymus av Prag. Huss studerade dem flitigt, hämtade lärdomar av dem och vördade dem. Han överensstämde icke i allting med Wycliffe, men han kände makten av hans ord och förstod, att det var goda ord. Han erkänner själv den skuld, i vilken han stod till Wycliffe, i ett brev, som blivit bevarat åt oss, och vilket är adres- serat till en engelsman, en av Wycliffes anhängare, överskriften är något ovanlig i synnerhet i vår tid, ty det var adresserat helt enkelt »Till Richard i England», men det nådde tydligtvis fram till sin be- stämmelseort. Yi vilja citera hans egna ord, emedan de äro ett direkt budskap till de kristna i England från Johan Huss: »Jag är tacksam,- att Bökmen, till följd av Jesu Kristi kraft genom edert arbete, har emottagit så mycket gott från England» — (härmed menade han Wycliffes och hans anhängares arbete).Därefter följer ett välsignande ord från Johan Huss själv till det engelska folket. Då han efteråt inför rådet i Konstans anklagades för att ha sagt, att kättaren Wycliffes själ blivit frälst, svarade han: »Jag sade, varken att John Wycliffe var frälst eller fördömd. Allt vad jag sade var, att jag gärna skulle vilja vara, där han är.» Huss' latinska skrifter sägas vara till stor del låna- de av Wycliffes, både vad tankegång och uttrycks- sätt beträffar. Men hans böhmiska skrifter äro helt och hållet originella, och det var genom dem, jämte hans predikningar, som han härskade över sina lands- mäns hjärtan. I Huss' historia är det i

synnerhet en sak, som tydligt framträder, och det är det stora antal vänner han ägde. Man frestas ständigt att utropa: »Hur högt var icke denne man älskad», och att kalla honom detsamma, som Daniel kallades i gamla tider: »En högt älskad man.» Detta går som en röd tråd genom hela hans historia. Vid tiden för hans död skickade universitetet i Prag ett brev till rådet i Konstans, vars ordalydelse förtjänar att ihågkommas, icke mind- re för sin skönhet och högstämdhet än för det vitt- nesbörd det lämnar om hans karaktär. »Hans liv gled fram inför våra ögon ända från barndomens dagar och var så rent och heligt, att ingen män- niska kunde finna det minsta fel däri. O, du kristne, som var så verkligt from och ödmjuk — du som var omstrålad av en sådan gloria av ädla dygder — du som hade för vana att förakta rikedomar och hjälpa de fattiga, till och med då det kostade dig självlidanden, du, vilkens plats var vid den olyckliges sida, du som med dina tårar rörde de mest förhärdade hjärtan till ånger och genom din outtröttliga mildhet och Ordets makt dämpade de upproriska andarne — ». Så lyda orden i denna ädla hyllningsskrift — och ännu mycket mera, som vi icke här kunna återgiva. Han var en av de goda män, för vilkens skull »andra människor skulle våga gå i döden.» En man gjorde det också — den Hieronymus av Prag, som vi redan ha nämnt, och vilkens namn blivit odödlig- gjort samtidigt med Huss'. Hieronymus har icke utan orsak blivit kallad »reformationens stormfågel». Då vi först lära känna honom, är han en ung, rik adelsman — lysande, begåvad, vältalig, häftig och sannolikt mycket nöjd med sig själv -—• som reser från det ena universitetet till det andra och genomströvar hela Europa »såsom en förnäm turist», skulle vi säga i detta århundrade. Han inbjuder lärda män att dis- putera med sig i snart sagt alla ämnen. Han spikar upp dessa ämnen på kyrko- och universitetsdörrar och erbjuder sig att försvara dem mot vem som helst. Han är entusiastisk, ivrig, älskvärd men nyckfull och egensinnig samt saknar jämvikt och självbehärsk- ning. Sådan var den man, som slöt sig till Huss med en ungdomlig och storslagen naturs hela glöd och lärde att älska och vörda honom av allt sitt hjärta. Och då slutet kom, var det icke så mycket för så kallat kätteri eller villoläror som han dog — hans enda verkliga kätterska åsikt och villolära var den, att han vägrade att erkänna rättvisan i domen över Huss. Han kom av egen fri vilja till Konstansi den ädelmodiga avsikten att försvara Huss. Denne hade skrivit och bönfallit honom att icke komma, men han ville icke höra därpå. Emellertid över- raskades han, da han anlände dit, av sakernas till- stånd och ville fly, men arresterades, fördes tillbaka och sattes i fängelse. Bland alla Huss övriga vänner böra vi också nämna hans drottning, som var en god kvinna och hade valt Huss till sin biktfader. Konungen Wenceslaus var svag och obetydlig, en dålig man och en dålig ko- nung. Ledd av sina passioner och sin självviskhet var hans uppförande vacklande och ombytligt, men i det stora hela kan han nog räknas som en av Huss' fiender. E n sådan var även påven, som exkommuni- cerade honom och för hans skull lade hela staden Prag under interdikt. aVilken av påvarne», kan man med skäl fråga, ty vid denna tid fanns det tre påvar — Johan den 23, Benediktus den 13 och Gregorius den 12. Av dessa tre hade Johan den 23 de största rättsanspråken men den sämsta karaktären. De flesta katoliker erkände hans rä tt till påvestolen, under det att hans karaktär kan sammanfattas i dessa ord: »han var ett moraliskt vidunder». Han var i sanning en av de sämsta påvar, som någonsin funnits, och det vill icke säga så litet. Tiden var dålig, och kyrkan var dålig, men detta oaktat fanns det inom kyrkan människor, som ryste över sakernas tillstånd. Rätt- tänkande människor började säga: »Vi måste på något sätt få ett slut på detta, eljest går all moral under, och all religion följer med». D ärför sammankallades en stor rådsförsamling, ochKonstans utsågs a tt bliva dess mötesplats. Det första ändamålet med dess sammankallande var att göra ett slut på schismen och utnäm na en laglig påve, som alla kristna kunde lyda med gott samvete. E tt annat ändamål och ett mycket viktigt sådant var att refor- mera den allmänna moralen och borttaga de skan- daler och missbruk inom kyrkan, som alla hederliga människor erkände och beklagade. Den hade även andra mål i sikte, bland dem en önskan att göra ett slut på de oroligheter, som uppstått i Böhmen, där en präst med namnet Johan Huss upprörde sin- nena och predikade uppstudsighet mot överheten samt kätterska läror. Det var egentligen två saker — hans förkuilnelses evangeliska karaktär och hans oför- skräckta avslöjande av moraliska laster, i synnerhet prästherraväldets laster — som förskaffade Huss de styrande männens dödliga hat inom så väl kyrkan som staten. Å r 1414 i november månad rådde stor uppståndelse och en livlig rörelse i den lilla staden vid Bodensjön och dess grannskap. F rån hela Europa strömmade dit kända och berömda män — furstar, hertigar, kardinaler, ärkebiskopar, biskopar, teologie doktorer — för att göra denna rådsförsamling så lysande och representativ som möjligt. Staden Konstans med dess blygsamma storlek var icke i stånd att rym m a

dem alla och deras betjäning, oaktat de trängde ihop sig på ett sätt, som skulle ha förfärat en modern filan- trop. Därför måste tält uppföras i den omgivande trakten. Kejsar Sigismund av Tyskland skulle presi- dera över denna lysande och framstående församling.Det var i sanning en lysande församling. Oclx lik- väl har den blivit kallad och vi frukta med rätta, »en av de orättrådigaste kongresser, som funnits i världen». Bland dess medlemmar voro laster och be- drägerier, girighet och förräderi de mest utmärkande egenskaperna. Man kunde icke påräkna mycken rätt- visa för en person, som stod ensam mot denna för- samling såsom förkunnare av sanning och rättfärdig- het. Och likväl kunna vi med glädje tänka på, att till och med denna illa beryktade församling hland sina medlemmar räknade några få män, som icke voro dåliga, några män, som kommit dit med rent uppsåt och ivriga att göra sin plikt. Där funnos även män, som avgåvo sina röster mot denne Guds tjänare och likväl själva voro uppriktiga i sina strä- vanden att tjäna Gud. Åtminstone veta vi detta om en av dem, Jean Gerson, kansler vid universitetet i Paris. Han var en ivrig motståndare till Huss och hade särskilt uppsatt vissa anklagelsepunkter mot honom. Huss sade, då han fick se dem: »Om Gud vill, att jag skall leva, skall jag svara kanslern av Paris; om jag dör, skall Gud svara i mitt ställe på domens dag». Gud svarade i hans ställe, och han väntade icke till domens dag. Åtskilliga engelsmän voro där, och den förnämste hland dem, Robert Hal- lam, biskop av Salisbury, hade ett gott namn. Han ivrade mycket för kyrkans moraliska omdaning och talade för denna hos kejsaren, över vilken han hade stort inflytande. Men han och de som tänkte lika med honom, voro i en liten, en mycket liten minoritet. Två män, med vilka vi redan ha gjort bekant- Protestantismens historia. 9skap, voro på väg till Konstans, besjälade av mycket olika tankar och känslor. Johan den 23 avskydde och föraktade denna kongress. Han for dit mycket mot sin vilja, men han var tvungen därtill. Han kunde icke göra något annat. Han fruktade med rätta, att hans m issgärningar skulle blottas och komma i dagen, och att han fördenskull skulle gå miste om påve-' värdigheten. Det var mycket m otvilligt som han av- reste från Bologna, där han för tillfället hade sin bostad. Då han kom i närheten av Konstans, gick hans vagn sönder, och han störtade till marken. »Här ligger jag i djävulens namn», sade han. Utan tvivel tyckte han, att det var ett dåligt förebud. Sedan, då han kastade sina blickar ned för berget till staden, som låg vid dess fot, tilläde han: »Det är en präktig fälla att fånga rävar i». Han blev också själv fångad i den, hur slug han än var. Kejsaren själv hade inbjudit Johan Huss att komma och tala för sin sak på mötet. Innan han reste dit, skrev han avskedsbrev till sin älskade församling i Betlehemslsyrkan och till alla sina vänner i Böhmen. I dessa brev sade han, att han icke visste, vad han gick till mötes, eller om han någonsin mera skulle få se dem här på jorden. Men en sak bad han dem alla om — han bad dem bedja för honom, att han skulle bliva befunnen »utan fläck». D etta var hans enda önskan, och historien säger oss, att den blev be- viljad. Huss begav sig till kongressen på kejsarens inbjudning, men av egen fri vilja. Han behövde icke ha rest dit. Med Böhmens ädlingar och dess allmoge på sin sida hade ingen kunnat tvinga honom. Menhan gjorde det frivilligt, emedan han önskade för- svara det mål, till vilket han strävade, och de san- ningar han förkunnade. Icke heller begav han sig dit ensam. På konungens uttryckliga befallning följ- de tre böhmiska ädlingar med honom för att beskydda »Mäster Johan», som de kallade honom, och se till. att han blev rättvist och ärligt behandlad. Från Sigismund fick han ett fullständigt och utförligt lejdebrev — som sedan blivit ett ryktbart historiskt dokument. De ädlingar, som åtföljde honom, voro Johan av Chlum, Wenceslaus Duba och Henry av Latzemboch. A lla aktade honom högt, men Chlum, som var den m ärkligaste av dem, förtjänar verkligen en plats bland historiens ryktbara män. Han var Huss’ Jonatan. Tapper, hängiven, osjälvisk var han trofast mot Huss in i det sista. På den stora tavla över rannsakningen med Huss, som finnes uppsatt på rådhuset i Prag, står han framför oss lång och ståt- lig, med ett ansiktsuttryck fullt av djup, tyst, man- lig sorg. I handen håller han den historiska ham- mare, med vilken han fastspikade på varenda kyrk- dörr i Konstans sin protest mot kyrkomötets hand- lingssätt. Huss och hans vänner ankomm o till Konstans den 4 november och togo sin bostad hos en änka vid namn Fidelia. Hennes hus står ännu kvar och bär på fram - sidan en medaljong med Huss’ porträtt. E fter 26 dagar kallades han till franciskanerklostret, där på- ven bodde. Chlum och en annan vän gingo med honom dit. D är tillsades de att vänta och fingo stanna i flera timmar, under det Huss samtalade och dispu-terade med en del personer, som skickades till honom för detta ändamål. Till slut blev Chlum underrättad, att han kunde gå, men att Huss skulle stanna kvar som fånge. Chlum protesterade högljutt men utan verkan, och till slut begav han sig till kejsaren för att klaga. Alla hans ansträngningar att rädda vän- nen voro dock fruktlösa. Yerkliga förhållandet var, att

kyrkomötet redan hade beslutat hans undergång. Hans modiga uppträdande för sanningens och rätt- färdighetens sak hade förskaffat honom bittra fien- der. Han måste antingen dö en kättares död eller återtaga vad han lärt och resa tillbaka till Böhmen som en vanärad man, maktlös och ur stånd att vidare skada dem. Men hur skulle alla dessa planer kunna sättas i verket? Fiender till Huss, som voro färdiga att anklaga honom, hade redan anlänt från Prag, ut- skickade av det påviska partiet i denna stad. Man var icke så noga med vederhäftigheten och vikten av deras anklagelser. Sanna eller falska, ärliga eller be- drägliga, sannolika eller omöjliga tycktes de alla lika goda inför denna församling. Den förnämste åkla- garen, Michael de Causas, synes ha varit en mycket rå och vildsint sälle, en man, som förtjänar att för- aktas lika mycket som att hatas. Huss' andre store böhmiske fiende var ursprungligen en mycket mera framstående man. Vad som gör denna historia syn- nerligen beklagansvärd är, att denne man, Stephen Paletz, hade varit Huss' förtrolige vän. De hade råd- gjort med varandra i andliga ting och gått till Guds hus tillsamman som vänner. Huss kände detta för- räderi mycket bittert. Han kunde icke dölja sinsmärta, da la le tz drog fram samtal, som de haft med varandra under förtroliga, vänskapliga stunder och vände dem emot honom. Huss satt nu fangen i en fängelsehåla i domini- kanerklostret, som är byggt på en liten holme nära staden. Denna byggnad är nu ett hotell, och somliga av oss, som nu leva, ha bott där och blickat djupt ned i den mörka underjordiska håla, där Guds tjä- nare satt i fångenskap under flera månader. Det var en förskräcklig plats att vara instängd i både natt och dag. Luften var tung och förskämd, ty fönstret låg helt nära klostrets kloaker. Fången blev snart mycket sjuk, men han lämnades likväl kvar på samma ställe. Det ingick i lians fienders planer, att han icke skulle förhöras offentligt eller få tala till sitt eget försvar, utan de skickade ut sändebud, som förhörde honom i hemlighet i fängelset. På detta sätt hop- pades de att kunna insnärja honom och få honom att motsäga sig själv. Sedan detta var gjort, skulle de kanske lyckas förmå honom att återkalla sina läror, som de så ivrigt önskade. Men de missräknade sig, ty till och med under dessa svåra förhållanden över-
gav icke fångens mod honom. Det har med san- ning blivit sagt om honom, att »hans Frälsare var hos honom under smärtan och övergav honom icke i sorgens stunder.» Yi veta, att han blev stärkt och tröstad, ty det finnes många brev från hans hand, vilka skrivits antingen från denna fängelsehåla eller från en annan, till vilken han fördes efteråt. Dessa brev äro mycket rörande. De äro märkliga i synnerhet för den trooch det hopp de bära vittnesbörd om, inen också för sin naturliga, okonstlade ton. De äro sa ovanligt upp- riktiga. I dem finnes intet försök av författaren att synas tapprare, starkare, mer undergiven, än han var — han berättar om de farhågor, som inträngt i hans sinne, de strider han haft, de stunder, då hans mocl övergivit honom. A. andra sidan omtalar han även de tillfällen, då Gud varit honom mycket nära och i sanning utgjort hans ljus och frälsning. Kanske dock att det mest karaktäristiska i dessa brev är den hjär- tats vekhet och ömhet om andra, som de visa. Fastän han står ansikte mot ansikte med en grym död, så tänker han dock på andra och har omsorg om andra. Han tänker på alla sina vänner, sörjer för deras väl- färd, går in i deras intressen och kommer till och med ihåg deras olika smak. Så till exempel, då han delar ut bland dem sina små ägodelar, vill han icke giva sin grå rock åt en god vän, emedan han minns, att denne icke tycker om den grå färgen. H an bönfaller också sina vänner, att ingen av dem för hans skull skall kasta sig i fara eller skaffa sig förluster. Helt visst ägde han bland sina övriga gåvor den oskatt- bara gåvan att kunna glömma sig själv. Gud gav honom två trösteämnen i fångenskapen. Det tyckes, som om han aldrig behövt tvivla pä Chlums och de övriga vännernas trohet. H an visste hela tiden, att de voro sanna och trofasta, och att de allt jäm t arbetade för honom, hur litet de än voro i stånd att göra. Och Gud gav honom ocksa detsamma, som han gav Josef, sina fångvaktares vänskap. Han vann de enkla, okunniga män, som vaktade honom.genom sitt hjärtliga, flärdfria väsen, och de blevo ho- nom snart mycket tillgivna. Han bad för dem, han undervisade dem, och han skrev små traktater åt dem. Namnet på en av dem, »Robert», har särskilt gått till eftervärlden för den kärlek han visade sin fånge. E fter några månaders förlopp flyttades Huss från dominikanerklostret till ett franciskanerkloster —• och därifrån till slottet Gottlieben, som ligger tre mil från Konstans. Han fördes dit i en båt under natten, emedan hans vaktare fruktade, att hans vänner skulle försöka att befria honom. Medan han satt fången där, hände någonting mycket besynnerligt. Mötet i Konstans hade tagit upp till behandling påven Johan den 23-des angelägenheter, och majoriteten visade sig böjd för att döma så väl honom som alla hans missgär- ningar ganska hårt. Han blev förskräckt och flydde i sin ångest, förklädd till betjänt. Men han till- fångatogs och fördes tillbaka samt sattes in som fånge på slottet G-ottlieben. Under tre

dagar bodde Johan Huss och påven som fångar under samma tak. De träffades dock icke. Sedan Huss vistats på slottet Gnttlieben en månad, fördes han tillbaka till fängelset i franciskaner- klostret, emedan det tycktes finnas en skymt av hopp, att rådsförsamlingen ändå till slut skulle samtycka att höra honom. Den femte juni fördes han för första gången inför rådet. De sågo honom, där han stod inför dem lik en brottsling i kedjor, men man kan knappast säga, att de hörde honom. Det fanns ingen ordning, inga anstalter voro vidtagna, och var- ken rättvisa eller värdighet rådde vid dessa förhand-lingar. Anklagelse efter anklagelse slungades ut mot fången. V ar ock en som kade något att säga, sade c | et — det kela var endast en bullrande, våldsam människomassa. Så fort Huss försökte svaia, blev kan avbruten av smädelser och hån. E n av ankla- gelsepunkterna kunde t. ex. läsas upp, och kan ble\ tillfrågad, huruvida kan kade lärt ock tänkt så och så. H an kunde kanske börja: »Vad jag verkligen sade, var» — »Det jag menade med detta, var» — då ett dussin röster ropade: »Säg ja eller nej». De tilläto honom icke att säga någonting annat än ja eller nej — knappast ens detta. Och då kan teg i stället för att svara, ropade de: »Han kar ingenting att svara». Till slut höjde kan sin röst och lyckades säga: »Jag tiger, emedan jag icke kan göra mig körd. Jag överlämnar min sak åt Gud». Kejsaren kade själv icke varit närvarande denna dag, men Chlum gick till honom ock omtalade vad som hänt. H an lovade, att nästa gång Huss skulle höras, skulle han själv presidera ock upprätthålla ordningen. H an gjorde även detta, ock Huss tilläts att åtminstone uttala några av sina svar utan a tt bli avbruten. Men kela andan i radsförsamlingen vai ytterligt fientlig. Det stora flertalet av medlem- marne voro sam tidigt hans domare och hans bittra fiender. Det så kallade förhöret föreföll att vara en strid mellan hela rådsförsamlingen ock en ensam man, som stod i kedjor inför dem. Det enda försvar han ägde, bestod i hans fläckfria liv och hans förtrös- tan på Gud. Hans hållning var värdig, och han vå- gade till och med i denna bullersamma församlingsäga. »Jag hade trott, att i denna rådsförsamling skulle ha funnits m era'vördnadsfullhet, fromhet och god ordning». Huss anklagades för att ha förnekat läran om transsuhstantiationen, något, som han aldrig hade gjort. Men rådsförsamlingen, som icke ville höi a pa hans protester, försökte locka honom i fällan med inkrånglade teologiska frågor, till dess en av de engelska deputerade avbröt dem: »Vad tjänar det till att tala om allt detta, som icke hör hit? Man- nen har alldeles riktiga asikter om både sakramenten och altartjänsten». Slutet blev, att Huss uppmanades att underkasta sig rådsförsamlingens beslut utan några villkor, och kejsaren sade honom, att han varken kunde eller ville beskydda honom från följderna av hans envishet, om han icke gick in på detta. Följande dag, den 8 juni, förhördes han på nytt för sista gången. H an var nu mycket sjuk av frossa, som han fått till följd av den långa fångenskapen. Han hade hela natten legat vaken i vad vi skulle kalla neuralgi, men vilken sjukdom den tidens män- niskor icke visste något namn på. Men hans ande- kraft var obruten. M itt i den storm, som rasade om- kring honom, stod han lugn och oförskräckt, utan minsta skym t av trots eller högmod och likväl »orubblig som klippan». Det fanns ingenting, som lian kunde taga tillbaka. N ågra av de ankla- gelsepunkter, som anfördes emot honom, var det omöjligt att återtaga, emedan han aldrig sagt det, som lades honom till last. A ndra åter, som verkligen voro sanna, skulle han villigt återtaga, så fort det kunde bevisas, att de icke överensstämde med den he-liga Skrift, men icke förr. När den långa, trött- samma dagen var slut, gick han därifrån som en dömd man. Han måste avsvärja sin tro eller dö. Då han fördes tillbaka till fängelset, så utmattad att han knappt kunde gå, banade en man sig väg genom vakten, tog hans hand i sin och tryckte den varmt. Det var den gode riddaren Chlum. »O, hur gott kändes det icke för mig», skrev Huss efteråt, »att få trycka den gode riddaren Johan av Chlums hand och se, att han icke skämdes för att sträcka ut den åt mig, kättaren i bojor, den olycklige, som var övergiven av alla människor.» Helt visst skulle icke denna »bägare kallt vatten», som givits åt Kristi lidande tjänare, bliva utan sin belöning. När Huss nedskrev dessa ord, väntade han varje ögonblick att föras till bålet. Han hade blivit dömd, han hade vägrat att taga tillbaka någonting, fastän kejsaren själv enträget bett honom därom. Vad annat skulle kunna hända honom? Och likväl lämnades han kvar i fängelset en hel månad till sin egen stora för- våning. Orsaken till detta var, att nästan varje med- lem av rådsförsamlingen hellre ville, att han skulle återtaga sina villoläror än dö. Radsförsamlingen önskade det verkligen. Några — kanske många öns- kade det, emedan hans mod, hans tålamod och hans fromhet hade rört deras hjärtan, andra åter emedan de trodde, och det med rätta, att hans nederlag och vanära, mycket mera än hans död, skulle lända till ära för dem själva. Kejsaren önskade det också, ty oaktat hans förklaring, att han icke kunde beskydda en kättare, så förutsåg han dock, att det skulle blivaledsamheter från mer än ett håll på grund av det lejdebrev han givit Huss. D ärtill

kom, att hans eget samvete anklagade honom. Därför gjordes alla tänk- bara ansträngningar för att driva Huss från den ställ- ning han intagit, och övertala eller skrämma honom att underteckna även den oskyldigaste avsvärjelse- handling. Vi måste komma ihåg, att under allt detta var hans ställning helt olika våra moderna protestanters. En sådan skulle icke ha trott på rådsförsamlingens helig- het och överhöghet, utan betraktat dess bannlysnings- rä tt med förakt, även om han med rätta fruktat dess makt att bränna honom. Huss trodde dock fortfarande, att denna kyrka — fastän vanställd av orätt- färdighet och gudlöshet, var K risti kyrka, och att denna rådsförsamling, som hånade och trampade på honom, och som stötte bort honom och dömde honom till vanära och död, var dess bemyndigade språkrör och . representant. Men han visste, att de sanningar han förkunnat, voro Guds ords sanningar, och därför kun- de han icke förneka dem. Han visste också, att han varken tänkt eller uttalat de villfarelser, som man anklagat honom för, och att det därför skulle vara ett bedrägeri att avsvärja dem. Han var i ordets egentliga betydelse ett vittne för två av protestan- tismens förnämsta sanningar, Guds ords allenarådande auktoritet och den höga plikten att i allt vara »sann mot sanningen». Han förstod icke själv den avgrund, som skilde honom från den enda kyrka haii kände och erkände. Men romerska kyrkan var klo- kare än han. Hon visste, att han icke hörde hennetill, och därför kastade hon ut honom och dödade honom. Detta är icke det enda fall, då hon kände sina motståndare bättre, än de kände henne. Men hur hade han det i sitt eget hjärta och i fångenskapens ensamhet, under det att han orubbligt, fastän med aldrig svikande mildhet, stod emot de anfall, som utifrån gjordes mot hans tro? För det mesta kände han det som varje annan man och kvinna, vilken lärt känna Gud, älskar honom och lever i gemenskap med honom. »Den som sitter under den högstes beskäfm och vilar under den allsmäktiges skugga», han skall bliva beskyddad. Men även de som känna och förtrösta på honom, ha sina svaga ögonblick. Och vem skulle utan fruktan kunnat se framåt mot det öde, som väntade Huss. Man har, då man forskat tillräckligt i martyrernas historia för att kunna spåra deras djupare själsliv, funnit, att de före själva martyrskapet gingo igenom en strid, en kamp — kanske mer än en —• då fruktan och bä- van grep dem och deras mod svek dem. Men alltid efteråt, då själva martyrlidandet kom, voro de be- härskade och lugna. Så gick det även för Huss. I ångestens stunder fann han sin tillflykt, där vi alla kunna finna den — vid foten av Kristi kors. Han hade lidit — han hade sagt: »Nu är min själ be- drövad, bedrövad intill döden.» »O, barmhärtige Herre», så bad den arme fången i fängelset i Kon- stans, »drag oss svaga människor till dig, ty om du icke drager oss, kunna vi icke följa dig. Giv oss av din kraft, så att vi bliva starka, fastän köttet är svagt, och låt din nåd gå med oss och följa oss, tyutan dig kunna vi intet göra — ännu mycket mindre ga döden till mötes för din skull. Giv oss ett modigt hjärta och en uppriktig tro, ett rent hopp och en full- komlig kärlek, sa att vi giva våra liv med glädje och i talamod till ditt namns ära.» Hans hön blev hörd. »Herren är mitt ljus och min hälsning, för vem skulle jag frukta? Herren är mitt livs värn, för vem skulle jag rädas?» Och åter: »Den barmhärtige Guden har varit och är och skall vara med mig ända till slutet, därpå förlitar jag mig.» I sitt avskedsbrev till sin älskade församling i Bet- lehemskyrkan säger han: »Då vi åter mötas i det härliga liv, som väntar oss på andra sidan, skolen I få veta, hur Herren har varit med mig och bistått mig under alla mina prövningar och frestelser, och hur han har uppehållit mig.» Gud skänkte honom seger i allt detta. Hans hjärta hade blivit djupt sårat genom hans gamle vän Ste- phen Paletz’ förräderi, och det var icke lätt att för- låta honom. Men han gjorde det dock och fann en egendomlig utväg att visa det. Bådsförsamlingen tillät honom nämligen, inkonsekvent nog, att få en biktfader, och han erhöll tillåtelse att välja vem han ville. Han valde Stephen Paletz, vilken dock helt naturligt avslog anbudet. Han besökte dock Huss i fängelset. De två männen, den förrådde och förrä- daren, sågo varandra in i ögonen — och vem kan tolka deras känslor därvid. Huss bröt först tystna- den. Han skulle kunnat säga: »Det är din skull, att jag går döden till mötes», men han gjorde det icke. Han sade: »Jag sade några ord i dag inför rådsför-samlingen, som jag menar skulle såra dig. Vill du förlåta mig.» Vid denna oväntade vändning brast Paletz i tårar i stället för att svara, ocb de gräto tillsamman. De samtalade en stund, och Paletz, som var djupt rörd, bönföll honom att taga tillbaka sina ord och rädda sig. Huss vägrade nu som förut, och Paletz gick därifrån gråtande. Det var en stor sorg för Huss, liksom det måste vara för alla samvetsgranna arbetare, a tt tänka på, att han hade arbetat förgäves, och att hans verk skulle gå under. Det är mycket tvivelaktigt, huruvida han någonsin yttrade de ord, som tillskrivits honom, och som utgöra en ordlek med hans namn, vilket på böhmiska betyder gås. »Ni steka nu en gås, men efter mig kommer en svan, som skall släcka ut er eld.» Men han fick tröst på ett

sätt, som han icke väntat sig. E n natt i fängelset drömde han om sin lilla Betlehemskyrka. H an hade låtit måla några tavlor ur K risti liv på väggarna för de fattigas skull, som icke kunde läsa. Och nu drömde han, att rådsförsamlingen av’ elakhet hade sänt ut människor, som skulle förstöra och måla över dessa tavlor. Fol- ket stod och såg på dem under gråt och klagan. Han också var sorgsen i sitt hjärta. Men dagen därpå gick han å nyo till kapellet och såg där målare, som voro sysselsatta med att måla ännu många flera och ännu mycket vackrare tavlor. H an tillägger: »Och jag blev mycket glad och lycklig, då jag fick se detta.» Och målarne, omgivna av allt folket, sade: »Låt biskoparne och prästerna nu komma och förstöra dessa tavlor för oss.» Och då jag därpå vaknade,log jag av glädje. Han förklarade efteråt denna dröm sålunda: »Jag är ingen profet, och likväl har jag det fasta hoppet, att den bild av Kristus, som jag i Betlehemskyrkan inristat i mina åhörares hjär- tan, icke skall utplånas, irtan när jag icke längre finnes till, så skall den bliva ännu bättre inristad där, och att detta skall göras av vida kraftfullare ordets förkunnare till folkets stora glädje. Och även jag skall på uppståndelsens morgon fröjda mig där- över. » Den 5 juli, den sista hela dag som Huss tillbragte på jorden, blev hän förd upp ur sin fängelsehåla till klostrets matsal för att träffa en deputation av bis- kopar, som önskade tala med honom. De kommo för att göra ännu en sista ansträngning att förmå honom avsvärja sin tro. Han tog emot dem med sitt vanliga lugn — men detta lugn rubbades, då han bland dem fick se sina kära vänner Chlum och Duba. Kejsaren själv hade bett dem gå till Huss, i den tanke att de skulle kunna förmå honom till att taga sina ord till- baka. De sågo varandra djupt in i ögonen, och Chlum sade till honom: »Käre mästare, jag är ingen lärd man, och jag kan icke hjälpa dig med m itt råd. Jag- vet icke, om du är skyldig till det som lagts dig till last, men om du begått något misstag, så blygs icke över att erkänna det. Men om du icke gjort det, så övergiv icke sanningens väg, icke ens av fruktan för döden.» Huss försökte att svara honom, men vännens röst och blick voro för mycket för honom, och han brast i gråt. H an kunde endast snyfta: »Ädle man, minJ 44 älskade vän.» Men han återfick strax därpå fatt- ningen ock svarade detsamma, som kan alltid svarat både sina vänner ock biskoparne, samt fördes därefter tillbaka till fängelset. Tidigt följande morgon — den 6 juli, en dag, som ännu är en dyrbar minnesdag i många länder, som Huss icke kände till — kallades han för sista gången inför den stora rådsförsamlingen, som för detta ända- mål sammanträdde i domkyrkan i Konstans. I denna kyrka visas ännu på golvet en vit fläck, vilken enligt sägnen alltid kar förblivit torr ock vit, ända sedan Huss stod där för nära fem hundra år sedan. Det var en lysande ock ståtlig församling. K ej- saren satt på sin höga stol, omgiven av kejsardömets furstar, kardinaler, biskopar, abboter, teologie dok- torer — deputerade från alla länder i Europa, utsända till denna rådsförsamling. Alla, så väl kyrkliga som världsliga makter, tycktes samlade för att krossa ock förgöra denne ensamme man, som, då de sade till honom: »Gör detta», vågade svara: »Jag vill icke.» E n liten stund, medan de sjöngo mässan, fick han stå utanför dörren. Därpå öppnades dörrarna, och han leddes in i kedjor, åtföljd av sina fångvaktare. Sedan biskopen av Lodi hållit en predikan, upplästes de anklagelsepunkter, som förelågo emot honom, och enligt vilka han blivit dömd. H an bad om tillåtelse att få bemöta dem, men detta vägrades. Icke desto mindre lyckades det honom att kasta in ett ord av förklaring eller protest då och då. E tt av dessa ord hade en verkan, som nådde längre, än någon kunde ana. Han anklagades för att ha föraktat den påvligabannlysningen. »Jag föraktade den icke», sade lian, »jag skickade mina ombud till Rom, där de blevo illa behandlade och kastade i fängelse. Det var därför jag av egen fri vilja beslöt att infinna mig inför denna rådsförsamling med lejdebrev från hans maje- stät kejsaren, som här är närvarande, och under hans beskydd.» I det han sade detta, såg han fast på Sigis- mund, och denne rodnade häftigt inför hans blick. Det säges, att det var denna rodnad, som räddade Mar- tin Luthers liv. »Jag skulle icke vilja tvingas att rodna inför rådsförsamlingen liksom Sigismund», sade Karl den femte i AVorms. Därpå följde uppläsandet av dödsdomen, vilket Huss besvarade med en varm bön, att Gud ville för- låta hans domare. E tt högtidligt skådespel följde på detta. På en schavott lågo färdiga för fången att ikläda sig alla tillbehören till en katolsk prästs ämbetsdräkt. Huss skulle stiga upp på denna scha- vott och ikläda sig allt detta. Då han nu stod där inför hela denna stora församling, iförd denna dräkt — en lång ståtlig man, helt och hållet i vitt med den heliga kalken i sin högra hand • — uppmanades han ännu en gång att avsvärja sin villfarelse och mottaga den nåd, som erbjöds honom. Han svarade med en röst, som först var låg och bruten, men som vann i styrka, allt eftersom han fortsatte: »Jag står här i Guds närvaro, och utan att förneka honom och mitt eget samvete kan jag icke taga tillbaka någonting. Om jag gjorde det, hur skulle jag då någonsin kunna lyfta

upp mitt ansikte till Gud? Eller hur. skulle jag kunna skåda in i de- Protestantismens historia. ^ras ansikten, som jag har undervisat i hans ord, och för vilka jag har förkunnat det?» Nu följde den gripande ceremonien, då en präst de- graderades. Insignierna på hans heliga ämbete togos ifrån honom, den ena efter den andra, var och en med ett domsord och en förbannelse. Det sista de togo från honom, var kalken, då dessa ord uttalades: »Förbannade Judas, vi ha tagit från dig denna kalk med den levande Gudens blod, vilket du har förrått.» »Och likväl skall jag genom hans nåd denna dag dricka det tillsamman med honom i hans rike», sva- rade martyren. Därpå utplånades tonsuren, därigenom att hans hår klipptes i form av ett kors, och en avskyvärd pappers- krona, på vilken var målad bilder av djävlar, sattes på hans huvud. »För min Herre Jesu Kristi skull, som för att frälsa mig bar en törnekrona, bär jag med glädje denna vanärans krona,.» Till sist uttalades de ord, som för alltid skilde Johan Huss från den institution, som kallade sig Kristi kyrka: »Och nu har kyrkan intet mer att göra med dig. Yi överlämna din kropp till den världsliga mak- ten och din själ åt djävulen.» Då vände sig kejsaren, som föreställde den världsliga makten, till kejsar- dömets stormarskalk, kurfursten Palatine, och sade: »Gå och tag honom.» Därifrån leddes han nu till den plats, där han skulle dö. I det han gick ut från domkyrkan, såg han framför biskopens palats det bål, på vilket hans skrifter upp- brändes. Han smålog vid denna syn, ty han vissteväl, att de aldrig kunde bränna bort hans ord ur män- niskornas hjärtan. A vrättningsplatsen var belägen på en äng utanför stadsporten. Om I nu besöken denna plats, skolen I få se den inhägnad och utm ärkt med en stor av mur- gröna och andra blommor övervuxen minnessten, som bär hans namn och namnet på den trofaste vän, som, led martyrdöden efter honom. Men denna dag hade ett mycket stort område inhägnats för att kunna hålla på avstånd allt det folk från staden, som i stora skaror samlats dit. Då Huss trädde inom inhägnaden, knäföll han och bad: »Herre Jesus, hjälp mig att bära denna död i van- ära och smärta, som jag villigt går till mötes för ditt namns och ditt ords skull, och förlåt mina fiender denna deras synd.» N är bödelsdrängarne ledde honom runt inhägna- dens kanter, att allt folket skulle bliva i tillfälle att få se honom, varseblev han sina fångvaktare och bland dem även den trogne Robert. Han bad bödels- drängarne om tillåtelse att tala till dessa människor, och de tilläto honom det. Han sade då: »Kära brö- der, jag tackar eder för all den vänlighet I haven vi- sat mig. I haven icke varit mina fångvaktare utan mina bröder. Veten alltså, att det är min fasta tro, att ännu i dag skall jag fröjdas i himlen tillsamman med min älskade Frälsare, för vilkens namn jag nu går att lida döden.» Under de långa, förskräckliga förberedelserna stod han lugn och oberörd och bad till Gud. Till slut var bödeln färdig och närmade sin fackla till risknip-1 18 porna. Då inträffade ett avbrott. Två mäktiga furs- tar, som skickats ut a,v kejsaren, kommo i största liast ridande för att ännu en gång försöka, om icke nu till slut, med döden för ögonen, deras offer vore villigi att avsvärja sin tro ock rädda sig. Med fack- lan i handen väntade bödeln, medan de överläde med Huss. Men han svarade dem med frimodighet och glädje: »Jag tager Gud till vittne, att jag icke kar förkunnat någonting, som varit emot hans ord. Och de sanningar jag har förkunnat i enlighet med Guds ord, vid dem vill jag hålla fast och besegla dem med m itt blod.» Furstarne vredo sina händer i förtvivlan och redo sin väg. Em ellertid vakade kärleksfulla ögon över honom ända till slutet. Chlums sekreterare Maldonowitz var där, och han har omtalat denna historia för oss. Då flammorna omgåvo honom, bad m artyren: »Jesus Kristus, Guds Son, hav barm härtighet med mig.» Två gånger sade han detta, och han började för tred- je gången: »Jesus K ris tu s -------------», men han hade icke hunnit mer än säga det namn han älskade, då lågorna och röken kvävde hans röst. Ä nnu en liten stund fortsatte hans läppar att röra sig som i tyst bön. D ärpå böjde han ned huvudet och gav upp anden. Om honom tror jag, att vi kunna säga, som Bu- nyan säger om en av sina hjältar: »att basunerna ljödo för att välkomna honom på andra sidan». KAP. 7. En berättelse om nederlag. (Fortsättning på Bökmens historia.) P a r sista berättelse slutade med skildringen av ett ädelt liv. D etta slut utgjorde början till mycket, som ännu i dag icke är avslutat. Men innan vi återvända till det land, som Huss älskade, och för vilket han arbetade och dog, måste vi ännu en gång kasta en blick på den brottsliga rådsförsamlingen. E tt år senare ökade den listan på sina orättfärdiga handlingar med det moraliska mordet på Huss’ vän och lärjunge, Hieronymus av Prag, vilken genom sina ansträngningar a tt’ frälsa honom hade ådragit sig samma dom. Hieronymus fick genomgå en lång och ytterst grym fängelsetid, till dess slutligen hans tro och hans mod gåvo vika för lidandet och han sam- tyckte till att förneka Huss’ åsikter och erkänna rätt- visan av den dom, som drabbat hans vän. Detta sista kostade honom dock mest, ty han älskade Huss som sin egen själ. Han ångrade sig snart och åter- tog sin förnekelse. Då måste

han dö. Då bödeln bak-om hans rygg skulle sätta eld på risknipporna, sade han till honom: »Grör det så, att jag kan se det. Om jag varit rädd för att dö, hade jag icke kommit hit.» Historien har lagt på hans läppar ett ord, som vi sna- rare skulle vara höjda för att tro hade uttalats av hans osjälviska vän och lärare Johan Huss. Då han såg en fattig torpare bära en risknippa till bålet, sä- ges han ha utropat: »O heliga enfald, den som bedra- ger dig, är tre gånger mera brottslig.» Men rådsförsamlingen hade annat att göra än att uttala domar över kättare och undertrycka kätte- rier. Den hade sammankallats för att göra slut på schismen inom påvedömet och rätta missbruken inom kyrkan. A lla hederliga människor över hela Europa erkände och sörjde över dessa missbruk. Men innan den företog sig att reformera kyrkan, borde rådsför- samlingen ha reform erat sig. själv, och det var den varken villig eller beredd att göra. Manga av dess medlemmar tillhörde de sämsta män, som funnos i kyrkan, och gåvo utomstående det allra sämsta exem- pel. Vad dessa män mest av allt fruktade och av- skydde, var kravet att få reformer. Eör att överrösta detta krav ropade de därför i stället: »Vi vilja först välja en påve. Utan en påve är kyrkan som en kropp utan huvud. Den kan ingenting göra. V i vilja ha en påve — en laglig påve — som alla skola lyda. Och han får sedan reformera kyrkan.» Men de ärligaste av medlemmarne fruktade, och det icke utan skäl, att sedan den nye påven en gång väl satt sin fot på påvestolen, skulle det icke längre bli tal om reformer. De svarade fördenskull modigt:»Nej, låt oas först reformera kyrkan ock sedan välja en påve, en god man, som vill lova att utföra dessa reformer, och som håller sitt löfte.» Det var de ädlaste männen i rådsförsamlingen, som uttalade denna åsikt, men de voro olyckligtvis i mi- noriteten. E n av de förnämsta bland dem var engels- mannen Robert Hallam, biskop av Salisbury. Hans outtröttliga ansträngningar för att reformera moralen inom kyrkan äro värda allt beröm. Men icke fullt två månader efter Huss' död dog lian helt plötsligt. Det har blivit sagt, att det sorgespel, till vilket han då var vittne, påskyndade hans egen bortgång. Men vi veta icke, om detta är sant. E n annan ivrig anhängare till reformförslagen var Jean Gerson, kanslern av Sorbonne, den man, om vil- ken Huss hade sagt, att om han fick leva, skulle han svara på hans anklagelser, i annat fall skulle Gud i hans ställe göra det på domens dag. Gersons hjärta var öppet för Guds och rättfärdighetens sak, fastän han — vilket ju kan hända en soldat under stridens larm och rök — hade tagit miste på vän och fiende. Han upphörde aldrig att yrka på reformer, men råds- församlingen ville icke höra talas därom. De vände sig mot honom — honom, ortodoxiens kämpe, och an- klagade honom för kätteri. De kunde dock oicke vid- hålla denna beskyllning — de menade icke att direkt skada honom, endast att förolämpa honom —- men detta gjorde de i grund. D ärtill kom, att samma år som Huss dog inträffade slaget vid Agincourt, ett slag, i vilket England segrade över Frankrike. Gerson, som var en varm fosterlandsvän, kände bittert sittlands förödmjukelse. Han förlorade dessutom själv allt vad han ägde i sammanhang därmed — sitt kans- lersämbete och sitt hem i Paris. Det såg ut, som om kyrkan och världen hade slagit sig tillsam m an för att krossa honom. Han nekade att taga emot fres- tande anbud om en tillflyktsort och ett nytt ämbete hos några av rådsförsamlingens furstar, som värde- rade och beundrade honom. Sedan han avskedat alla sina tjänare, lämnade han Konstans ensam och till fots, förklädd till pilgrim. Han hade all- tid ansett sig vara en pilgrim och en främ ling på jorden och tagit sig tillnam net »Gerson» från det hebreiska »Gershom», som betyder: »En främ - ling här.» Ensam och fattig återvände han till Erankrike. H an reste till Lyon, där hans broder var föreståndare för cistercienserklostret, och till- bragte sina sista dagar hos honom i lugn och tillbaka- dragenhet. Hans nöje och sysselsättning bestod i att lära små fattiga stadsbarn att känna och älska sin Frälsare. N ågra ord, som han vid olika tillfällen y tt- rade, ha kommit oss att tro, att han ångrade, vad han gjort för att skada Huss. Så sade han en gång: »Om Johan Huss hade haft en ordentlig försvarsadvokat, skulle han aldrig ha blivit dömd.» Ännu mer be- tecknande är ett annat yttrande: »Den man, som dö- mes till döden, för att han försvarar sanning och rä tt- visa, är i Guds åsyn värd att kallas m artyr, vilken än människornas dom om honom är.» Det var ett kär- lekens arbete att undervisa de små barnen, men han bad dem ock till gengäld att göra något för honom. De skulle innesluta honom i sina böner och säga: »OHerre, hav barmhärtighet med din fattige tjänare Gerson.» Och i sanning, Gud hade medlidande med sin fattige tjänare — som han har med alla sina tjä- nare, vilka misstag de än ha begått. Hans grav i Lyon bär inskriften: »Ångra dig och tro evangelium», och därunder star hans älsklingsord: »Sursum corda» — eller »Lyft upp edra hjärtan». Till svar på denna röst, som talar till oss genom århundradena, säga vi med glädje: »Vi upplyfta våra hjärtan till Herren» med tacksamhet för alla hans tjänare, som ha lämnat detta liv i tro och gudsfruktan och nu funnit vila nära honom i hemmet där ovan. Vårt

hopp är också, att Johan Huss och Johan Gerson ha fått återse varandra, där. Vi gå tilbaka till Böhmen. Där framkallade under- rättelsen om Huss’ död ett allmänt klagorop, och icke blott detta utan även ett rop av vrede och förtrytelse, som gav eko över hela landet. Män och kvinnor av alla samhällsklasser enades om att älska och vörda hans minne och avsky hans mördare. Och det fanns många bland de stridslystna herrarne och de tappra borgarne och bönderna, som brunno av begär att häm- nas hans död. Dessa känslor blevo snart ännu star- kare och djupare, när förföljelsen fortsatte. Ty råds- församlingen företog sig nu att fördöma Huss’ skrif- ter och lärdomar och att förfölja och bestraffa alla, som läste och slöto sig till dessa. Den nye påven, Martin den femte, bekräftade rådsförsamlingens på- bud, och Wenceslaus, Böhmens svage och elake ko- nung, lät påve och rådsförsamling göra, som de ville. Nu började åter martyrdomarna, och vi skola berättanin en av dessa, emedan den är bade rörande och sa- golik. Borgmästaren i Leitnicvits var en av protestanter- nas bittraste förföljare. Han dömde en hel skara hussiter (så kallades de nu) att dränkas i floden, ett dödssätt, som dock säkerligen var mindre grymt än att brännas. Bland dessa var en ung man, som var förlovad med hans egen dotter, klickan hade under tårar bönfallit sin fader att skona honom, men denne nekade. Då beslöt hon att tiga och torkade sina tårar, ty hon kom att tänka på någonting, som hon kunde göra. Då kättarne, bundna till händer och fötter, kas- tades i floden, passade hon på att smyga sig genom den linje av soldater, som bevakade stranden, och simmade ut till sin vän. Med en skarp kniv, som hon dolt i sin klänning, skar hon av hans band. Men detta var allt, vad hon kunde göra, ty nästa morgon fann man de båda älskandes lik tillsamman uppflutna på stranden. Även andra martyrer fingo lida för sin tro. Men folket i Böhmen — på samma sätt som holländarne, endast litet förr — började säga till varandra: »Detta får icke fortsätta längre». De togo.till vap- nen, och en man reste sig för att leda dem. Det var den ryktbare John Ziska, »den förskräcklige blinde mannen». Han hade redan förlorat det ena ögat, och under kriget förlorade han även det andra samt blev alldeles blind. Men han fortsatte att leda krigshären med okuvligt mod och fulländad skicklighet. Det var underbara vapenbragder, som han utförde. Krigshjälten Ziska utförde dock även andra stor-verk. Rättigheten för lekmän att få mottaga kalken i nattvarden hade införts eller snarare återinförts bland Huss’ anhängare under hans fängelsetid. Han hade icke själv varit med om att införa denna reform. Men han gillade, den i ett brev, som han skrev till sin församling, i vilket han sade, att det var en uråldrig sed och fullt i enlighet med Skriftens bud. Kalken blev därför snart hans anhängares 'kännetecken och symbol. Ziska hade en kalk på sitt standar, och en ofantlig kalk prydde tornet i Tein-kyrkan, hussiter- nas förnäm sta kyrka i Prag. Den reformerta kyrkan i Böhmen har den fortfarande i sitt sigill och till sin sinnebild. Över mer än ett slagfält under denna vilda, under- liga tid såg man fanan med kalken veckla ut sig i trium f, och den ryktbara sången om Ziska och hans kalk ljöd från segrarnes läppar. Tre korståg företogos mot hussiterna, och tre gånger gjorde de tappra böhmarnc — ty tappra voro de — ett häftigt motstånd mot inkräktarne och drevo dem tillbaka över sitt lands gränser. De ut- krävde till och med hämnd och inkräktade i sin ord- ning på Tysklands område. Men vad vi fram för allt söka och önska finna mitt i denna strid och under dessa blodbad, är vittnesbörd om den tro, den kärlek och hängivenhet för Kristus, i vilken Huss levde, och för vilken han dog. Bland hussiterna uppstod snart två partier —- det parti, som önskade att hålla fast vid det gamla så mycket som möjligt, och det, som önskade gå vidare i sina refor- mer. De kallades calixtiner och taboriter — - calixti-ner efter »calix», som betyder kalk — emedan utde- landet av kalken i nattvarden åt även andra än präs- terna var den reform de strävade efter. De önskade också, att Guds ords auktoritet skulle helt och fullt erkännas, och att de skulle erhalla rättighet att fritt predika detta ord. Om allt detta beviljades dem, hade de ingen lust att skilja sig från den katolska kyrkan. Taboriterna däremot gingo mycket längre. De tyckas ha gått lika langt som vi protestanter i senare tider. De hade fått sitt namn efter en kulle, som kallades berget Tabor, beläget m itt i den pro- vins, där Huss brukade predika, och där folket voro varm t hängivna hans läror. Berget Tabor blev den mötesplats, dit stora människoskaror samlades, och där stora möten — väckelsemöten skulle vi nu kalla ,jerQ — plägade hållas. Så väl själva berget som trakten däromkring uppfylldes av människor, och många tyckas ha bosatt sig där och stannat kvar för beständigt. V i kunna icke tvivla pa att det var ska- deplatsen för en verklig väckelse, fastän där som på så många andra ställen under liknande förhållanden det även fanns element av fanatism och svärmeri. T detta förföljda folks hjärtan uppsteg ett hopp — en tanke — som ofta i kyrkans historia blivit henne tillsänd just under sådana tider av särskilda svårig- heter och prövningar. De hoppades på K risti snara ankomst. De trodde,

att den var mycket nära — kan- ske omedelbart förestående. Vilken dag, vilken timme som helst trodde-de, att him larna skulle öppna sig och de få se honom, som deras själar älskade och längtade efter.Men himlen öppnade sig icke, som vi veta. Den har ännu icke gjort det. Nära fem hundra år ha för- flutit, sedan dessa trogna böhmare väntade honom, längtade efter honom och dogo i tro »utan att ha fått se löftet uppfyllt». Och vi A T aka och bida ännu och ropa ofta till honom: »Herre, se den värld, som du älskar, är sjuk — vill du icke snart komma och frälsa den?» Och ännu dröjer han — icke två dagar utan nära två tusen år. Och likväl ha de icke gått miste om någonting, som dogo, och som ännu dö i tro och i väntan på honom. För var och en av dem är döden blott en budbärare från Mästaren, en budbärare, sänd för att häm ta den längtande hem. Samma förbere- delse räcker för båda, och det älskande hjärtat blir tillfredsställt på båda sätten. Ja, och när han finner tiden vara inne, skall hela hans kyrka också bli till- fredsställd och hinna fram till sitt mål. Vi ha fått en egendomlig och intressant berättelse oss meddelad om dessa taboriter genom en person, som stod alldeles utanför deras inre liv. De fingo en gång- m ottaga besök av en kardinal, den lärde, bildade och älskvärde Eneas Sylvius Piccolomini, som sedermera blev påven Pius den andre. Kardinalen, som reste för- sitt nöjes skull, kom händelsevis i närheten av berget Tabor och var nyfiken att se, hurudana de böhmiska hussiterna voro. Därför besökte han dem och blev mottagen icke allenast med den största artighet, utan med hjärtlig och varm gästfrihet. De bjödo honom att vistas i deras hem utan betalning — och han berömde oförbehållsamt och uppriktigt deras liv och seder. Han sade om dem: »Dessa bönder i sinagrova kläder hava ädlingars och furstars artiga vä- sen och sätt att uppträda». Allt eftersom tiden gick, uppstodo inånga tvister och stridigheter mellan taboriterna och calixtinerna. Den katolska kyrkan försökte att draga calixtinerna över till sig genom att göra en del medgivanden, och hon lyckades även till en viss grad. Hon övertalade dem att göra gemensam sak med henne uti att förfölja taboriterna. Och likväl umgingos alla de som verk- ligen älskade Kristus, hela tiden med varandra, vil- ketdera parti de än tillhörde. De började till och med att bilda föreningar och kalla varandra »brö- der». Dessa »bröder» tillhörde visserligen för det mesta taboriternas grupp, men utan tvivel voro som- liga av dem, även calixtiner. En av ärkebiskoparne i Prag vid namn Bockyzana var deras vän, ehuru vi frukta icke med ett helt hjärta. Men han hade en brorson vid namn Gregory, en allvarlig, gudfruktig man, som var likasom en son för honom. En gång upp- kom i Prag en förföljelse mot »bröderna», emedan de falskeligen anklagades för förräderi mot konungen. Gregory, som händelsevis befann sig i staden, bevis- tade ett bönemöte, då poliskonstaplar plötsligt bröto sig in och togo alla de närvarande till fånga. I fängelset underkastades de tortyr för att fa dem att bekänna sig skyldiga till politiska stämplingar, nå- got som dock var alldeles falskt. Gregory blev tor- terad så grymt, att han förlorade medvetandet. Under tiden underrättades ärkebiskopen, som varit i okunnighet om hela tilldragelsen, om brorsonens fara. Djupt bedrövad begav han sig i största hasttill fängelset, där lian fick se sin unge släkting lig- gande, som lian trodde, död. Han klagade ock sörjde bittert och ropade i sin smärta: »Give Gud, att jag vore hos dig, min Gregory.» Men Gregory var icke död, utan hade mera att ut- föra i denna världen. Han tillfrisknade och återtog sin ställning som en av »brödernas» ledare. Genom sin farbror skaffade han dem slottet Lititz med dess omgivande jordområde. Till denna ensliga plats, som var sa mycket säkrare, just emedan den var så enslig, samlades nu stora skaror av sådana, som sökte efter att tillbedja Gud i enkelhet och renhet. H är funno de skydd mot förföljelserna, broderligt deltagande och umgänge samt rika tillfällen att bedja och läsa Guds ord. De började snart säga till varandra: »Vi tillhöra icke längre den katolska kyrkan, men någon organi- sation, något kyrkosamfund borde vi tillhöra. Vi borde också ha ett fast prästerskap och präster, som äro ordentligt vigda till att förkunna Guds ord och utdela sakramentet. Vi vilja också ha biskopar, älds- te och diakoner, som de första kristna hade.» Men hur skulle de kunna sätta i verket allt detta? »Ari måste få», sade de, »någon, som själv är en ordinerad biskop, att inviga två eller tre av våra bröder, som sedan i sin ordning kunna bliva våra biskopar och in- viga våra präster.» E fter mycken överläggning- valde de ut nio av sina mest framstående och helgade medlemmar. Därpå togo de tolv pappersremsor och skrevo på tre av dem ordet: »est». De övriga rem- sorna voro tomma. De lade dessutom dit tre extrapappersremsor, emedan de sade: »Om Gud icke önskar, att denna sak skall vinna framgång, så kan han leda det så, att de tre lapparna med ordet »est» icke falla ut.» De gåvo påsen med pappersremsorna till en liten gosse, som icke visste, vad meningen var med det hela, och sade till honom, att han skulle giva en pappersremsa åt var och en av de nio männen. Alla de tre pappersremsorna med ordet »est» blevo

av gossen upptagna och utlämnade, och det var förträff- liga män, vilka voro väl ägnade att fylla sin maktpåliggande rrppgift, som fått dem. De blevo verkligen invigda till biskopar, som det vill synas av två val- densiska biskopar, vilka tillhörde en valdensisk ko- loni i Mähren. Detta var den egentliga början till brödraförsamlingen i Bökmen och Mähren, som har uträttat så mycket gott och tjänat Guds rikes sak så hängivet och trofast och med en sådan varm kärlek. Mitt under bullret och förvirringen i denna onda tid föddes den ren och full av frid liksom en duva, som höjer sig mot himlen över avskrädeshögen, med »vingarna betäckta av silver och fjädrarna glänsande av guld.» Under återstoden av det femtonde århundradet och en del av det sextonde fick brödraförsamlingen ut- härda mycken förföljelse. En händelse, som tilldrog sig under denna tid, skulle jag vilja omtala. Brö- derna hade en biskop vid namn John Augusta, en man med stora chefsegenskaper, rikt begåvad, out- tröttligt energisk och med alla möjliga andra för- träffliga egenskaper, fastän han icke heller var all- deles utan vad fransmännen kalla »skuggsidorna aveu ädel karaktär». Kejsar Ferdinand den förste, med vilken vi redan gjort bekantskap som Karl den fem- tes broder och efterträdare, var också konung av Böh- men. Han var en trångbröstad, ensidig man, som för- följde protestanterna, och hans hat till de böhmiska protestanterna ökades, emedan han misstänkte dem för att konspirera mot honom, då han trodde, att de önskade i hans ställe uppsätta på tronen Johan Fred- rik den högsinte. Biskop Augusta var i synnerhet föremål för hans vrede, men det var icke lätt för ho- nom att få denne i sitt våld, ty hans tillgivna för- samling skyddade honom på allt sätt. Till slut blevo likväl så väl biskopen och hans diakon Bilek arreste- rade till följd av en sammansvärjning, som satts i gång med djävulsk grymhet av en man vid namn Schö- neich. De fördes till det »Vita tornet» i Prag, där de båda fingo undergå tortyr och behandlades med den förfärligaste grymhet. De lidanden biskopen fick genomgå, kunna knappast skildras. Han uthärdade dem med verkligt hjältemod, vägrade ihärdigt att för- neka sin tro och att bekänna sig skyldig till ett för- räderi, som han icke begått. Icke heller kunde han för- mås att säga ett ord, som kunde bringa bröderna i fara. Då han blev tillfrågad, vad dessa togo sig till, svarade han: De söka skydd, varhelst de kunna, medan de av hela sitt hjärta bedja till sin Gud». Även Bilek upp- förde sig trofast och ädelt. Två gånger blevo de grymt torterade, men deras mod och ståndaktighet övergåvo dem icke. Det ståtliga gamla slottet Piirglitz, omkring 4 mil väster om Prag, är byggt på toppen av ett högt Protevtaniismens historia. 11berg, runt omkring vilket ligga mindre höjder, be- täckta av tät skog. Till denna fängelseliknande fäst- ning fördes de båda utmattade fångarne, så försva- gade som de voro och lidande av förfärliga, ej för- bundna sår. De fördes i skilda vagnar, så att de icke ens hade den trösten att kunna utbyta ord och blickar. Vid ankomsten till slottet kastades de också i var sin fängelsehåla. Fastän fönsterna i dessa käl- larhålor från början voro mycket små, hade de dock blivit omsorgsfullt tilltäppta, så att allt ljus, som in- trängde i rummet, kom genom en öppning, som var fyra tum i fyrkant. I dessa fängelsehålor fingo de leva under flera år. De fingo aldrig se varandra och icke heller någon främling. De enda människor, som besökte döm, voro fångvaktaren och hans biträden. Biskopen satt fången i sexton år och Bilek i tretton år — lyckligtvis dock icke hela tiden i samma för- skräckliga hålor. En ständig gäst på slottet Purglitz var ärkehertig Ferdinand, kejsarens son, som kom dit för att jaga i den omgivande skogen. Några år förut hade den unge fursten under ett besök i Augsburg på en bal- kong sett den vackra Philippine Welser, dotter till en av de ryktbara, stormrika köpmännen i denna stad. Han såg henne, och han älskade henne med en he- derlig, trofast och ridderlig kärlek. Kejsaren stor- made, och hovmännen vredo sina händer i förfäran över mesalliansen. Icke desto mindre, efter många sorger och svårigheter blevo kejsarens son och köp- mannens dotter gifta och levde tillsamman lyckliga och nöjda. Arkehertiginnan Philippine har efterläm-nat ett älskligt minne, som ännu lever kvar i folkets medvetande. Det var en lycklig stund för fångarne i Purglitz, då ärkehertigen förde henne med sig dit. Berättelsen om biskopen och hans följeslagare upp- väckte i hennes medlidsamma hjärta ett innerligt del- tagande, blandat med vördnad. Hon visade dem all den medkänsla hon kunde, och hon gjorde även både då och senare allvarliga ansträngningar att för- skaffa dem friheten. Men tiden var ännu icke inne för att detta skulle ske. Då påsken närmade sig __ påsken år 1561 — begav hon sig själv till biskopens fängelsehåla och frågade honom, vad han mest öns- kade få till påskgåva, och om det var möjligt, skulle hon skaffa honom det. Biskopen svarade, att han innerligt önskade, att han och Bilek skulle få tillåtelse att tillbringa påsk- högtiden tillsamman i frihet. Han påminde henne, att den romerske ståthållaren sedan gammalt bru- kade giva en fånge friheten vid påskhögtiden] Hon lovade, att sa skulle ske, och därefter gick hon till Bi- lek

med samma fraga. Han bad om samma gåva som biskopen och med nästan samma ord, vilket mycket förvånade henne, ty hon visste, att de icke hade någon beröring med varandra. Hon reste själv till Prag för att tillbringa påsken tillsamman med sin man, och hon lyckades erhålla hans tillåtelse till den gunst hon begärde. Hennes brev med underrättelse härom kom till guvernören på slottet Purglitz på långfredagen. Då han mottog det, var han händelsevis på besök hos Bilek i dennes fängelsehåla. Han omtalade för ho- nom de goda nyheterna och förde, honom själv ut påborggården, där två stolar redan blivit placerade. H an bad honom sätta sig. »Hur länge är det, sedan ni såg biskopen?» frågade han. »Det är åtta år sedan», svarade Bilek. »Skulle ni känna igen honom, om ni nu fick se ho- nom?» Innan han svarade, såg Bilek upp. Två personen närmade sig — guvernörens hustru och biskopen med sitt vita hår, sin böjda hållning och sina svaga steg. E tt ögonblick därefter voro han och biskopen slutna i varandras armar, medan deras ögon iylldes av lyc- kans tårar. Guvernören och hans hustru deltogo i deras rörelse. H är under den öppna himmeln och i den friska luften, vilken de icke få tt inandas på så lång tid, tillbringade de två sköna tim m ar med var- andra. Men den utlovade friheten började icke förrän på påskdagen. Under denna och de två föl- jande dagarna fingo de fritt gå omkring i slottet, var de ville, och guvernören behandlade dem, som om de varit hans gäster. De vunno allas hjärtan genom den värdighet, den blygsam het och den artighet de visade alla, och då de måste återvända till fängelset, voro de icke de enda, som sörjde däröver. Erån denna tid förmildrades deras fångenskap på många sätt. Men många tröttsam m a år skulle ännu förflyta, innan den hårde kejsaren lät beveka sig av sin sons jpöner och återgav dem friheten. Till sist fingo de den dock, och de slutade sina liv i frihet tillsam m an med de sina.Kejsar Ferdinand den förste efterträddes både så- som kejsare och konung i Böhmen av sin son Maximi- lian den andre, en upplyst och älskvärd furste, under vilkens regering de olika kyrkosamfunden fingo vila. Den senare delen av det sextonde och den förra delen av det sjuttonde århundradet voro den böhmiska pro- testantismens fridfullaste dagar och även det böhmis- ka folkets lyckligaste tid. Brödraförsamlingens kyrka var den talrikaste och verksammaste av de protestantiska kyrkorna i landet. Men det var icke den enda. Den luterska och den reformerta kyrkan hade också många anhängare i Böhmen. Så bildade de tre församlingarna en före- ning eller allians. De skulle icke vara ett, men de skulle förena sig med varandra i tro, hopp och kärlek. På detta sätt kunde de leva tillsamman i fred och utan tvistigheter arbeta på Guds rikes utbredning. Vid denna tid utgjorde de majoriteten och sannolikt en mycket stor majoritet av det böhmiska folket. En gyllene tid tycktes taga sin början, landet till- växte i yttre och inre välstånd, konst och litteratur blomstrade upp, och upplysningen steg framför allt i den bästa och ädlaste riktningen. Den store engelske reformatorn Tyndale berömde sig, då han slutade att översätta bibeln, av att han skulle göra »den pojke, som körde plogen», lärdare i andlig kunskap än de män, vilka på den tiden voro teologie doktorer. Det sades allmänt vid denna tid i Böhmen, att de män, som körde plogen, kunde icke blott läsa bibeln på sitt eget språk utan även på latin, och att de på ett intelligent sätt kunde deltaga i vilken dis-kussion som helst om dess innehåll. Yid denna tid såg det ut — och många tänkte det kanske också — som om Böhmen skulle vara bestäm t att intaga en hög plats hland Europas riken och ha en stor upp- gift sig anvisad. Men så var icke Guds vilja. En förfärlig dom dräffade landet och förstörde så väl dess hopp om fram tida storhet som dess fram gång under denna tid. Och så försvann dess ära för att åldrig mera återvända. Eör några år sedan översvämmade floden Moldau, vid vilkens stränder P rag är byggt, sina bräddar och förorsakade mycken skada. V år vän, den böhmiske pastorn, som vi förut ha nämnt, skrev och talade om det för oss och berättade oss, huru den ståtliga bron i Prag, som är prydd med de härligaste statyer, hade blivit förstörd. Men han tilläde med tydlig tillfreds- ställelse, att den enda av statyerna, som floden bort- fört, var Ignatius Loyolas, »Böhmens gissel». Den gode och vise kejsar M aximilian efterträddes av sin son Rudolf, en drömmare och stjärntydare, som intresserade sig mycket litet för statsgöromål. Han åter efterträddes av Mattias, som dog utan barn och utnämnde till sin arvinge sin kusin Ferdinand. Denne Ferdinand var jesuiternas lydiga verktyg och lärjunge. Böhmarne hade erhållit ett öppet brev, som försäkrade dem om deras frihet så väl i religiöst som politiskt avseende. Det kallades »Majestäts Brief», och de ansågo det nästan som en helig urkund. Men Ferdinand, som stod under jesuiternas fördärvliga in- flytande, började att borttaga den ena efter den andra av dessa fördelar och i synnerhet att upptaga förföl-jelsen mot protestanterna. De uthärdade det till en tid, men Ziskas söner och hussiterna voro tappra män med starka hjärtan och armar. De protesterade, men deras protester hade ingen verkan. Då bildade de ett förbund för upprätthållandet av sin egen

beviljade frihet. Till slut kom det till öppet motstånd. För- bundet skickade sina deputerade att framföra förbundets klagomål inför Ferdinands rådsförsamling i Prag och att begära rättvisa av denna. Denna råds- församling, som var sammansatt av Ferdinands minist- rar och verktyg, kallades regenterna och hade sina sammanträden i ett högt rum i slottet Hradschin, så hette Prags fästning. Hit anlände de deputerade, och här tvingade de den motvillige portvakten att öppna för dem. Hu stodo de ansikte mot ansikte med sina fiender — de hätskaste av dem voro två ädlingar, som hette Martenitz och Slavata. De hade förföljt prote- stanterna grymt, och de deputerade lätb dem höra det. Ädlingarne gåvo skarpa svar, och en häftig ordväx- ling uppstod. Handling följde på ord. Någon nämnde den gamla böhmiska metoden att göra sig av med förhatliga personer på ett hastigt och säkert sätt genom sdefenestration». Det är härlett av det latins- ka ordet »fenestra», fönster. »Till fönstret», »till fönstret», ropade vredgade röster. Oaktat deras för- tvivlade motstånd rycktes Martenitz och Slavata fram till fönstret och kastades ut i djupet nedanför. Deras sekreterare Fabricius kastades ut efter dem för att hålla dem sällskap. Det kunde tyckas, som skulle de blivit dödade i fallet, men så var icke händelsen. Alldeles nedanförfönstret fanns en avskrädeshög, och på denna föllo de utan att skada sig, med undantag av att Slavata i fallet slog huvudet mot väggen. Detta underbara be- skydd tillskrevo katolikerna den heliga jungfruns in- gripande. Protestanterna åter ansågo, att det berodde på djävulens makt. De tre männen flydde från lan- det med tillhjälp av några välvilliga protestanter. Sekreteraren Fabricius blev sedan adlad av kejsaren, som gav honom den passande titeln »von Hohenfall» eller en man, som fallit från ett högt ställe. Utkastandet genom fönstret ägde rum den 23 maj 1618, och denna dag är för alltid känd i historien, emedan det är den dag, då »trettioåriga kriget» bör- jade. Då detta var ett krig mellan katoliker och pro- testanter, tillhör det ju även vårt ämne. Det kan också av en annan anledning räknas dit, emedan det innehöll många romantiska skildringar, vilka i syn- nerhet samlade sig omkring den store protestantiske hjälten Gustav Adolf. Men för tillfället måste vi inskränka oss till att tala om Böhmens historia. Krigets slussar hade nu öppnat sig. Det protestan- tiska Böhmen avkastade Ferdinands och jesuiternas ok och begagnade sig av sin uråldriga rätt att välja sin egen härskare. Det utkorade åt sig en protestantisk konung — - Fredrik, kurfurste av Pfalz. Fredriks moder var dotter till Vilhelm den tyste, och hans gemål var dotter till Jakob den förste och syster till Karl den förste i England. Det är genom hennes efterkommande som engelska kronan så småningom har tillfallit Edvard den sjunde. Mellan Ferdinands och Fredriks härar utkämpadesett stort slag på en plats nära Prag, som kallades »Det vita berget». För böhmarne blev detta slag ett fullständigt nederlag. Det hörde i sanning till en av dessa historiska tilldragelser, om vilka man kan känna sig frestad att fråga, varför den högstes rätt- visa slumrade. Det finnes många sådana frågor, som vi icke kunna få besvarade — åtminstone icke ännu. Men vi veta, att en gång skall svaret komma — den dag, då den högstes domar skola uppenbaras. Böhmen tillhörde nu Ferdinand och jesuiterna. De började sin regering med att döma och avrätta tjugo- sju av konungariket Böhmens mest framstående män. Det var, som om en främmande nation skulle ha erövrat detta land och ögonblickligen dömt till schavotten för intet annat brott än det att ha gjort motstånd mot inkräktarne, hela landets regering och alla dess främsta män inom så väl konst som vetenskap och litteratur. De flesta offren voro gamla män — en av dem var åttiosex år, andra över åttio. De hade alla tjänat sitt land väl, somliga med utmärkelse. Sexton av dessa tjugosju tillhörde brödraförsam- lingen, tio de reformerta och katolska kyrkorna, och en av dem var katolik. Men alla dessa framstående män, utan ett enda undantag, gingo till döden i fast förtröstan och orubblig tro. Under fängelsetiden be- söktes de ständigt av jesuiterna, vilka icke allenast för- sökte med alla tänkbara övertalningsmedel att rubba deras tro, utan även frestade dem att övergiva den med erbjudanden av nåd och barmhärtighet. Icke en enda av dem gav efter så mycket som en hårsmån. Vad som var ännu märkligare var, att den ende katolikenbland dem även avslog jesuiternas anbud och öppet bekände sin enkla tro på frälsningen genom Jesus Kristus. Ingen av brödraförsamlingens präster till- läts att besöka dem, men några luterska präster till- lätos att göra det, och dessa gåvo dem den sista dagen av deras liv den Frälsares lekamen och blod, med vil- ken de så snart skulle förenas. Alla deltogo med glädje i denna måltid med undantag av Dionys Czer- nyn, katoliken, som med tårar i ögonen stod och såg på. De övriga inbjödo honom att vara med, men han tyckte, att han icke hade rättighet därtill. »Jag är nöjd», sade han, »med vad jag har i mitt hjärta». Därmed menade han, att hans Frälsare tagit det i be- sittning. Följande morgon i »Der grosse Ring» i Prag fullbordades blodsoffret. Då den ene efter den andre av de dömda lämnade sina kamrater i lidandet för att bestiga

schavotten, uttalade han några ord av tro och hopp, vilka sedan omsorgsfullt ha förvarats. »Jag vågar nu att dö för Kristus», sade en. »Herre Jesus Kristus, mottag min själ», sade en annan. »Må du, rättfärdighetens sol, giva mig nåd att genom dödens skuggor komma fram till ditt ljus», bad en tredje. Liknande böner uppsände de alla. E tt enda namn var på allas läppar, ett enda hopp i allas hjärtan. Alla dessa utmärkta böhmiska män, som levde för tre hundra år sedan, hade blott en enda brinnande önskan, och den kunde icke bättre om- skrivas i ord än genom den enkla sats, vilken så många tappra män burit på sina läppar tidsåldrarna igenom: »Vi förtrösta på Jesus Kristus.»Denna första våldsgärning följdes av sju förskräck- liga år av förtryck, grym het och oordning. Vid slutet av dessa sju år berömde sig Ferdinand av att det icke fanns en enda protestant kvar i Böhmen. Men så hade också Böhmens befolkning sjunkit från fem miljoner till omkring åtta hundra tusen. A llt detta var jesuiternas verk, och det var dem värdigt. Brödra församlingen blev naturligtvis upplöst. Präs- terna landsförvistes -— då de icke dödades, och folket emigrerade — då de kunde. Vid denna tid hade de en mycket framstående biskop, Johan Amos Come- nius. Han ägde en ovanlig begåvning och stor lär- dom. H an skrev många böcker, i synnerhet i upp- fostringsfrågor och var en entusiast inom detta om- råde. N u nödgades han lämna det land han älskade över allt annat, och han gjorde det med bristande hjärta. På väg över de berg, som skilja Böhmen från Tyskland, kom han till den fläck, där man för sista gången kunde se den böhmiska gränsen. H är föll han på knä och bad, att Guds ords ljus aldrig måtte slockna i det landet, utan brinna klart från genera- tion till generation. Och så har det även gjort. Trots Ferdinands önskan var icke protestantismen död — den är en av de svåraste saker i världen att döda — och i Böhmen fortsatte den att leva. Den lever kvar där ännu, Gud vare tack! Men då Comenius uppnådde det land, dit han nu skulle taga sin tillflykt, var hans hjärta uppfyllt av sm ärta och bitterhet. H an trodde, att den församling, vilkens huvud han var -— den älskade brödraförsam- lingen — höll på att dö utan möjlighet att pa nyttuppstå här på jorden. Därför skrev han med sorg i hjärtat sin hok: »Brödraförsamlingens sista vilja och testamente.» Men åren gingo, och efter hand som han blev äldre och tåligare, lärde han sig allt bättre att förstå Guds vilja och rådslag, och då trodde han icke längre, att brödraförsamlingen var död. Han förstod, att Gud icke kunde låta den dö. Han själv var döende, men hans församling skulle fortsätta att leva. Där- för skrev han nu sitt eget testamente i stället för församlingens. Han testamenterade bort sin försam- ling som ett heligt och dyrbart arv — och till vem? Låt oss lyssna till hans egna ord. »Till eder våra vänner», så skrev han till Englands kyrka, »över- lämna och skänka vi . . . . vår kära församling och dess kyrka. Antingen Gud aktar henne värdig att återuppstå i sitt gamla fädernesland, eller han vill låta henne dö där och väcka henne åter till liv på något annat ställe, i vilket fall som helst bedja vi eder att i vårt ställe sörja för henne. Även vid hen- nes död, som tyckes vara nära förestående, bör ni älska henne, ty medan hon levde, har hon gått före eder under mer än två århundraden och givit eder föredöme i tro och tålamod.» Han påminner de kristna i England, att brödraförsamlingen i likhet med dem håller på de tre apostoliska ämbetena — bi- skopar, äldste och diakoner. Så blev den församling, vilkens andlige fader i själva verket var Huss, testamenterad till den kristna församlingen i England. Men olyckligtvis blev detta testamente aldrig utkrävt. Det låg där till ingen nytta, och det fick falla i glömska.När omkring sextio år hade förflutit, uppstod emel- lertid en man, som gjorde anspråk därpå. En rik, ung sachsisk ädling hade öppnat sitt hjärta för Gud och kommit till tro på Kristus, icke blott som sin Frälsare, utan han hade även kraft och mod att lägga ned allt vad han ägde vid denne Frälsares fötter. Greve Zinzendorf hade blott en tanke och ett mål — hur han bäst skulle kunna tjäna Kristus. Han läste Amos Comenii bok, vilken innehöll dennes testamente. Ge- nombävad av en helig glädje föddes den tanken hos honom, att detta var ett verk, som Kristus hade ämnat åt honom, och för vilket Frälsaren själv hade berett honom. Han böjde knä, och i Frälsarens närvaro av- lade han detta löfte: »Även med uppoffring av alla mina jordiska ägodelar, min ställning och mitt liv skall jag, så länge jag lever, och så vitt det är mig möjligt, även efter min död genom gåvor och testa- menten göra allt vad jag kan, för att denna lilla skara av Herrens lärjungar må bliva bevarad i hans fruktan, till dess han återkommer.» Han höll ord som en sann ädling. I Böhmen och Mähren hade »den dolda säden», såsom den kallades, hur förtryckt och förföljd den än var, dock aldrig upphört att existera. I hemlighet och under lidanden fortsatte många män'och kvinnor att hålla fast vid den tro de älskade. Jesuiterna tröttnade aldrig i sina ansträngningar att bränna alla protestantiska böcker, i synnerhet alla biblar, som de träffade på — och att strängt straffa deras ägare. Men allt var förgäves. De kunde icke bränna bort Guds ord ur människornas hjärtan. Stor var

den rörelse och livliga och varmade hoppets känslor, som väcktes hos den sorgsna ska- ran, då de nyheterna i hemlighet gingo från mun till mun, att Gud till sist hade uppväckt åt dem en vän — att om de endast kunde hana sig väg över bergen till Sachsen, skulle de där finna ett hem på en plats, som en rik ädling hade ställt i ordning enkom för att mot- taga dem. De kommo nu två och två i små grupper över de sachsiska bergen från Böhmen och även från andra länder till detta nya förlovade land. Detta var begynnelsen till kolonien Herrnhut. I början såg den ut som en dyster öken, men ganska snart förändrades den under de tacksamma och lyckliga flyktingarnes villiga händer och började blomstra som en ros. Den blev vaggan för den återuppståndna Brödraförsam- lingen — denna den förnämsta av alla missionerande kyrkor, som har gjort så mycket för Herren och hans sak, och som har gått främst i det härliga arbetet att lära hedningarne känna sin Frälsare. Den försam- ling, som i forna tider var en martyrförsamling, är nu en missionsförsamling. Dessa — tillika med de som gingo förut och de som skola komma efter — äro de »målare», som Huss såg i sin profetiska uppenba- relse, vilka målade Kristi avbild i människohjärtan, i länder, vilkas namn han icke ens hade hört nämnas. Må Gud rikligen välsigna allt deras arbete för hans skull, och må han också välsigna sina trogna tjänare i deras fäders land! Även där utgöra de en levande kyrka, som växer till och utvidgar sig. De omhulda med ömhet och stolthet minnena av sin försvunna hjältesaga. Och vi tro, att de allvarligt söka att efterfölja dem, som genom tro och tålamod till sistvinna seger. Må Guds välsignelse vila över de båda grenarna av denna gamla kyrka — den äldsta av de protestantiska kyrkor, som ännu finnas till — över den gren, som fortfarande bar sitt fäste i hemlandet, och över den fruktbärande gren, som blivit omplanterad i det främmande landet. Kap. 8. Hinder för vittnesbördet. Det finnes en vacker grekisk legend om slaget vid Maraton, där grekernas hjältemodiga skaror drevo tillbaka från sina stränder de vilda asiatiska stam- mar, som landstigit där. Vid denna tid var Grekland frihetens, tankens och civilisationens föregångare hland Europas länder. Det har blivit sagt, att segern vanns icke så mycket av de levande som av de döda — att den grekiske hjälten Teseus uppen- barade sig efter sin död och kämpade för sina levande landsmän. Så stridde den döde och vann seger för friheten och för Grekland. I vår stora kamp ha vi icke blott en död hjälte, utan hundra, ja, tusen, som strida för oss. Vi ha hjälteminnen i det förflutna, ärorika tankar i det närvarande och ett härligt hopp för framtiden. Varför krönas då icke våra fanor med segerns tecken. Varför äro icke våra slagfält överhopade av döda — det vill säga döda villfarelser, död vidskepelse och döda självbedrägerier? Vad är det, som står hind-rande i vägen? Vilka äro hindren? Ty hinder mås- te det finnas — och kanske, att om vi visste, vilka de voro, skulle vi kunna hjälpa till att borttaga dem. Det första hindret, som vi vilja nämna vid namn. är vår okunnighet. Icke vår okunnighet i allmänhet, långt därifrån, — protestanter äro i jämförelse med andra människor långt ifrån okunniga, Nej, vi ha alltid varit intresserade av kunskaper, av att lära känna litteratur och vetenskap. Om vi anställa forsk- ningar, skola vi finna, att protestanter under gångna tider hava varit de, som i främsta rummet gjort dessa skatter tillgängliga för mänskligheten, och att i när- varande tid det finnes bättre uppfostringsmetoder, större upplysning och mer arbete på tankens område i protestantiska länder än på andra platser. Vid tiden för nantesiska ediktets upphävande, då de protestanter, som icke hade mod att bliva martyrer och hjältar, tvingades tillbaka i den romerska kyr- kans sköte, gingo några av dessa »nyomvända» till de katolska prästerna och sade: »Undervisa oss i eder religion. Ni har gjort oss till katoliker, och nu vilja vi, att ni skall förklara den katolska religionen för 'oss. Vilka äro edra läror? Vad mena ni med allt det som ni säger oss, att vi böra göra?» De stackars okunniga prästerna skrevo i sin villrådighet till sina, biskopar: »Här komma dessa protestanter och bedja oss undervisa dem. Vad skola vi göra? Vi ha icke fått lära oss, att vårt folk behövde något slags under- visning?» Protestantismen väcker kunskapsbegär, lär människorna att tänka och upplivar deras törst efter vetande. Katolicismen gör i regel tvärt om. Protestantismens historia. 12Vad oss själva angår, så är svårigheten i dessa tider visst ieke, att vi veta så litet, utan att området för våra kunskaper är så vidsträckt. De fält, som öppna sig för våra andliga ögon, äro så stora, så obegränsade och nå så långt, att det har blivit omöjligt för oss att tillgodogöra oss allt, som finns att inhämta på dem — vi ha blivit tvungna att specialisera, att inskränka oss till den ena eller andra detaljen. Det högsta mål någon kan hinna till, är måhända att veta litet om allting och mycket om en enda sak. Genom ett eller annat misstag har det inträffat, att bland all vår kunskap, allt vårt vetande, som sträcker sig ut över så många områden, har dock ett särskilt fält blivit försummat. Icke historiens fält i sin helhet, men en ganska viktig del därav. Vilken skada är det icke, att de unga i våra skolor, de,

vilka så småningom skola bliva våra andliga ledare och föregångsmännen i vår utveckling, få lära sig så mycket om belägringen av Troja, men så litet om belägringarna av Leyden och Londonderry, så mycket om de tre hundra ädlingarne, som dogo vid Termopylä i lydnad för Spartas he- liga lagar, men så litet om de många hundra ännu äd- lare män, som under en följd av år gingo i döden för att lyda Kristi, deras konungs, bud och be- fallning. Studiet av kyrkans historia och i synner- het den protestantiska kyrkans historia har blivit allt för mycket försummat. Om endast några få unga män — några få unga hjärtan, som redan öppnat sig för sin konung Kristus — ville ägna sig åt denna ädla och lärorika del av de historiska studierna, aå anser jag, att de skulle tjäna Gud och mänsklighetenpå ett mycket förtjänstfullt sätt, ock jag är viss på, a tt de skulle bliva rikligt belönade. P å grund av denna vår okunnighet är det mycket få av oss, som ha ett rätt grepp på detta ämne eller en vidsträckt överblick däröver. E tt av resultaten av denna brist är det svävande, underliga sätt, på vil- ket många människor tala om religiös förföljelse. Yi ha redan en gång vidrört detta ämne, då vi nämnde Mikael Servets namn och omtalade, att han blev bränd på bål av protestanter för sin religions skull. Vi ha visat, hur denna fråga om förföljelse tager sig ut, då man ser den ur jämförande synpunkter. Må det förlåtas mig, om jag för att göra denna bild tyd- ligare begagnar en helt vardaglig jämförelse.. Den skall tjäna till att åskådliggöra skillnaden mellan protestantismen och katolicismen, då det gäller reli- giös förföljelse. E n dam sade en gång till den be- kante Beau Brummell: »Herr Brummell, äter ni ald- rig grönsaker?» — »Jo, min fru», svarade han, »jag har en gång ätit en ärt.» Yi protestanter erkänna, att vi gjort pa samma sätt i fråga om religionsför- följelser. Förlåt en bild, som liknar ett skämt, om en sak, som är så allva,rlig och sorglig. Ofördragsamhet är en av katolicismens grundsatser och det logiska resultatet av dess bekännelse. Den romerska kyrkans egna anhängare erkänna det, då de vilja vara uppriktiga, och vi högakta dem för deras ärlighet. De säga till oss: »Ni äro tvungna att ha fördrag med oss, emedan det hör till edra grundsat- ser, men vi äro icke tvungna att ha fördrag med eder, emedan det är emot våra grundsatser.» Den storaromersk-katolska tidningen »The Tablet» framställde en gång saken med beundransvärd kraft och klarhet från sin egen synpunkt. Den skrev: »Rom är den per- sonifierade ofördragsamheten, emedan hon är den per- sonifierade sanningen.» Det ligger något storslaget i denna sats. E n gång, då katolicismen faller, blir det helt visst icke, emedan den saknar logik, eller emedan den brister i konsekvens. De slutledningar, till vilka den kommer, äro fullt logiska, och dess an- hängare ha handlat efter dem med beundransvärd konsekvens. Det är endast dess förutsättningar’, som äro falska. Den romerska kyrkan har byggt upp en storartad byggnad, sammanfogad med un- derbar skicklighet och försedd med omorsgsfullt u tar- betade prydnader. A llt som fattas, är en riktig grundval. Det förekommer en artikel i den katolska kyrkans trosbekännelse, som allm änt förkunnas och ständigt upprepas samt av prästerna intryckes i de trognas samveten, nämligen den, att det ingen frälsning finnes för dem som icke tillhöra den katolska kyrkan. N är denna sats en gång blivit fastslagen, är varje grym - het, varje våldshandling tilläten, som kan hindra människor från att falla i den avgrund, som gapar utanför katolska kyrkans sköte. Inkvisitorns grundsats: »I detta fall är grym het barm härtighet och barm härtighet grymhet», var från hans synpunkt oomtvistlig. H an och den kyrka, vilkens redskap • han var, bröto icke mot logikens lagar. Men de bröto mot något annat, de bröto mot den första lag, som gör ett civiliserat liv tillen möjlighet: fördragsamhetens och människokär- lekens lag. D etta att hindra protestanterna från att få iiågon plats att bosätta sig på har alltid varit den romerska kyrkans grundsats i hennes strider med dem. Det har varit ett utrotningskrig. Överallt, där det ro- merska väldet fått råda, har lagen varit: död eller omvändelse. Ofta har det varit död utan ens möjlig- het till omvändelse. Varje protestant var lik en man, som känner mördarens hand på sin strupe. Ä r han då kärlekslös, om han m åttar ett slag tillbaka åt mördaren? Vi medgiva, att religiös fördragsamhet som en regel var okänd och oförstådd under reforma- tionstiden och även långt sedan. Endast några fä upplysta andar, sådana som Vilhelm den tyste och H enrik den fjärde av Frankrike, visste vad som me- nades därmed. Men trots de ständiga misstag och de brott, som här och där begingos, och vilka äro mer eller mindre oskiljaktiga från syndfulla människor, så fanns det likväl en stor moralisk olikhet mellan de båda partierna. Vi skola försöka att åskådliggöra detta. Under religionskrigen i Frankrike hade en officer, vid namn Bes Adrets, som ägde förmögenhet, slagit sig .till hugenotterna och fått ett befäl under amiral Coligny. Denne officer var en hårdhjärtad, rå karak- tär, utan verkligt sinne för religionen; han hade för- enat sig med det protestantiska partiet, emedan han var en personlig fiende till några av katolikerna. Han be- gick

åtskilliga våldshandlingar och roade sig bland annat med att tvinga sina fångar att själva kasta signed från spetsen av ett högt torn. Dessa grym heter uppväckte dock de övriga protestanternas vrede, och då Coligny fick veta dem, tog han från Des Adrets hans befäl. Denne återvände omedelbart till den ka- tolska tron och det katolska partiet. Ungefär vid samma tid begick en av de katols- ka generalerna vid namn Montluc en lång rad för- färliga grymheter, om vilka vi fått avskyvärda, de- taljerade redogörelser, somliga från hans egen penna. E fter en av dessa berättelser har en katolsk historie- skrivare tillagt: »Grymheten var gränslös, de till och med dödade barnen i mödrarnas arm ar och möd- rarna efter dem.» Blev detta vilddjur i människohamn straffat, eller fick han ens m ottaga förebråelser för sin omänsklig- het? Den var väl bekant på högre ort, till och med hos påven själv. H an fick i stället mottaga ett brev från ingen mindre än kyrkans främste man, K risti ställföreträdare, däri han skrev: »Ädle man och äls- kade son, vi sända dig vår faderliga hälsning och välsignelse». Så började brevet och fortsatte med de mest överdrivna lovord över hans gärningar, om vilka det säges: »de äro verk av en sann och trofast kristen och katolik och utan tvivel sådana gåvor, som med glädje mottagas i himlen». Hans helighet påven till- lägger, att sedan Montluc förut ägnat sina tjänster' åt jordiska konungar och furstar, så har han nu blivit kallad att »med ännu större ära, heder och berömmelse strida för konungarnes konung, Jesus K ristus, och kämpa herrarnes Herres kamp. T y du kan vara för- vissad därom, att hans nåd i evighet skall vara medsamma anda gar liela brevet. Kan någon missbruka det heliga namnet mera upprörande än denne man, som dock vågade kalla sig Kristi ställfö- reträdare på jorden? Vi vilja omtala en annan berättelse, som tydligt ut- visar, vilken ofantlig skillnad som fanns mellan de två religionerna så väl i teori som praktik. På amiral Colignys tid hände det, att en liten skara hugenotter, anhängare av Coligny, seglade över havet till Flo- rida och där grundläde en liten koloni, där de i frid kunde tillbedja sin Gud. De levde där stilla och lyckligt, plöjde sin teg och försökte upprätthålla frid och sämja med sina grannar, indianerna. Mellan Frankrike och Spanien rådde vid denna tid fred. Icke desto mindre överföll en spansk flotta den lilla kolo- nien. En skara spanjorer stego i land, grepo de fred- liga och oförberedda nybyggarne, hudflängde dem le- vande och hängde deras kroppar på träd samt upp- satte över dem inskriften: »Icke som fransmän utan som kättare». Det franska hovet gjorde intet för att bestraffa detta brott mot folklagen. Kättare voro fågelfria. I lagens ögon hade de ingen rätt att exi- stera. De som hade dödat nybyggarne, togo deras land i besittning och byggde två fästningar för att skydda sig mot indianerna, vilka dessa nya invånare hade all anledning att frukta. Men en hugenottisk även- tyrare, vid namn Dominique de Gourges, som hört om- talas dessa händelser, utrustade i hemlighet ett skepp i Rochelle, smög sig över Atlanten, överraskade miss- dådarne, slog dem med indianernas tillhjälp och hängde sedan fångarne. Han lät dem icke undergåtortyr, utan hängde dem på de träd, där de hängt hugenotterna, i det han ändrade om inskriptionen, sa att den nu lydde: »Icke som spanjorer, utan som mördare». »Icke som katoliker, utan som mördare», skulle ha varit mera sanningsenligt. Denna tilldra- gelse kan i sanning anses kasta ett klart ljus över den historiska skillnaden mellan oss och Dom. Det är mycket viktigt, att vår okunnighet på detta område skingras, ty den har gjort och gör fort- farande vår sak stor skada. Då två personer tillsam- man diskutera en händelse och den ene icke känner till, hur den verkligen tilldragit sig, medan den andre icke har aktning för sanningen, kunna vi tänka oss, vad resultatet skall bliva. Det finnes en stor sam- mansvärjning — vi kunna icke kalla det något annat bland Doms katoliker och deras anhängare att vil- seleda oss angående historiens händelser och lärdo- mar. Om vi icke äro väl underrättade och mycket vaksamma, skola vi falla i de snaror, som läggas ut för oss. Jesuiterna ha varit synnerligen nitiska och skickliga i detta arbete. De hava försökt utgiva Bar- tolomeinattens blodbad för att vara »ett gräl mellan två politiska partier, i vilket protestanterna händelse- vis ledo nederlag». Yänner och fiender på den tiden kände bättre till saken. England kände historien uattre — och i synnerhet Englands drottning, då hon, sedan hon hört omtalas den förskräckliga tilldragel- sen, mottog Frankrikes ambassadör klädd^i djup sorgdräkt, omgiven av alla sina hovmän, också djupt sorgklädda. Tysta och högtidliga stodo de i två led och läto honom passera utan att giva honom ens enblick eller en hälsning. Lord Burghlye visste bättre, då han kallade detta blodbad »det hemskaste brott, som blivit begånget sedan Kristi korsfästelse». Tysk- lands kejsare, Karl den niondes svärfader, visste bättre, då han skrev: »Det är med djup sorg i hjärtat som jag fått böra, att min svärson bar samtyckt till en så skamlig våldshandling.» Även Gregorius den trettonde visste bättre, då han i sin glädje lät gjuta den ryktbara medaljen över denna händelse och som ett tecken på sin synnerliga bevågenhet skickade den gyllene rosen till

konung Karl. AT kunna ännu i minnet böra St. Angelos kanoner och den glada klangen från klockorna i Koms kyrktorn. E tt ännu mera olycksbådande ljud klingar i våra öron — lju- det av en ensam mans skratt. Då Filip av Spanien fick böra nybeten om Bartolomeinattens händelser, skrattå'de han högt i sin glädje — den enda gång, sä- ges det, som någon bar hört honom skratta. Icke blott Bartolomeinatten, utan även upphävan- det av ediktet i Kantes, bar blivit omtalat på ett helt annat sätt i jesuiternas historia än i annan historia. I en nyligen utkommen historia över Frankrike, som är författad av jesuiter, omtalas alla de fasor och grym- heter, som åtföljde det stora brott, som blivit kallat nantesiska ediktets upphävande endast med några få flyktiga ord och med det allmänna omdömet: »om- kring femtio tusen personer flydde från Frankrike och blygdes icke för att låta sina kunskaper, sitt mod och sin kraft tjäna till främlingars nytta». Icke ett ord om de förfärliga förföljelserna, om tortyren, om fängelsehålorna, om galärerna — »dessa flytande hel-veten» — om de grymheter, som skedde, då barn sletos från föräldrarne och föräldrarne från barnen. Det finns en tystnad, som ljuger mera oförsynt än den högst uttalade lögn. Då jag tänker på denna tystnad, kan jag endast upprepa, vad Pascal sade för två hund- ra femtio år sedan till dessa samma jesuiter: »Men- tiris impudentissime» — eller »du ljuger på det skam- lösaste sätt». Vi gå vidare till ett annat hinder av mycket allvar- sam art. Det är »de faror, som äro förorsakade av våra olyckliga stridigheter inbördes». Dessa utgöra en förebråelse, som ständigt ställes till oss av våra fiender — ja, stundom även av våra vänner. Ofta bedja vi också själva, både enskilt och offentligt, att bliva befriade från detta hinder. Och likväl är det icke helt och hållet vårt fel, att så många schismer förekomma inom protestantismen. Icke heller kan det helt och hållet betraktas som en olycka. Många av dessa tvister voro i början icke så mycket teologiska strider som historiska och lokala. Orsa- ken till att protestanterna, då de skilde sig från den romerska kyrkan, bildade så många olika grupper, var icke den, att deras trosbekännelse var så olika. Den bestod snarare däruti, att grupper av människor skilde sig från katolska kyrkan vid olika tidpunk- ter, på olika platser och på olika sätt. De gjorde det, emedan de trodde, att de katolska lärorna och ceremonierna voro emot den heliga Skrift, eller också skedde det, emedan Rom förstod dem bättre, än de för- stodo sig själva, och kastade ut dem, emedan hon icke kunde döda dem. Då måste de, var och en på sinplats, liksom Paulus ock de andra apostlarne i gamla tider ordna allting själva, inviga präster, utdela sak- ramenten och följa Kristi befallningar, så gott de förstodo. Vid tiden för reformationen var det en- dast i några få länder, som de kunde göra detta. I andra åter, sådana som Spanien och Italien, blevo de utvisade och fingo gå i landsflykt. Men överallt, där de fingo stanna kvar, voro de tvungna att organisera sig. De kunde icke göra på annat sätt. Deras ställ- ning gjorde det nödvändigt. Men den frågan uppstår kanske, varför de icke slogo sig tillsamman och bil- dade en enda stor, stark, reformerad kyrka över hela Europa? Även om de hade önskat det, hade detta vid den tiden varit alldeles omöjligt. Ni får icke tänka er, att förhållandena i det sextonde århundra- det voro sådana, som de äro nu, att Italiens reforma- tor, om han önskade rådgöra med t. ex. Englands, blott behövde köpa en järnvägsbiljett till London, stiga på tåget och resa dit. Det hände visserligen någon gång, att protestanter från olika länder träffades och ut- bytte tankar, men det var blott mycket sällan och alltid förenat med stor fara. Därav kom det sig, att varje reformert församling måste skaffa sig sin egen organisation efter sina egna behov och blev därför betraktad som någonting av- skilt och egenartat. Om vi tänka oss ett stort fält, betäckt av snö, så finna vi, att då solen lyser på det, smälter snön i fläckar och icke på en gång över hela fältet. Varje fläck ser ut som en liten grön ö mitt i det vita fältet. Man får det intrycket, att fältet ursprungligen är vitt, endast avbrutet här och där avenstaka gröna fläckar. Men i verkligheten är det ju så, att det är hela fältet, som är grönt under snön, och detta framträder så småningom, då all snön hun- nit smälta. Yid reformationens framträdande fanns det en verklig inre enhet, som låg under alla de olika skiftningarna inom protestantismen, och detta är i sig själv ett kraftigt bevis på denna underbara rörelses gudomliga ursprung och stora betydelse. Är det icke ett under, att ett antal män i sextonde århundradet, som levde vitt skilda från varandra i olika länder och talande olika språk, helt enkelt togo bibeln i sin hand och, ledda av Guds helige Ande, drogo samma slutsatser därifrån? De enda skiljaktigheter, som förekommo, rörde nästan alltid två ämnen: sakramen- ten och kyrkans ordning. Dessa obetydliga olikheter tjäna endast till att ännu mera betona den stora över- ensstämmelsen i deras tros alla huvudstycken. A tt alla dessa män, som forskade i den heliga Skrift var för sig, oberoende av varandra, i huvudsak funno all- deles detsamma, är säkerligen ett slående bevis på att vad de funno är det, som. bibeln verkligen innehåller, och att det de icke funno icke heller finns där. Likväl äro de splittringar,

för vilka protestm terni så ofta anklagades, icke helt och hållet en följd av historiska och lokala förhållanden. I alla samfund, där människor tänka, och där tanken är fri, komma skiljaktigheter att uppstå. Man kan icke på en gång ha fullkomlig frihet och likformighet i allting. Dessa två ting äro oförenliga. Olika meningar ä^o den na-turliga följden av vår mänskliga naturs begräns- ningar och äro för den skull oundvikliga och oöver-komliga. Ingen av oss ser en sak precis sådan som den är, ock ingen ser en sak från alla sidor. Yar ock en ser sin egen lilla del därav ock ser den på sitt eget sätt. Människor taga intryck av sitt tempera- ment, av sina fördomar, av sina vanor, av sin omgiv- ning ock av kundra andra saker. Ock då de alla äga sin friket, finns det ingenting, som kan kindra dem från att öppet förkunna sina skiljaktigketer. Det känder också ofta, att de sysselsätta sig mera med några få småsaker, i vilka de äro av olika mening, än med de många stora ting, i vilka de ka samma åsikt. I varje församling finns det en del människor, vil- kas förnämsta önskan det är att vara fasta ock taga vara på det goda de äga. De utgöra det konservativa ock bevarande elementet inom samkället. Det finns å andra sidan andra, som alltid önska att gå vidare ock skaffa sig så mjmket gott de kunna komma åt. Dessa äro framåtskridandets ock utvecklingens re- presentanter. Mellan dessa två grupper, som modi- fiera ock uppväga varandra, går världen sin väg fram, visst icke på något fullkomligt sätt, som vi alla väl veta, men likväl tämligen jämnt, ock i det stora kela gör den framsteg. Dessa två olika riktningar ka alltid existerat inom så väl protestantismen som inom andra samfund. Den bevarande, konservativa riktningen representeras av den luterska kyrkan och den framåtsträvande av den reformerta. Fastän dessa olika riktningar stundom kunna förorsaka schismer ock strider, så är det dock icke alltid att beklaga, att de finnas. Den levande, verkliga enhet, som står bakom dem, är det meståvertygande bevis på sanningen av de grundsatser, som vi ha gemensamma. Låt oss mer och mer odla denna enhet. Det finnes två punkter, där vi kunna söka den och bibehålla den, då vi funnit den. Den ena är den höga, andliga ståndpunkt, där vi idka per- sonligt umgänge med Gud, och den andra alla de ställen, höga eller låga, där vi utföra kärlekens gär- ningar i hans namn mot våra lidande bröder och systrar. I denna kärlekstjänst bör vår enda strävan vara att utforska, vem som kan göra „mest för sin Herre och sin broder. Vi komma nu till det sista och största hindret. Skola vi kalla det vår likgiltighet? Men vad menas med likgiltighet? Den store tänkaren RusJcin säger oss, att råhet och simpelhet är »en av de många for- mer, som den andliga döden antagit». Detsamma i kan man med skäl säga om likgiltigheten. Och and- lig död är det stora onda vi ha att strida emot — vår största fiende. Dess kännemärke är frånvaron av all känsla och all omsorg. Känna vi verkligen, att vi leva? Ha vi omsorg om vårt och andras andliga liv? År det oss likgiltigt, vilken tro vi emottaga och fasthålla, eller vilken tro vårt fosterland bekän- ner, och i vilken våra barn uppfostras? För våra barns skull och för det land vi ärft av våra fäder, är det vår plikt att arbeta för protestantismens stora sak och för att åt våra efterkommande bevara kär- leken till bibeln och Guds rena oförfalskade ord. Och likväl finnes det en ännu högre bevekelsegrund än denna. Vi böra göra det för Kristi skull. Måtte kärleken till honom och troheten mot honom vara debevekelsegrunder, som besjäla oss i denna stora strid. Men detta förutsätter liv i Kristus. Det finnes blott cn motsats till död, och det är liv. N är en gång livet har flytt och döden inträtt, vet icke naturen av nagon tillbakagång. Livet återvänder icke till den boning det övergivit. Men över naturen star den makt, som kan giva liv. Det finns en, som har sagt: »De döda skola höra Människosonens röst, och de som höra den, skola leva.» Detta ord är sant, vilket tusentals människor ha erfarit och få erfara varje dag. Det liv, som Kristus giver, är ett verkligt liv — icke blott en lära eller en bild, utan en levande verklighet. Det var detta liv, som gjorde de män och kvinnor, vilka vi nu hava skildrat, och vilka ofta voro svaga nog i sig själva, starka att utföra och lida allt detta och satte dem i stånd att m itt under ånges- ten och med döden för ögonen fröjda sig med en över- svinnlig glädje. Det är detta liv i Kristus — som också är kärlek till Kristus —vilket vi måste äga i våra hjärtan, och detta, endast detta kan giva oss seger i vår strid för protestantismens sak, som vi tro även är en strid för sanning, frihet och rättfärdighet. V Ä R D E F U L L A A R B E T E N å Evang. Fosterlands-Stiftelsens Förlags-ExpecL, Stockholm 3. Berättelser ur kyrkans historia. Av Carl Koch. Bemynd. övers, av Abraham Ahlén. Hätt. 2 kr., kart. 2:50, klotb.3 kr. »Föreliggande arbete innehåller en samling utmärkta upp- satser om händelser och personer från den kristna kyrkans första århundranden. .. Den döende antikens kamp med den ungdomliga kristna religionen är säkerligen ett av världs- historiens mest intressanta kapitel. I denna bok skildras pä ett levande sätt de fördomar, mot vilka kristendomen hade att k ä m p a ... Detta utm ärkta populär-kyrkohistonska verk läm par sig förträffligt för studiecirklar, ungdomsföreningar och

bibliotek.» r „ . , Den apostoliska kyrkans gradvisa förfall. Av J . P. A . M uhr. H ä ft 60 öre, kart. 1 kr. r * »Boken innehåller intressanta skildringar fran kristen- domens första tider i det rom erska riket.» Franska protestantismens historia. Av F. Praux. Hatt. 5 kr., klotb. 8 kr. * i?hhr, Bröderna Valdés. Reformationshistorisk skiss. Av Eboa Ramsay. Häft. 75 öre, kart 1:25. »En intresseväckande skildring av tvenne bröders, Alfonso och Juan Valdés, liv och verksamhet. De voro spanjorer och levde på sam m a tid som Luther. Båda voro utrustade med stora gåvor och hög intelligens sam t ädlingar ej blott till börden och av naturen utan även genom själens tromhet och gudsfruktan. Den förre var kejsar Carl V:s förste sekre- terare och nära förtrogne sam t åtföljde honom pä hans resor och var närvarande vid riksdagarna i W o rm s och Augsburg. Ehuru han var en lärjunge ay den på hum anism ens område högt frejdade E rasm us och ej öppet avföll från den katolska kyrkan, var han dock i själ och hjärta reformationen tillgiven och skaffade protestanterna genom sitt inflytande åtskilliga fördelar hos och av kejsaren. Den yngre brodern, Juan, var mera helt frigjord genom evangelium och utövade i Neapel, där han slutligen slog sig ner för att undgå en annars saker död, om han stannat i Spanien, ett stort och välsignelsenkt in- flytande genom tal och skrift på de skaror av sanningssökare, synnerligast från de bildade klasserna, som från Italien skyn- dade till honom med sina frågor, sina tvivel och sin längtan. Det är trosstärkande att se, huru Herren Gud mitt i det djupaste mörker och där man minst anar det har sina salJ' ningsvittnen och ljusbärare, som föra fram hans sak på ett segerrikt sätt.»